

סיפור נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל מגנוזי ברסלב

יונתן מאיר

ושמעתי בשם רבינו ז"ל שאמר כי קודם שבאים לגדלות צריכין לפול תחילה לקטנות וארץ ישראל הוא גדלות דגולות על כן צריכין ליפול בתחילה לקטנות דקטנות ועל כן לא היה יכול הבעש"ט ז"ל לבוא לארץ ישראל כי לא היה יכול לירד לתוך קטנות כזה (חיי מוהר"ן, נסיעתו לארץ ישראל, אות קמ)

בין הניירות וכתבי היד שהותיר החסיד ר' יצחק מאיר קורמן (1889-1967) במכון שוקן בירושלים נמצא סיפור שהעלה על הכתב בשנת 1937 בשם 'תולדות אדם', שעניינו ניסיון נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל והולדת ר' נחמן מברסלב.¹ היה זה חלק ממארג שלם של העלאת מסורות ברסלביות על הכתב עליה עמל קורמן בתמיכתו הכספית הנדיבה של שלמה זלמן שוקן. באחד מהכרוזים שהדפיס בשנות הששים הזכיר קורמן אוצר גנוז זה ורשם: 'ב"ה יש תחת ידי אוצר כתבים עתיקים למרבה, כידוע לאנ"ש, אשר המה לא ראו דפוס עדיין, והם כתבי יד ממש והעתקות שונות מרבינו ז"ל ומתלמידיו הק' ומתלמידי תלמידיו עד דור האחרון. שהם חדושים ובאורים ושיחות וסיפורים ומכתבים וספרים שלמים לכמה מאות דפים. אנא להתפלל בעדי לזכות לגלותם לאור במהרה. אכ"ר'.² למרות חשיבותם הרבה היו רובם של כתבים אלו עלומים וגנוזים עד לאחרונה, והם כוללים בין השאר גם ספר גדול ומקיף שחיבר קורמן על ספרותה של ברסלב ומאות עמודים של העתקות ממכתבי אנ"ש בארץ ישראל ובפולין, כרזות וענייני דפוס שונים.³ הקונטרס 'תולדות אדם' היה פרי ביכוריו של

מטטרון. ודע כי לאה היא משמשת מתחילת הלילה בשלימות כמו בחול מחצות ואילך שאז עונת עמי הארצות אבל בחצות ליל שבת היא עונת תלמידי חכמים. (623) וכשאומרים מוסף יום שבת אז עלייתו עד אבא ואימא וכתר שוה לכולם וזהו 'כתר יתנו לך' ואומרים 'איה מקום כבודו' בעלותה שני עליות עד אי"ה כתו וי"ה של אי"ה הוא אבא ואימא ומיחדים שמו ערב ובקר שמע ישראל הזיווג אינו שם רק בנפילת אפיים כאשר מוסרים גופם על קדושת יי' כמו אור כשדים לאברהם אשר מסר גופו על קדושת יי' והוצרך לבא לארץ ישראל להיות העיבור משלשה גו שלשה תלת גו תלת וזהו סוד 'יעבור אברם בארץ' (יש' נח' ג) ופירוש אבר"ם אבר מ' סתומה עד שבא בארץ ישראל ויצאו חמשה חסדים וזהו יסוד העולמות וזהו סוד מה שאמר 'בהבראם באברהם'.¹⁶⁹ (624) וחמשה גבורות מבינה נכללו בשרי וזהו שרי ואמרו ז"ל 'אברהם היה אנשים ושרי נשים'.¹⁷⁰ תיקון בבינה ואברהם תקן הגבורות של אלהי"ם להיותם הוי"ה וזהו פירוש 'אלה תולדות השמים' וגו' 'ביום עשות יי' אלהי"ם' (בר' ב ד) ולהיות כי שרה היא חמשה גבורות ויצחק אבינו היה ממידת הגבורה אמרו ולשרה בן ועשו הסעודה וגו'. ובמנחת הוא עליית ישראל עד ונק"ה. ואחר כך עד נוצ"ר. ומילת נוצ"ר חוזר רצו"ן ולא גס כן עולה עד נוצ"ר אמנם יעקב ורחל אינם עולים אז וזהו סוד 'אתה אחד ושמן אחד' ופירושו הוא 'אתה' חכמה 'ושמן' בינה 'ימי כעמך' כישראל גוי אחד בארץ' כאומרו (625) בהיותם בארץ ישראל כן למעלה ייחוד שלם 'אברהם יגל' וגו' אמנם 'יעקב ובניו ינוחו' לבד וכבר ידעת יעקב איש חלק כאומרו ז"ל 'משה מחציו ולמטה איש ומחציו ולמעלה מלאך'.¹⁷¹ ויזכה יעקב גם כן לגוה 'יכירו בניך וידעו' מה שלא ידעו ששאלו 'היש יי בקרבנו אם אין' (שם' ז יז). ומילת מנח"ה עולה מאה ושלשה עתיד להיות נחמה והם מ"ש אורות מתבונה אשר שם הוא עולם הבא כי בינה היא לעולם למעלה עם אבא ור"ז אורות הנשאים מ"ש הם כ"ח ות' להיותם חסד ורחמים כוללים אור יתר א' וק"נ גבורה.

* ברצוני להודות לדני הקר שעמל ומצא את כתבי היד של קורמן בגנוזי מכוון שוקן למחקר היהדות בירושלים ולפרופ' שמואל גליק, ראש המכון, על העזרה הרבה ועל אישור הדפסת כתב היד. תודתי נתונה גם לר' שמואל תפילינסקי על השיחות הרבות בענייני אנ"ש. מחקר זה נערך במסגרת התקנת מהדורה מוערת ומבוארת של ספר שבחי הבעש"ט, בתמיכתה הנדיבה של האקדמיה הלאומית למדעים. מספר מענק 1652/13.

¹ יצחק מאיר קורמן, תולדות אדם (כ"י), מכון שוקן, מספר 71127. על קורמן, שוקן ופרשת כתבי היד, כמו גם על קשריו עם חוקרים וסופרים, ראו בהרחבה יונתן מאיר, 'ש"ז שוקן, א"מ הברמן וחסידיו ברסלב בירושלים', ספר היובל לזאב גריס (ברפוס); 'הנ"ל', 'ספר הגנוז של יצחק מאיר קורמן', קבלה (ברפוס).

² יצחק מאיר קורמן, כרוז יח (אלול תשכ"ג), עמ' 1-2. שתי הקדמות שכתב, להשמטות מספר חיי מוהר"ן ולמעשה מהלחם, נדפסו מתוך כתבי יד שבמכון שוקן בידי צבי מרק, 'המעשה משריון והתיקון למקרה לילה: מגנוזי הצנוורה הברסלבית', ציון ע (תשס"ב), עמ' 212-215.

³ רוב המכתבים נכתבו אל קורמן ונעתקו במכונת כתיבה. על אלו נוסף חומר ויזואלי רב שהיה טמון בתוך המעטפות (כרוזים, הודעות, עלי דפוס ועוד כיו"ב). חלק קטן מאוסף המכתבים נדפס באופן מצונזר בידי נתן צבי קעניג (כמספר כרכים), שהחזיק במכתבים המקוריים בלי החומר הנלווה. אוצר מכתבים זה נזכר גם באחד מכרוזיו של קורמן, כרוז

169 בראשית רבה יב, ט.

170 "אמר רב הונא: אברהם היה מגייר את האנשים ושרה את הנשים" (בראשית רבה לט יד).

171 "א"ר אביו מחציו ולמטה איש מחציו ולמעלה האלהים" (דברים רבה יא ד).

קורמן במסגרת עבודת ליקוט ושימור זו, שבחלקה הגדול נעשתה תחת חסותו של שוקן. לסיפור עצמו נוסחים רבים שנפוצו במחצית השנייה של המאה העשרים (המבוססים על גרסאות קודמות של חסידים מחצרות שונות), אך קורמן הרחיב בהרבה את מסגרת הסיפור והוסיף עליו נדבכים חדשים. אין כאן עוד נוסח של סיפור נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל, אלא סיפור רחב ומקיף שכל עניינו להגיע לסיפור הולדת ר' נחמן מברסלב. את הדברים שמע קורמן לדבריו מפי זקני אנ"ש בראשית המאה העשרים. ליתר דיוק, הוא שמע את הסיפור בכמה גרסאות ביידיש מפי זקני אנ"ש חסידי ברסלב באומן ובירושלים (ראש להם ר' דוד צבי דאשעווסקי, ר' נתן מדימיטריוק ור' אברהם ב"ר נחמן חזן), ועיבד את דבריהם במעשה סיפור. נוסח הסיפור שהעלה על הכתב לא נדפס בספרות ברסלב עד לימינו ויש ענין להביאו כאן לראשונה באופן שלם. נדמה כי ייחודו הוא לא רק בראשוניותו אלא גם בסגנונו המשונה והלוליני ובמסורות האוטוריות שהוטמעו בו, עניינים המאפיינים במידה רבה את ספרות השבחים הברסלביים המאוחרת.

סיפורי מעשיות מאנ"ש והחזוה עם שלמה זלמן שוקן

כתיבת הסיפור היה חלק מחזוה שנחתם בין קורמן לשלמה זלמן שוקן. במקום אחר הרחבנו על הספר הגנוז שכתב במסגרת זו, אך נראה כי שוקן חפץ קודם לכל שקורמן יעלה על הכתב מעשיות שרווחו בין החסידים בעל פה. ברוח דומה ביקש שוקן באמצע שנת 1936 מר' שמואל הורוויץ לאסוף ולכתוב ספורי מעשיות ושיחות מר' נחמן, מתלמידיו ומתלמידי תלמידיו.⁴ קורמן הגיע לירושלים ערב ראש חודש אלול תרצ"ה ומיד החל להיות מעורב בעניני 'הקבוץ הקדוש' בירושלים ובענייני הדפסת ספרותה של ברסלב.⁵ נדמה כי הורוויץ הוא זה שהביאו באותן שנים לפתחו של שוקן, עד שהתבקש לעשות דבר מה דומה למה שהורוויץ החל בו: לסייע בעניינים ביבליוגרפיים שונים, להשיג כתבי יד וספרים נדירים, ולרשום מסורות של חסידי ברסלב. כך למשל עולה ממכתב של אברהם מאיר הברמן אל קורמן מכ"ד חשון תרצ"ז (על נייר רשמי של ספריית שוקן):

ד (אלול תש"ט), עמ' 3. מתוך החומר השלם לא רק ניתן לדלות תמונה חדשה של חסידות ברסלב בראשית המאה העשרים, אלא יש בו להאיר רבות גם על מרכזיותו של קורמן בקרב חסידי ברסלב באותן השנים. מכתבים אלו ידונו במקום אחר. על הספר הגנוז ראו במאמר הנזכר לעיל, הערה 1.

⁴ החזוה בין הורוויץ לשוקן נחתם במעמד א"מ הברמן בשלהי שנת 1936. מסורות סיפוריות רבות שהעלה על הכתב, כמו זכרונותיו (הוא ספר ימי שמואל) וכתבי יד שונים (בהם מכתב בכתב ידו של ר' נחמן מברסלב), נותרו במכון שוקן. ראו על כך בהרחבה מאיר, 'ש"ז שוקן', א"מ הברמן וחסידיו ברסלב בירושלים.

⁵ יצחק מאיר קורמן, 'ליקוט הליקוטים' (כ"י), מכון שוקן, Bratslav KC 1.1-10, שער רביעי, ליקוטי מוהר"ן, עמ' 1. קורמן תיווך בין החסידים בירושלים לאהרן ליב ציגלמן בוורשה בענין הדפסת משותפת של ספר ליקוטי מוהר"ן בשנת תרצ"ו. בעותק הספר שבספריית שוקן הוסיף קורמן עמוד ובו תיאור תלאות ההדפסה, בו רשם כי 'ב"ה ה' לי כל החלק הכי גדול בזה', וחתם: 'עיה"ק ירושלים תובב"א שנת תרצ"ו לפ"ק'.

לכבוד הרב החסיד השונה ממעין נובע מים חיים כש"ת ר' יצחק מאיר קורמן יצ"ו. קבלתי את שני הדפים מסוף ספר ליקוטי מוהר"ן והנני מודה לו על טרחתו. כשיהיה כאן יקבע מחירם ואת הדף שהשאיר אשיב לו. אני מקווה כי בקרוב יגמור את הספור מלידתו של רבינו ויוסיף לכתוב ספורי מעשיות כדי להמשיך את עבודתו של ר' נתן [שטרנהארץ] כראוי. והנני עבדו בכל טוב. יידידו א"מ הברמן.⁶

עד מהרה מסר קורמן להברמן את הסיפור שלפנינו, הוא הקונטרס 'תולדות אדם', מתוך מחשבה להמשיך ולמסור דברים דומים בהמשך. בסיפור עצמו נרמז שאין הוא אלא פתח לסיפורים נוספים שיבואו. בהקדמה הקצרה רשם: 'ואני תפילה לאל חי בזכות רבינו הק' כאשר זכיתי להוציא לאור מהעלם אל הגילוי זה הסיפור הק' על עלי נייר – כה יתן ה' שנזכה להוציא בקרוב אל הגילוי כל הסיפורים הנעלמים הפרטים בקורות חייו הק' [של ר' נחמן] וכל מה שעבר עליו וכל כוונת השארתו הנצחית'. ברוח דומה רשם גם בעמוד האחרון של הסיפור, כי בכל הנוגע לתולדות ר' נחמן מברסלב 'בוזה יש סיפורים מיוחדים מכל פרט ופרט' המסתובבים בין אנ"ש; 'יותר ממה שנדפס בספריו הק' ובספרי תלמידיו הק' עד היום הזה נמצא בכתב ובעל פה ע"י השתלשלות הקבלה זה מזה'. על כן, ענין צאצאי ר' נחמן מברסלב, 'יבואר הכל בשאר הספורים בקרוב בעזרי"ת בזכותו הקדוש'. ולא די בכך אלא שהפליג וכתב: 'כה יתן לי ה' כח ומדע ומנחה בגוף ונפש וממון שאזכה להוציא לאור כל תעלומות אלפי הסיפורים הק' הנחקקים בעמקות לבבי מיום שמעי כל הנ"ל מזקני אנ"ש חסידי ברסלב אשר זכיתי לשמוע מפי כולם פה אל פה'. לא ידוע אם רשם מסורות נוספות מעין אלו בשלהי שנות השלושים או בראשית שנות הארבעים, אך ברור שעד מהרה פנה למפעל אחר במסגרת שוקן בו שילב דברים דומים: הוא כתיבת ספר ביבליוגרפי מקיף בשם 'ליקוט הליקוטים' (1945-1949), הכולל פירוט של ספרי ברסלב ודרך התהוותם, תיקון והשלמת עשרות מסורות אוטוריות (ובכלל זה השלמה של השמטות מספר חיי מוהר"ן והדפסת קונטרס מגילת סתרים בשלמותו), כמו גם תיעוד של מסורות שעברו בין החסידים בעל פה. באחד מההסכמים שנחתמו בין הצדדים נרשם במפורש שעל קורמן להעלות על הכתב, בין השאר, 'סיפורי מעשיות שלא נתפרסמו עדיין ושאר מסורות שבעל פה'. אלו אכן שולבו בספרו הגדול, גם אם באופן מקוצר ותמציתי למדי.⁷ ייחודו של קונטרס 'תולדות אדם' שלפנינו הוא גם באורכו וגם בכך שהוא עומד כחטיבה עצמאית. לפנינו מסורת חסידית רבת ערך שהועברה בעל פה ויש בה ללמד לא מעט על דרכם של חסידי ברסלב בראשית המאה העשרים.

⁶ א"מ הברמן, איגרת אל קורמן, תרצ"ז (כ"י), מכון שוקן, איגרות אנ"ש, העתקות קורמן. באוסף זה ישנם עוד כמה פרגמנטים לא מתוארכים המעידים על הקשר המוקדם בין קורמן להברמן. קשר זה נמשך שנים רבות כפי שעולה ממספר מכתבים של קורמן שנותרו בארכיון הברמן: מכון גנוזים, הברמן 377, סימנים 84932/1, 84933/1. לאורך מספר מאמרים שחיבר הברמן על ברסלב ניכר שניזון לא מעט מידיעותיו של קורמן ומכתבי היד שהותיר בשוקן. ראו יונתן מאיר, 'ביקורת', ציון עה (תש"ע), עמ' 96-97.

⁷ חזוה בין קורמן לשוקן, נחתם במעמד א"מ הברמן, בשנת 1945. ראו על כך בהרחבה מאיר, 'ספרו הגנוז של יצחק מאיר קורמן'.

מקורות, סגנון ונוסחים

בניגוד לסגנונו התמציתי והמדויק של ר' נתן מנמירוב, שהיה רחוק מהגיוגרפיה נוסח שבחי הבעש"ט ולקטי השבחים המאוחרים, ניכר כי בראשית המאה העשרים התחולל שינוי בספרותה של חסידות ברסלב.⁸ שינוי זה נבע לא רק מרחיק הוזמן אלא גם מאימוץ ז'אנרים ספרותיים שונים ומגלגולי המסורות בעל פה. הדבר ניכר היטב בקונטרס 'תולדות אדם' שהסממנים הבדיוניים וההגיגרפיים הארכניים כוללים בו למדי.

קורמן מציין בפתח הסיפור כי דבריו מבוססים על מה ששמע באומן מפי דוד צבי דאשעווסקי (1833-1912), תלמיד ר' נתן מנמירוב ונכדו של ר' יודל מדאשיב; מפי ר' נתן ב"ר נחמן מדימיטריוק (נפטר בשנת 1913), נכדו של ר' נתן מנמירוב; מפי ר' אברהם ב"ר נחמן (אברהם חזן, 1849-1918); 'ועוד מפי הרבה אנשי הזקנים ז"ל'. אברהם חזן, שהיה מוסר מרכזי של שיחות ברסלב באותן שנים, מוזכר מספר פעמים גם לאורך הטקסט ומובאות הערות קצרות מפיו על קטעי סיפורים, וקורמן שב ומדגיש כי חזן שמע את הסיפור מפי אביו, הוא ר' נחמן מטולטשין. היינו, בעיני קורמן אין הסיפור שהעלה על הכתב אלא מסורת שבעל פה, אותה שמע בידיד מפי זקני אנשי שבאומן, והוא הראשון להעלותה על הכתב בעברית. עם זאת, ברור שהדברים מבוססים גם על גרסאות מודפסות של סיפור נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל שהיו נפוצות בדפוס בין חסידים מחצרות שונות לאורך המאה התשע עשרה. כך ניכר לעין שאין כאן אלא עיבוד של שלוש גרסאות מרכזיות: גרסת האדמו"ר מקומרנה, גרסת מנחם מנדל בורק וגרסת מיכאל לוי רודקינסון, לצד ליקוט של פרגמנטים על הנסיעה בשבחי הבעש"ט ובספרים חסידיים מוקדמים אחרים.⁹ דבר זה ניכר גם מזכרי לשון אותם גור מהנוסחים

⁸ על ייחודה של הכתיבה הברסלבית המוקדמת ראו יוסף דן, הסיפור החסידי, ירושלים תשל"ה, עמ' 183-185. עדיין אין מחקר מקיף על עיצוב המסורות הברסלביות בראשית המאה העשרים.

⁹ ראו בין השאר יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרין, ספר נתיב מצותיך, הקדמה ודרך לספר המצות הנקרא אוצר החיים, למברג תרי"ח, נתיב אמונה, שביל א, סעיף ט, ד ע"א (מסורות קומרנה רוכזו בתוך ספר מעשה השם השלם, קומרנה, מאנסי תשנ"ד, עמ' לא-לה; ספר מעשה השם השלם, דינוב, א, מאנסי תשנ"ה, עמ' נ-נא); מנחם מנדל בודק, מעשה צדיקים עם דברי צדיקים, למברג 1864, 'מהבעש"ט ז"ל בסטאמביל', 3 ע"א-4 ע"א (הנ"ל, סיפורים חסידיים, מהדורת גדליה נגאל, תל אביב תשנ"א, עמ' 30-31); מיכאל לוי רודקינסון, עדת צדיקים, למברג 1865, 'מעשה מנסיעת הבעש"ט לקאנסטאנטינאפל אשר רצה לנסוע לא"י וזו המעשה' הי' מספר הגאון האלקי ר' ישראל מוילענדק זצ"ל ביום שביעי של פסח כל ימיו', 5 ע"א-6 ע"א (הנ"ל, סיפורי מיכאל לוי רודקינסון, מהדורת גדליה נגאל, ירושלים תשמ"ט, עמ' 23-24. רודקינסון ניסח את הדברים מחדש בספרו: תולדות בעלי השם, אור ישראל, קניגסברג תרל"ו, עמ' 87-93). ראו גם את המסורות השונות בתוך שלום חיים פרוש, אור יקרות, ירושלים תשנ"ז, א, עמ' מב-מט; ישראל יעקב [קלפהולץ], כל סיפורי הבעל שם טוב, תל אביב תשכ"ט, ד, עמ' קפא-רו; שלמה אביש, ראש בני ישראל: תולדות וקורות [...] ישראל בעל שם טוב, ניו יורק תשע"ה, עמ' רמ-רנב. הסיפור זכה לעיבוד שירי דרמטי, באותה השנה שקורמן רשם את סיפורו, בידי יעקב פייכמן, 'הבעש"ט בדרך לארץ ישראל', מאזנים ג (תרצ"ז), עמ' 251-264, 386-395. לביור חלק מהגרסאות ומגמתן (שבכולן אין זכר לסיפור הולדת ר' נחמן), ראו ברוך

המודפסים הקודמים. קורמן שילב את הגרסאות השונות בדרך לוליינית למדי, הוסיף עליהם קטעי עלילה משלו, והרכיב נוסח חדש לחלוטין המנותב אל סיפור הולדתו של ר' נחמן מברסלב, 'אשר בזה כוונת כל הסיפור הק' הזה'. בתוך כך הוסיף לסיפור קטעים אוטוריים מספרותה של חסידות ברסלב הנוגעות לבעש"ט ולר' נחמן עצמו (כך למשל הדברים על פיתוי הס"מ על הים ועוד כיו"ב).

הורכבו כאן מספר עלילות שונות למסכת אחת, שהולכות ומשתזרות לאורך הסיפור ('אשר כולם משולבים זה בזה בחד קטירה'), עד לסיום שעניינו ר' נחמן מברסלב. וזה סדר הדברים: (א) סיפור העני שהבעש"ט הבטיח לו שיתעשר באיסטנבול ועלילותיו בעיר זו עד שנעשה 'ראש ליהודים'. (ב) סיפור נסיעת הבעש"ט מתוך עוני, יחד עם צבי סופר, אדל ויחיאל מיכל, וסיפור הרפתקאותיהם באיסטנבול ערב פסח תק"א. (ג) סיפור הזוג העשיר ללא בנים שמתגלגל בעקבות הבעש"ט לאיסטנבול וזוכה לנס. (ד) סיפור אשת ר' נחמן מהורדנקה באיסטנבול והעלמותו. (ה) עלילת הדם באיסטנבול, פעולותיו של הבעש"ט בעולמות העליונים לביטול הגזירה בערב פסח, סיפור ביטול הגזירה בתחתונים וסיפור המפגש המחודש עם העני-העשיר. (ו) נסיעת הבעש"ט ובני ביתו על הים, סיפור הניסיון עם הכתבים והבטחת אדל שתלד בן שיכתוב כתבים נאים מאלו. (ז). הרפתקאות הבעש"ט ומלויו באחד מאיי הים, סיפור הקניבלים והצלה בזכות אמירת הא"ב וגילוי אליהו. (ח) הבעש"ט שב לאיסטנבול, נפגש עם ר' נחמן מהורדנקה ומשתדך עמו. (ט) תיאור צאצאי שמחה ופיגא ותולדותיהם. (י) סיפור הולדת ר' נחמן מברסלב מפי פיגא, אמו של ר' נחמן.

הסיפור המפותל שהעלה קורמן על הכתב סופר בידי חסידי ברסלב בסגנון ובמוטיבים דומים לאורך כל המאה העשרים, גם אם בהבדלים משמעותיים. ניכר כי החסידים באומן היו הראשונים לספר את המעשה ונוסחים שונים שלו נפוצו בעל פה בקרב החסידים. בין הניירות שהשאיר ר' שמואל הורוויץ במכון שוקן נמצאו שלושה קטעים שעניינם נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל וסיפור הולדת ר' נחמן. קטעים אלו, שאולי עמדו לנגד עיני קורמן, שולבו באופן זה או אחר בסוף הקונטרס 'תולדות אדם'.¹⁰ על כל פנים, ברור כי הנוסח שהעלה קורמן על הכתב (בין השאר מפי ר' אברהם

דרוהביצר, 'שלוש נוסחאות לנסיעת זקני הבעש"ט זצ"ל לארץ ישראל', ידע עם (תש"ך), עמ' 41-44; גדליה נגאל, הסיפורת החסידית: תולדותיה ונושאה, ירושלים תשמ"א, עמ' 280-292; שלמה אביש, 'נסיעת הבעש"ט הקדוש לארץ ישראל', היכל הבעש"ט ב (תשס"ד), עמ' קמה-קנב; ציפי קויפמן, 'מסעו של הבעש"ט לארץ ישראל', ציון פ (תשע"ה), עמ' 7-41 (ושם הפניות לספרות נוספת). צבי מרק עמל עתה על ספר מקיף שיכיל את הנוסחים השונים.

¹⁰ יתכן שסיפורים אלו נמסרו לשוקן עוד בשנת 1936. אלו מצויים בכתבי היד הבאים במכון שוקן: 70132/11/1(1); 70132/11(8); 70132/5(1-2). כל הקטעים נדפסו בהשמטות משונות בתוך: כתבי רבי שמואל, בני ברק תשע"ו, אותיות א-ד, עמ' לז-מג. אחד הפרגמנטים (שעניינו סיפור הולדת ר' נחמן מפי פיגא) מצוי עוד בכתב יד ברסלבי מוקדם הכולל השמטות לספר חיי מוהר"ן (כתב יד שכלל הנראה עמד לנגד עיני קורמן), ראו חיי מוהר"ן, העתקת אלטער טעפליקר, תרנ"ח (כ"י), לב ע"א-לג ע"א. יש עוד כמה העתקות בכתב יד הנפוצות בין אנשי המוסדות את הדברים בשינויים קטנים. הורוויץ רשם על קטע זה בכתב ידו: 'ספק אם להדפיס'. אך דוקא קטע זה נדפס מספר פעמים, גם אם בשינויים

חזן) היה ארוך בהרבה מהרשימות הפרגמנטיות של ר' שמואל הורוויץ. ניכר גם כי קורמן הוסיף על הדברים הפלגות וציורים משונים משלו. על כן אין להתפלא כי דווקא נוסח הסיפור שהיה בידי קורמן עורר את זעמם של אחדים שהעדיפו את הנוסחים הקצרים והצבעוניים פחות.

תיקון מסורות וביקורת

במקומות רבים רעם קורמן על מוסרי הסיפורים הברסלביים בשל אי דיוקים שמצא בדבריהם. הוא ראה באחדים אנשים מבוהלים ובעלי דמיונות. כך למשל כתב על שמואל הורוויץ:

ורק מה שנוגע לענין הר' שמואל הורביץ נ"י – הוא ככה – שהוא עקשן גדול ועומד על דעתו אף בדברים שאין לו שום בקיאות בענין התרוממות של ההדפסה ומה הדין מוקדם. וכן אין לו סדר בהדפסה להבין כל ענין של התורות והביאורים והשיחות והסיפורים אשר רובם ככולם משובשים מאד מאד. כי הוא לא זכה לשימוש – וכן לא הכיר את אנשי הקדמונים – וכן שאין לו החישובות ועירובוב בדעת עם אנשי אשר קבלו מדור דור בשימוש רב – שעליו נאמר הפסוק ועל בינתך אל תשען – אף על פי שהוא עובד בדחילו ורחימו – וביעצה גדולה כל ענין דבר הדפסת הספרים שיצאו על ידו – אבל כולם כספר החתום בלי מגע עם להבין לעובדה ולמעשה הנוגע להתקורות הדעת של רבינו הק' זצ"ל ומה שאסור לגלות גלה – ומה שצריך לגלות הסתיר – וכן עשה חסירות ויתירות כל משך זמן עסקו בהדפסה וכו' וכו'.¹¹

ברוח זו 'תיקן' קורמן עשרות מסורות בכתב יד ובדפוס שרשם הורוויץ, בעיקר אלו שרשם מפי ר' אברהם חזן, מי שנתפס כמוסר מדויק ונאמן של מסורות ברסלב, 'שהקבלה בודאי יש לו יותר מכל אנשי שלומנו כידוע, היינו דרך של רבינו ז"ל ודברים מדויקים ששמע מאביו ששמע ממוהרנ"ט ז"ל'.¹² ביקורת כלפי המסורות שהועלו

והרחבות שונות. למשל ספר נחל נובע, 'ירושלים תשכ"א, עמ' ח-יא (מפי אברהם שטרנהארץ); אהרן גלידמן, ספר סיפורים חדשים, ברוקלין תשכ"ה, א, עמ' קלג-קלב (העתקת הנוסח הקודם); 'עקב דב הלוי, ספר והלכתא כנחמני, יד תורת ברסלב, ברוקלין תשל"ט, עמ' 8-9 (על פי כתב יד טעפליק); נתן צבי קעניג, גוה צדיקים, בני ברק תשכ"ט, עמ' יא (בקיצור נמרץ על פי כתב היד הנ"ל).

¹¹ קורמן, ילקוט הליקוטים (כ"י), מכון שוקן, שער רביעי, ליקוטי מוהר"ן, עמ' 1-2.
¹² לשון ר' שמואל לוי, איגרת אל קורמן, תרע"ב (כ"י), מכון שוקן, איגרות אנ"ש, העתקות קורמן. ראו דברים דומים בהערות שמחה בארנשטיין, בתוך קונטרס אור זורח, ב, לאדו תרפ"ט, עמ' 26: 'כי היה בעל מדינה ובעל רוח הקודש ממש. ולבד מכל הנ"ל כל דבריו הם דברי קבלה אמיתית שקיבל מתלמידי רבינו ז"ל (כי הוא הכיר את רובם ככולם מתלמידי רבינו ז"ל) וגם מאביו ר' נחמן ז"ל מטולטשין שהיה תלמיד מובהק למורנו ר' נתן זצ"ל. על התחלת עבודת הורוויץ בליקוט 'שיחות ודיבורים וספרים' מפי חזן ותלמידיו ראו ימי שמואל, ב, 'ירושלים תשנ"ב, עמ' רצד-רצה, רצח, שג-שנד; מכתבי שמואל, ב, 'ירושלים תשס"ה, עמ' קמג, רה. ראו גם את דבריו על 'המסירות נפש עצום' בהדפסה: 'ימי שמואל, ג, 'ירושלים תשס"ה, עמ' קג. במקום אחר נמסר הסיפור הבא: 'סיפור לי תלמידו המובהק ר' לוי יצחק [בנדר], ידוע אשר הרה"ח ר' שמואל הורביץ ז"ל זכה להדפיס את כתבי ר' אברהם ז"ל, והיה לו על זה מסי"נ עצום ויגיעה רבה ועצומה. כי

בשמו של חזן נשמעה מפי קורמן בשלב מוקדם למדי, כנראה בעקבות הדפסת שיחות וסיפורים בקונטרס אור זורח.¹³ דברי הביקורת של קורמן נשמעים לנו דרך דברי תלונה של הורוויץ באחד ממכתביו משנת 1929, בו רשם בין השאר:

ומה שכתב שם מר' אברהם ע"ה 'שלא כסדר ובבלבול הדעת' מאד מאד יש לי צער ועג"נ [ועגמת נפש] גדול מזה ורחמנות גדול עליך ידידי יקירי מה שלא זכית לידע ולהנות מאור הגנוז של השרף הנורא ר' אברהם זצ"ל אשר צריך לידע כי מלבד ר' אברהם אחר ר' נחמן מטולטשין ז"ל אומרים עליו הרבה מאנ"ש באומאן א' ה' אברהם וכל ענין ר' אברהם ז"ל העמקות שבענין רבינו ז"ל וה' הטוב יכפר כי שגגה היא לכבודו ויתחרט ע"ז וידע כי אנחנו אינם כדאי וראוי להשתמש מאור הגנוז הזה ע"כ נעלם ונסתר האור מעינינו אבל מתי יגיע הזמן שנוכח להנות מזה ה' ירחם.¹⁴

קורמן היפך את הדברים ומה שנאמר כלפיו הטיח מעט מאוחר יותר כלפי הורוויץ, היינו לדבריו המסורות שבידו מדויקות יותר והוא מביא ביתר נאמנה את דברי חזן ושאר אנ"ש שבאומן. כך כתב באחד מכרוזיו:

וזה קרוב לנו"ן שנה אשר זכיתי להתקרב לאור האורות רבינו הק' נ'מ'ח' ז"ל זיע"א – אשר מאז ועד היום ב"ה עוד קול דודי דופק בקרבי מנועם העליון הזה. אשר תמיד זכיתי במסירת נפש לשימוש ולשרת את החכמים אנ"ש אשר כבר בעלמא דאתי המה זיע"א. ולקבל מהם לקח רב איך להכנס פנימה בדעת רבינו הק' ולהוציא משפטי אמת והנהגות ישירות הגנוז באוצר הנפלא והיקר הזה. ב"ה זכיתי לרב נסיעות להתשטח על ציון רבינו הק' לאומאן הרבה פעמים בשנה – והעיקר על כל ראש השנה. בשבירת מניעות עצמות של סכנות נפשות ממש – להתפלל ביחד בבית מדרשו עם כלליות הקיבוץ הק'. וכמו כן בדבר הדפסת והפצת הספרים הק' משנת תרס"ח עד היום ב"ה. וכן בהעתקה והגהה וכו'.¹⁵

ובכרוז מאוחר יותר הוסיף שיש להזהר בהדפסת מסורות של ברסלב:

כתבי ר' אברהם ז"ל היו באומין ובפולין ובא"י, והוא יגע מאד מאד לאספם יחד עד שזכה להדפיסם. וכשגמר להדפיסם בא אליו ר' אברהם ז"ל בתלום ונתן לו נשיקה על המצח והודה לו על שהשתדל בכתביו. ובא ר' שמואל ז"ל אל ר' לוי יצחק להודיע אצלו צורת ר' אברהם ז"ל, והשיב לו ר' לוי יצחק כן הוא כמו שראה אותו, אליעזר שלמה שיק, אילן החיים, ברוקלין תשמ"א, אות קפא. לנוסח שונה במעט ראו לוי יצחק בנדר, שיח שרפי קודש, בעריכת אברהם וויצהנדלר, ו, 'ירושלים תש"ס, אות קנב, עמ' סח-סט.

¹³ 'שיחות וסיפורים', קונטרס אור זורח, בעריכת שמחה בארנשטיין, א, לאדו תרפ"ח, עמ' 22-23; 'חכמה ובינה', שם, ב, לאדו תרפ"ט, עמ' 33-42; שם, ד, לאדו תרפ"ט, עמ' 84-89. קורמן רשם הערות ותיקונים בכתב ידו בשולי קונטרסי אור זורח שנתשמרו בספריית שוקן. עם זאת, קורמן היה גם הוא מעורב בהדפסת הקובץ ובהפצתו. ראו על כך שמחה בארנשטיין, איגרות אל קורמן, תרפ"ח-תרפ"ט (כ"י), מכון שוקן, איגרות אנ"ש, העתקות קורמן.

¹⁴ שמואל הורוויץ, איגרת אל קורמן, וורשה תרפ"ט (כ"י), מכון שוקן, איגרות אנ"ש, העתקות קורמן. נדמה כי היו כאלו שחלקו על חזן ולא הכירו בערכו, כפי שנרמז במספר מקומות. ראו למשל אליעזר שלמה שיק, אמרי מוהרא"ש, ברוקלין תשמ"ו, עמ' סג, אותיות רנח-רנט (מפי אליהו חיים רוזין); הנ"ל, אשר בנחל, ט, ברוקלין תש"ס, עמ' קלד; שם, יא, ברוקלין תש"ס, עמ' צא (מפי לוי יצחק בנדר); הנ"ל, אילן החיים, אותיות קצח, רנא.

¹⁵ יצחק מאיר קורמן, כרוז ה (אלול תש"י), עמ' ד.

כאשר ידוע לכל אנ"ש – אלו אשר זכו לשמש את זקני חסידי ברסלב מדורות הקודמים ולשמור מפיהם הק' את השיחות והסיפורים בדיקנות גדול בלי חסר ויתר. כאשר שמעו כל הנ"ל כמו ששמעו מפה לפה מאוזן ואוזן וה' נזהרים מאוד לבלי לשנות שום נקודה וקצוץ מן תוכן השיחה והסיפור והמעשה וכדומה. אשר זאת ה' אצלם לדייק לספר ולשיח בדיוק גדול המדיקת דייקא מהתחלת הסיפור או השיחה והמעשה וכו'. עד גמירא לאזני השומעים כמנוי. וה' מן המקפידים ומזהירים באזהרה גדולה לנו על זה מאד מאד. (א) להזכיר את שם המספר וממי שהמספר שמע [...] (ב) לראות לדייק לספר את כל השיחה והסיפור והמעשה. או את איזה דיבור של ביאור ופירוש וכדומה – בסדר נכון ולא בפזיזות. ולא בקיצור. ולא בחלקים וכדומה. כדי שלא יטעו על ידי זה השומעים.¹⁶

דבר זה בא לידי ביטוי גם במאות ההערות והתיקונים שהוסיף קורמן בכתב ידו בשולי ספרי הורוויץ השמורים היום בספריית שוקן (הכוונה לקבצים המכילים מסורות מפי אברהם חזן וחסידיו ברסלב באומן ואשר נדפסו בשנות השלושים); כמו גם במסורות הרבות שהטמיע קורמן בספר הגנוז 'ילקוט הליקוטים'.¹⁷ חלק מהתיקונים שרשם היו על פי כתבי יד מזוקקים שעמדו בבסיס חיבוריו של הורוויץ; לעתים רשם שהסיפור המודפס 'משובש כולו' או שיש 'להאריך בפרטיות בסיפור זה'; ובמקרים רבים העיר כי שמע את הדברים באופן אחר מפי ר' אלטער טעפליקר, ר' אברהם חזן, ר' דוד צבי ראשעווסקי ואחרים מאנ"ש. כך הוא גם סיפור נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל והולדת ר' נחמן שהעלה על הכתב, שכבחינה ידועה מהווה תיקון לפרגמנטים שרשם הורוויץ באותן שנים ממש.

עם זאת, טענות דומות המשיכו להשמע כלפי קורמן, בייחוד בהקשר לסיפור נסיעת הבעש"ט לארץ ישראל. גם אם כתב היד המקורי שכתב קורמן נותר במכון שוקן נדמה שהנוסח שרשם היה נפוץ בקרב כמה מהחסידים. ר' לוי יצחק בנדר, שנתפס עד היום בעיני חסידים וכמה חוקרים כמסר הנאמן ביותר בברסלב במאה העשרים, טען כי המסורת שבפי קורמן מעוקמת היא והביא נוסח משלו לסיפור שהוא זה הנפוץ עד היום. נוסח זה נרשם בידי אנשים שונים שהעתיקו את שיחותיו בשנות השבעים של המאה העשרים.¹⁸ באחת מההעתיקות נרשם בראש הסיפור: 'המעשה מהבעש"ט שנוהגים לספרה בז' של פסח במעשה זה יש כמה נוסחאות, נוסח זה ה' ר' שמשון [ברסקין] ז"ל (נכד רבינו) מספרה באומן, וישב שם ר' אברהם ברי" [הוא אברהם חזן], ושאלו אותו אח"כ אם כך הנוסח הנכון, וענה להם, יש הרבה נוסחאות בזה (כלומר א"א לסתור שום

נוסחא);¹⁹ ובראש כתב יד אחר המכיל את הסיפור מפי בנדר, נרשם: 'סיפור הנסיעה של הבעש"ט לאר"י נהוג אצל אנ"ש לספרו באחרון של פסח ובאר"י בז' של פסח, כי אז הגיע חזרה לאיסטנבול בחיים ושלום דהיינו שניצול ממיתה ב"ה (מרלו"י: באומן היה מספר זאת ר' שמשון ברסקי בביתו וכל אנ"ש היה שם וגם ראבר"י לפעמים היה בא ג"כ אבל לא כל פעם ור' לוי יצחק בנדר] שמע זאת מר"ש ולא מראבר"י אבל הוא שאל את ראבר"י וראבר"י אמר לו שיש בכמה פרטים כל מיני דעות אבל בדרך כלל הכל בסדר).²⁰ הנוסח שמובא בהמשך לדברים אלו שונה למדי מזה של קורמן וברור כי הם נובעים ממקור אחר, היינו מר' שמשון ברסקי (1873-1935), נינו של ר' נחמן מצד אימו ומראשי החבורה באומן.²¹ הדברים בפי בנדר מבטאים עידון של הסיפור לפי רוח הזמן; עד שניתן לומר כי כמובן מסויים עוצב הנוסח שהביא מנגד לנוסח קורמן (שהיה נפוץ בעל פה). על כל פנים ברור שבנדר העדיף את הנוסח של ברסקי על פני זה של קורמן, למרות שהיה מסופק באמיתותו ובפרטיו השונים. כך דיבר בשיחה הנזכרת גם על 'דמיונותיו' של קורמן והיטב חרה לו אנקדוטה אחת בנוסח שהציג:

רלו"י [ר' לוי יצחק] אמר שיצחק מאיר קורמ' אמר פעם שר' נחמן הורידנא לקח אשה ספרדית וא"כ נולד רבינו מסבתה [סבתא] ספרדית ורלו"י אומר שזה שקר גמור ואומר שרמ"ק הנ"ל היה בסוף ימיו בעל דמיון ופעם כשחזר ממערת שמעון הצדיק שהתפלל שם קבלת שבת ומעריב אמר שהוא ראה את רבינו ז"ל בהקיץ. וכן עוד. ודיבר מזה שהרבה

שיחות מאנ"ש, העתקת נתן ליברמנט (כ"י), סימן קיד. על כתב יד זה, הכולל את מגילת סתרים, ראו צבי מרק, מגילת סתרים: החזון המשיחי הסודי של ר' נחמן מברסלב, רמת גן תשס"ו, עמ' 35-37. במקום אחר מסר מוטה פרנק נוסח חריף יותר מפי ר' לוי יצחק, שממנו ניתן ללמוד שאין ערך לסיפורים אלו: 'העיד הר"ר לוי יצחק ז"ל. שר' אברהם [חזן] לא סיפר אף פעם את הסיפור על הבעל שם טוב שמספרים אנ"ש בשביעי של פסח, היות שהסיפור בכללותו על כל פרטיו וסעיפיו לא היה ברור לו בתכלית. וכששאלוהו על נכונות המעשה שסיפר ר' שמשון ברסקי ז"ל ענה: "עס איז דא נוסחאות" (יש בסיפור זה נוסחאות). ומי שהכיר את ר' אברהם – מוסיף הלה (בנדר) – יודע שדבר שלא היה מבורר לו היטב לא היה מזכירו, אברהם חזן, ביאור הליקוטים, הוצאת מכון תורת הנצח, ירושלים תשנ"ט, 'מבוא', עמ' ל. אף על פי כן הנוסח שבנדר סיפר היה לפי זה של ברסקי. דברים אלו מהופכים למה שכתב קורמן בסיפור שלפנינו שלא רק שמע את הדברים מפי ר' אברהם חזן אלא שחזן 'אמר בזה"ל כך שמעתי מאבי מורי ז"ל, היינו ששמע את הדברים מר' נחמן מטולטשין.

²⁰ לוי יצחק בנדר, שיחות, העתקת מאיר קרליבך, תשל"ז (כ"י), אותיות שצ-שצא, עמ' עו. הסיפור השלם מופיע שם, עמ' עו-פו. על כתב היד ראו מרק, כל סיפורי, עמ' 111.

²¹ על טיב החבורה שסבבה את ברסקי באומן ניתן ללמוד הרבה מעדותו החשובה של ר' שמואל הורוויץ, ימי שמואל, ב, עמ' רעג-רעו. באחד ממכתביו אל קורמן רשם אהרן ליב ציגלמן: 'וגם התחיל מקודם [ר' יצחק ברייטר] להפליג בשבחו של ר' שמשון נ"י ולתאר את רוחב קדושת דעתו ואשר הוא התלמיד מובהק של ר' משה ברסלב אשר ה' תלמיד מובהק של מוהרנ"ת ז"ל שה' תלמיד מובהק לרבינו ז"ל אשר רבינו ז"ל העיד עליו וכו' ממילא מובן גודלו של ר' שמשון נ"י, איגרת אל קורמן, תרצ"ג (כ"י), מכון שוקן, איגרות אנ"ש, העתקות קורמן. ראו עליו עוד 'קונטרס גבורות שמשון', ספר העצות המבוארות, ירושלים תשנ"ד, עמ' א-פח.

¹⁶ יצחק מאיר קורמן, כרוז י (אלול תשי"ד), עמ' ד-ה, אות לה.

¹⁷ ההערות נרשמו על הספרים כוכבי אור (תרצ"ג); ימי התלאות (תרצ"ג); סיפורים נפלאים (תרצ"ה); ואבני"ה ברזל (תרצ"ה). על הערותיו של קורמן בשולי הספרים ראו צבי מרק, כל סיפורי רבי נחמן מברסלב: המעשיות, הסיפורים, החלומות וההזיונות, ירושלים תשע"ה, עמ' 98-99. קורמן רשם דברים מעין אלו גם בשולי ספרי ברסלב אחרים שבספריית שוקן ואפילו על גבי כתבי יד. עתה ברור שיש להבין הערות אלו כתומר הכנה להתקנת ספר ילקוט הליקוטים. היינו, ההערות היו בסיס לשיחות שהוטמעו בכתב היד הגדול.

¹⁸ על שיחותיו של בנדר וזיקתן (על דרך התיקון) למסורות של שמואל הורוויץ ואחרים, ראו מרק, כל סיפורי, עמ' 45, 93-97. יש לציין כי השיחות הנדפסות מפי של בנדר (בעיקר בקבצי שיח שרפי קודש) הן מעט מהרבה ועברו צנזורה פנימית ועריכה משמעותית לפני הדפסה.

נוסחים אחרים, אך אלו לא נתלו רק במסורות פנים ברסלבויות מוקדמות, אלא מהווים פרי פיתוח מאוחר של חסידות ברסלב המשלב גרסאות שונות לפי רוח הזמן.²⁴ הנוסח של קורמן לא רק ראשוני, אלא צבעוני בהרבה, עשיר יותר בפרטים, העלילה שלו מורכבת ומופתלת יותר, ויש בו אנקדוטות רבות מגנזי חסידות ברסלב ומספרותה האזוטרית. כל אלו נעלמו אצל אחרים שהציעו נוסחים פשרניים למדי המתאימים לבני העולם הברסלבי החדש.

הערה על כתב היד

בניגוד לכתבים אחרים של קורמן נשאר גם כתב היד המקורי במכון שוקן (כתב יד 71127), לצד שתי העתקות במכונת כתיבה (Bratslav KC 1.11). כתב היד המקורי הוצג לראשונה בתערוכה במכון שוקן בחודש כסלו תשע"ו. נראה שהדברים היו מוכנים לדפוס אך מטעם זה או אחר נגנזו ולא היה בין חסידי ברסלב מי שהדפיס את הדברים. בין כתב היד המקורי להעתקתו במכונת כתיבה ישנם מספר הבדלים וניכר שקורמן שינה מעט את הטקסט בשעת ההקדלה. הנוסח שלפנינו מבוסס על הגרסה הסופית תוך השוואה לכתב היד. סגנון כתיבתו של קורמן לא מהוקצע, גם אם נראה שניסה לחקות את סגנונו המיוחד של ר' נתן מנמירוב, בפרט בספר סיפורי המעשיות. יש כאן טעויות רבות בלשון וזכר ונקבה, סימני הפיסוק שונים ומשונים (בדרך כלל השתמש בנקודה כפסיק ובמקף כמעין סוף פסוק או נקודה). האיות מושפע מלשון הדיבור, לא שיטתי לאורך הטקסט ורחוק מכללי הדקדוק. הותרנו את הדברים כמות שהם, שיש בהם חן מסוים, ובמקומות אחדים הערנו על הדברים בתוספות סוגריים מרובעים. כל ההערות לטקסט הם של המהדיר. ניסינו לא להכביד בהערות שוליים ולא ציינו את כל חילופי הנוסח לסיפור נסיעת הבעש"ט בספרות החסידית הקודמת. עם זאת, הצבענו על חילופי נוסח חשובים בין המסורות הברסלבויות עצמן. כתב היד נחשף לאחרונה בידי עובדי הספרייה בתוך גל של מסמכים הנוגעים לפעילותו של שוקן ואני מודה להם על העזרה בחשיפת הטקסט ועל הרשות לפרסם את הדברים.

²⁴ ירושלים תש"ע, עמ' שמז-שנג (על פי שיח שרפי קודש); שמואל השל פרידמן, סידור מקור חכמה, ב, עמ' 656-660 (הסיפור לא מופיע בכתב היד של הסידור ונוסף בידי המהדירים על פי שיחות בנדר בכתב יד, העתקת נתן ליברמנש, לעיל, הערה 19). עיבוד של הסיפור על פי נוסח בנדר הופיע גם בתוך אנשיך, תולדות, מט, עמ' כ-כב. כך למשל אליעזר שלמה שיק, סדר נסיעת הבעל שם טוב, בני ברק תשע"ו (מ"א עמודים). שם נאמר, עמ' ג: 'ואנחנו זכינו לשמוע את הסיפור הזה מפי מוהרא"ש [מורנו ורבנו הרב אליעזר שלמה שיק] נ"י, ששמע חלק גדול מהרב החסיד ר' לוי יצחק בנדר ז"ל, וחלק גדול מצדיק אחר שהיה נכד הבעל שם טוב הקדוש זיע"א, והוא קבלו מדור לדור, עד הרב הקדוש ר' ברוך ממעזיבוב זיע"א, והרב הקדוש ר' יחיאל מיכל מזלאטשוב זיע"א שהיה מיוצאי חלוציהם. נוסח הסיפור הוא שילוב של מסורות רבות. ראו גם הנ"ל, אשר בנחל, כא, עמ' רנח: 'והיום אחר מנחה ספרנו את הספור מנסיעת הבעל שם טוב הקדוש זיע"א באריכות נפלאה כדרכנו בכל שנה. ואקוה להשם יתברך להדפיסו בירחון אור הצדיק של חודש ניסן' (מרחץ משוחח).

אנשים בזקנותם נופלים לדמיונות ואז רע ומר מאוד כידוע. וכן גם הנ"ל זה דמיון שקר. וכן רג"ק [ר' גדליה קעניג] אומר שרא"ש [שר' אברהם שטרנהארץ] היה במירון וראה שם את רבינו ז"ל בהקיץ וצוה על קיבוץ שם. ואומר רלו"י שזה ג"כ דמיון גדול. ובאמת רלו"י אומר ששמע באומן סיפור כזה שפעם באה איזה אשה להבע"ש ויש אומרים שזו אחותה של ר' יצחק מדראביטש ואמרה לו שרוצה שהבע"ש יתן לה אחד מהחבריה שלו בשבילה להתחתן עמה [...] ונתן לה הבע"ש את ר' נחמן מהורודינקא [...].²²

דברים אלו אינם רק בבחינת תיקון מסורת פגומה או מוטעית אלא מהווים ביטוי למאבק על עיצוב דמותה של ברסלב במחצית השנייה של המאה העשרים (כפי שעולה בין השאר מהערותיו החריפות של בנדר כלפי שטרנהארץ וקעניג – ובמקומות אחרים בדבריו נגד חסידי פולין או אליעזר שלמה שיק). ניתן לחדד ולהוסיף שיש בדברים אלו ביטוי לניסיון של קונויציה ל'שיחות' שהועברו בעל פה בין החסידים (כפי שניכר מהתנגדותו של בנדר לכמה מהשיחות של קורמן, הורוויץ ואלטער טעפליקר; ודבריו החוזרים ונשנים בדבר אמיתות ודיוק המסורות, הסיפורים והשיחות ששמע הוא עצמו מאברהם חזן, מנגד למוסרי שמועה אחרים שלא דיין בלשונם ועיקמו את המסורות לגמרי); כשם שיש כאן ניסיון לפקח על הדפסת 'שיחות חדשות' (כפי שעולה מהערותיו השונות נגד שיק לאורך שנות השבעים ובקשתו שה'יעד' יהיה אחראי לעבור על כל ספר חדש של ברסלב, 'ואיזו שורה או תיבות שיש למחוק ימחק').

על בסיס שיחותיו של בנדר נפוצו משלהי שנות השבעים נוסחים שונים של הסיפור בדפוס, בעיקר על פי אותו נוסח המיוחס לשמשון ברסקי, שכל מהדיר גרע והוסיף בטקסט כרצונו ולפי טעם קהל היעד שעמד לנגד עיניו.²³ במשך השנים נוספו גם

²² בנדר, שיחות, העתקת קרליבך (כ"י), אות שצא, עמ' פר-פה. הדברים על ר' נחמן מהורודינקא נדפסו בהשמטת הרקע הפולמוסי, בתוך לוי יצחק בנדר, שיח שרפי קודש, בעריכת אברהם וויצנהדלר, ירושלים תשנ"ד, ג, אות תרלו, עמ' רכה; שם, ו, אות כח, עמ' טז-טז. ראו גם אוצר יראת שמים: ספור חייו המופלאים של הצדיק הקדוש רבנו נחמן מברסלב, ירושלים תשמ"ג, א, עמ' נג-נד; נתן אנשיך, 'תולדות חייו הקדושים והנוראים של אדונו מורנו ורבנו רבי נחמן מברסלב זיע"א', מבועי הנחל נ (תשמ"ג), עמ' עב-עז. לביקורת נוספת של בנדר על קורמן, בהקשר לקונטרס הניסיונות (קונטרס שנרשם בידי קורמן בשנת תרע"ח לערך, לא גלוי היום לעיני חוקרים ולא נודע מקומו), ראו צבי מרק, התגלות ותיקון בכחבי הגלויים והסודיים של ר' נחמן מברסלב, ירושלים תשע"א, עמ' 167.

²³ גרסה ברסלבית נדפסה לראשונה (בעקבות שיחות בנדר) בשם: 'נסיעת הצדיק', מבועי הנחל ד (תשל"ח), עמ' נט-סג. הנוסח הנפוץ ביותר נדפס באופן מפורז בתוך: בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות שו, עמ' ק-קה ('סיפור נסיעתו של הבעש"ט לארץ ישראל כפי המקובל אצל אנ"ש מדור דור'); שם, ב, אות רסב, עמ' פד (השלמה); שם, ג, אות תרט, עמ' רטז (השלמה); שם, ה, אות תעו, עמ' קצו (השלמה); שם, ו, אות כח, עמ' טז-טז (השלמה); שם, ד, אות רסד, עמ' עד (על המנהג לספור); שם, ה, אות קפה, עמ' עב (עוד על המנהג לספור). ראו גם ספר ארץ הקודש / מסע הקדוש, מכון תורת הנצח, ירושלים תשנ"ח, עמ' א-יח; נחמן ואברהם שמעון בורשטיין, הגדה של פסח עם פירוש נחלי מגדים, ירושלים תשנ"ח, עמ' שח-שיז; חיים מנחם קרמר, הגדה של פסח עם פירוש מתורתו של רבי נחמן מברסלב, ירושלים תשנ"ט, עמ' קצט-רה (נוסח זהה למהדורת בורשטיין); ספר שבחי הר"ן, ימי מוהרנ"ת, ספור נסיעת הבעל שם טוב לארץ ישראל, הוצאת קרן אודסר,

זה ספר תולדות אדם

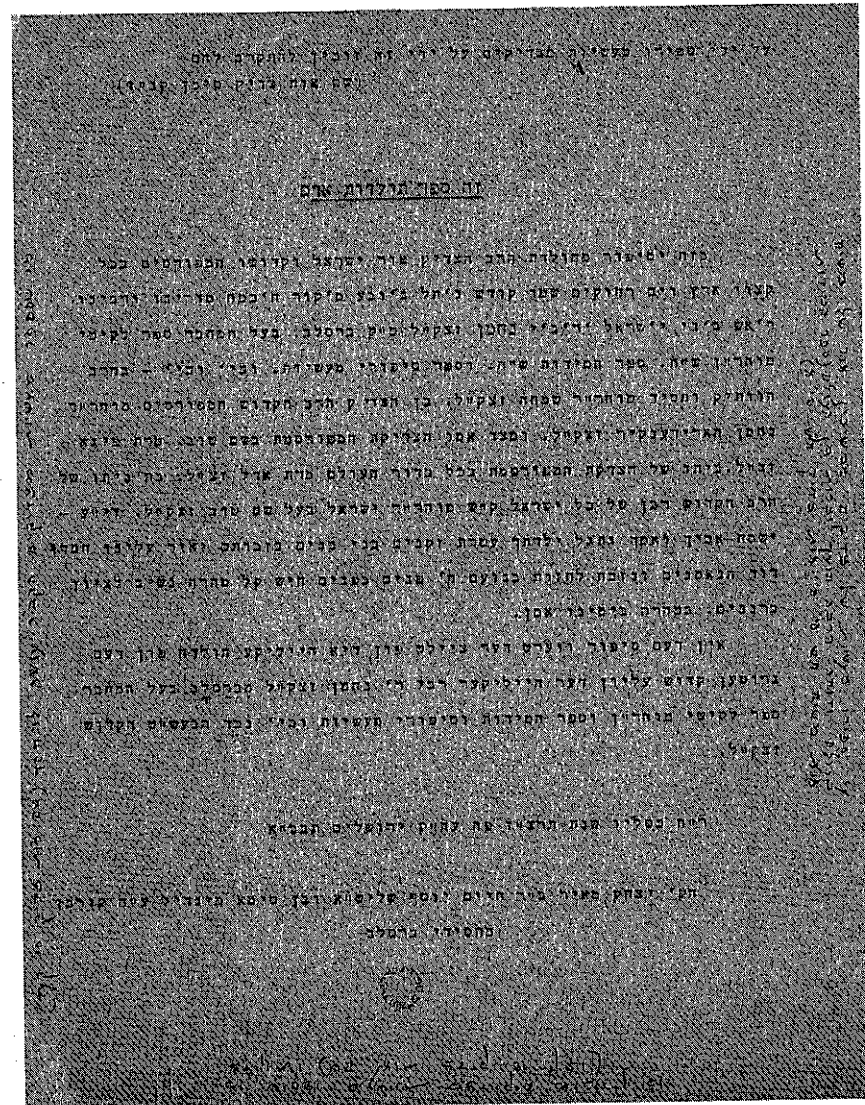
[סיפור הק' מהולדת אדום"ר מוהר"ן זצק"ל
מק"ק ברסלב זי"ע אמן]

בזה יסופר מהולדת הרב הצדיק אור ישראל וקדושו המופרסים בכל קצוי ארץ וים
רחוקים שמו קודש נ' חל נ' ובע מ' קור ח' כמה מורינו ורבינו ר' אש ב'ני ישראל ר' ב'י
נחמן זצק"ל מק' ברסלב. בעל המחבר ספר לקוטי מוהר"ן ש"ח [שני חלקים]. ספר
המידות ש"ח. וספר סיפורי מעשיות וכו' וכו' – בהרב הוותיק וחסיד מוהר"ר שמחה
זצק"ל. בן הצדיק הרב הקדוש המפורסים מוהר"ר נחמן הארדיענקי זצק"ל. ומצד אמו
הצדיקת המפורסמת בשם טוב. מרת פיגא זצ"ל. ביתו של הצדקת המפורסמת בכל כדור
העולם מרת אדל זצ"ל. בת ביתו של הרב הקדוש רבן של כל ישראל ק"ש מוהר"ר
ישראל בעל שם טוב זצק"ל. זי"ע – ישמח אביך ואמך ותגל ילדתך עטרת זקנים בני
בנים בזכותם יאיר עלינו חסדי דוד הנאמנים ונוכה לחזות בנועם ה' פנים בפנים חיש
קל מהרה נשיב לציון ברננים. במהרה בימינו אמן.

אין דעם סיפור ווערט דער ציילט פון דיא הייליקע הולדה פון דעם גרוסען קדוש
עליון דער הייליקער רבי ר' נחמן זצק"ל מברסלב בעל המחבר ספר ליקוטי מוהר"ן
וספר המידות וסיפורי מעשיות וכו' נכד הבעש"ט הקדוש זצק"ל.

ר"ח כסליו שנת תרצ"ז פה עה"ק ירושלים תבב"א
הק' יצחק מאיר ב"ר חיים יוסף שליט"א ובן סימא מינדיל ע"ה קורמן מחסידי ברסלב

על ידי סיפורי מעשיות של צדיקים ממשיכין אור של משיח בעולם ודוחה הרבה חושך
וצרות מן העולם (ספר המדות, אות משיח ח"ש סי' א; אות צדיק, ח"ש, סי' א)
על ידי סיפורי מעשיות מצדיקים על ידי זה זוכין להתקרב להם (שם אות צדיק סי' קנז)
מי שמספר מעשיות מצדיקים הקב"ה עושה לו חסד (שם אות צדיק, סי' קעד)
מי שמספר מעשיות מצדיקים מזכירין לו צדקותיו (שם אות צדיק סי' קפו)

הקדמה לפתח הסיפור

מובא בספר הק' ליקוטי מוהר"ן תורה סימן רל"ד – בזה"ל – לזכות לטהרת המחשבה הוא ע"י סיפורי מעשיות מצדיקים. היינו שיספר מה שנעשה עמם ואת כל הגדולות אשר עשו. כי זה הוא דבר גדול מאד. כי עי"ז נטהר מחשבתו. ועי"ז ממתיק הדינים וניצול כל הצרות. אבל א"א [אי אפשר] לספר מעשיות מצדיקים כי אם מי שיודע להבדיל בין האור ובין החשך. דהיינו בין מעשיות של צדיקים למעשיות של רשעים ושקרנים – ולזכות לזה הוא ע"י ארץ ישראל – א"י הוא כלליות הקדושה שבכל הקדושות. ושם זוכין לצאת מטבעיות ולידע ולהאמין שהכל בהשגחה לבד. שזה הוא כלליות הקדושה. ועי"ז יכולין להדמות אליו ית' ולהבדיל בין האור והחשך. ואז יכולין לספר סיפורי מעשיות של צדיקי אמת. כי יודעין להבחין ביניהם להיפוך. ואז זוכין עי"ז לטהרת המחשבה ולהמתיק הדינים ולהנצל מכל הצרות כנ"ל – אכ"ר.¹ גם מובא שם בהתורה סימן רמ"ח – בזה"ל – דע שסיפורי מעשיות מצדיקים הוא דבר גדול מאד. כי על ידי סיפורים מצדיקים נתעורר ונתלהב הלב בהתעוררות גדול להשי"ת בחשק נמרץ מאד. כי הרשימו שעשה אותו הצדיק שמספרין ממנו על ידי עבודתו את השם יתברך. זאת הרשימו נתעוררת בעת שמספרין מהצדיק. והיא מעוררת להשם יתברך בהתעוררות גדול.² גם מובא בתורה סימן קס"ד – בזה"ל – (לפעמים מוכרח הצדיק להלכיש התורה בסיפורי דברים חיצוניים, למען יוכל לקבל הרפואה הגנוזה שם. כי גם התורה בעצמה מלוכשת עתה בסיפורי מעשיות מחמת שלא היה אפשר למוסרה כמות שהיא.³ גם מובא שם בתורה סימן קצ"ב – בזה"ל – דע שדיבור אמת שיוצא מפי הצדיק האמת אפילו במילי דעלמא הוא יקר מדברי תורה של צדיק אחר [...]. והוא רק אמת לבדו [...]. ואין יקר ממנו.⁴ גם מובא בתורה סימן ל"ב תנינא – בזה"ל – הרוח וקנאה של משיח שורה על אנפי אורייתא. על הספרים הקדושין שמגלין הפנים של התורה [...] ועי"כ בשביל זה הצדיקים הגדולים מעלימים ספריהם ולפעמים שורפים אותם.⁵ גם מובא בתורה סימן ל"ו תנינא – בזה"ל – תיכף שנעשה ספר יש עליו חופים [חפיים] והסתרות שנחפה ונסתם אורו הצח והנפלא והדפין של הכריכה הם מחפים וכו'.⁶ גם מובא בתורה סימן ל' תנינא – בזה"ל – כשבא ספר חדש לעולם ויש חידושין שנעשין עי"דמעות. כי צריכין לבכות מקודם שמחדשים בתורה.⁷ כמבואר בלקוטי א' סימן

רס"ב.⁸ אז אלו הדמעות שמהם נעשה הספר החדש עומדין כנגד גזירות האומות ומבטלין.⁹ אכ"ר. – מובא בספר שיחות הר"ן סימן קל"ח – בזה"ל – שמעתי מפיו הק' בעת שדיבר עמנו מגדול הענין של סיפורי מעשיות מצדיקים שנדפס בספרו הק' (סימן רל"ד) כנ"ל חלק א' – ואמר אז שהוא בעצמו ז"ל עיקר התעוררותו לעבודת השי"ת באמת היה עי"י סיפורי מעשיות מצדיקים. וסיפר שבבית אביו ואמו הצדיקים זלה"ה. היה שכיחים שם כל הצדיקים. כי כל הצדיקים היו מצויים בק' מעזיבו. מחמת שהוא מקום הבעש"ט ז"ל. ודוכם ככולם נתאכסנו בבית אביו ז"ל. ושמע הרבה מעשיות מצדיקים. ועי"ז היה עיקר התעוררותו להשי"ת עד שזכה למה שזכה.¹⁰

והנה זה הסיפור הק' זכיתי לשמוע כמה פעמים מפי זקני אנ"ש חסידי ברסלב. אשר לקדושים בארץ המה בעיר אומאן וירושלים ה"ה הותיק וחסיד מוהר"ר דוד צבי ב"ר יונה ז"ל דאשעווסקי – תלמיד של מורינו מוהר"ת זצ"ל. ונכד הרה"צ ר' יודיל זצ"ל מדאשיב תלמידו של רבינו ז"ל¹¹ – ומהותיק וחסיד וכו' מוהר"ר ר' נתן ב"ר נחמן ז"ל נכד מוהר"ת זצ"ל¹² – ומפי הק' מוהר"ר אברהם ב"ר נחמן טולטשינר זצ"ל בעהמ"ח ספר ביאור הלכות וכו'. אשר אמר בזה"ל כך שמעתי מאבי מורי ז"ל¹³ – ועוד מפי הרבה אנ"ש הזקנים ז"ל – ואני תפילה לאל חי בזכות רבינו הק' כאשר זכיתי להוציא מהעלם אל הגילוי זה הסיפור הק' על עלי נייר – כה יתן ה' שנוכה להוציא בקרוב אל הגילוי כל הסיפורים הנעלמים הפרטים בקורות חייו הק' וכל מה שעבר עליו וכל כוונת השארתו הנצחי עי"י תלמידיו הק' וספריו הק' וכו' וכו'. ומאחר הסתלקותו הק' עד היום הזה, אשר האש הק' שלו תוקד לנצח סלה ועד שאין לו הפסק עולמית אכ"ר¹⁴ – מנאי המקשר והמדבק בספריו הק' והמעשיות והשיחות הק' ובמקורביו הק' די בכל אתר ואתר בחו"ל ובא"י והמגעגוע בכלות הנפש לזכות עוד לכוא על ציונו הק'. ובפרט בעת הקיבוץ הק' על כל שנה ושנה לאומאן ולומר שם העשרה מיני נגינה יוד קפיטיל תהלים התיקון הכללי. אכ"ר.

עבדו ותלמידו יצחק מאיר בן סימא מינדיל קורמן.

⁸ קיצור ליקוטי מוהר"ן, קמא, תורה רסב: 'מי שזוכה לחדש חידושים דאורייתא שיש בהם ממש הוא צריך לבכות מקודם ועי"ז ניצול שלא ייזקו הסט"א והקליפות מאלו החידושים'.

⁹ זהו המשך מתוך קיצור ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה ל'.

¹⁰ נתן מגמירוב, שיחות הר"ן, מהדורת אב"ן שתיא, ירושלים תש"ע, אות קלח, עמ' קמא.
¹¹ דוד צבי דאשעווסקי (1833-1912), נכד ר' יודיל מדאשיב. מזקני החסידים באומן. ראו עליו נח הלוי שטרנפלד, גידולי הנחל, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' כה. קורמן הפליג בשבחו בספר ילקוט הליקוטים (כ"י), שער רביעי, ליקוטי מוהר"ן, משום ש'אזניו שמעו הרבה הרבה תורות והלכות ושיחות' מפי אנ"ש הנאמנים.

¹² ר' נתן ב"ר נחמן מדיטריווקע (נפטר בשנת 1913), נכדו ר' נתן מגמירוב. ראו שם, עמ' פה.
¹³ ר' אברהם חזן (1849-1918), בן ר' נחמן מטלטשין. ראו שם, עמ' ז. רבים הם התנלים במסורות מפיו והוא שימר שיחות וסיפורים רבים שהועברו בין אנ"ש בעל פה. ההדגשה כי מקור הסיפור בר' אברהם חזן מנוגדת למסורת הברסלבית המאוחרת שחזן לא סיפר את המעשה כלל. ראו על כך במבוא.

¹⁴ נרמז כאן המשפט הידוע של ר' נחמן 'מיין פייערל וועט שוין טלואין ביז משיח וועט קומען' (האש שלי תוקד עד שיבוא משיח), חיי מוהר"ן, מהדורת אב"ן שתיא, ירושלים תשע"ג, 'שיחות וסיפורים השייכים לתורת', אות מו, עמ' סג; שם, 'נסיעתו ושיבתו באומין', אות רכט, עמ' רנ; שם, 'מעלת המתקברים אלי', אות שו, עמ' רצו.

¹ הציטוט הוא למעשה מתוך ספר קיצור ליקוטי מוהר"ן, הוצאת משך הנחל, ירושלים תש"ס, קמא, תורה לד, סעיפים ב-ג. נוסח התורה שונה במובנים ידועים. ראו נחמן מברסלב, ספר ליקוטי מוהר"ן, הוצאת משך הנחל, ירושלים תש"ן, קמא, תורה רלד.

² שם, קמא, תורה רמח.

³ שם, קמא, תורה קסד.

⁴ שם, קמא, תורה קצב.

⁵ לשון קיצור ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה לב. ראו גם ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה לב.

⁶ שם, תנינא, תורה לו. נוסח התורה שונה במעט. שם נאמר: 'תיכף שנעשה ספר מן התורות הגבוהות והנפלאות מאד מאד, מאחר שנעשה מהם ספר, יש עליהם חפיים והסתרות, שנחפה ונסתר אורם הצח והנפלא, והדפין של כריכה הם מחפים וכו'.

⁷ קיצור ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה ל. ראו גם ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה ל.

הערה

הסיפור הקדוש הזה שמעתי מפי זקני אנ"ש הנ"ל בלשון שמדברין בשפת אשכנז. שקורין (זארגאן). ואני כתבתי על לשון הקודש בלשון קל מאוד. שיהי' כל אחד מורגל בזה הלשון. כמדבר איש לרעהו. להוציא ידיעה ולקח טוב מהסיפור הזה. אכ"ר – ועל השגיאות ידונו אותי לכף זכות – א'נא נ'פשא כ'תיבת י'הבית א'נ'כ'י. ¹⁵ הנ"ל.

בעזה"ה

[ברכת הבעש"ט והעני שעלה לגדולה]

בימי הקדוש עליון הרה"צ מוריני ורבינו הרב ר' ישראל בעל שם טוב זצק"ל. במדינות אוקריינה סמוך לעיר מעזיבז. היה איש אחד תלמיד חכם גדול מאד. והי' גם עני ואביון גדול רח"ל. בעירוס ובחוסר כל. ולא היה לו במה להחיות נפשות בני ביתו – והי' מקורב אמת להבעש"ט ז"ל – ותמיד היה דרכו שהלך ברגליו (בלשון אשכנז צ"א פיס) לרבו הבעש"ט הק' ז"ל למעזיבז – וסיפר לרבו הק' הבעש"ט ז"ל כל ליבו. הן מעבודת ה' ובפרט מגודל החסרונות והעניות והמרירות ששורר בביתו רח"ל אשר טפלו שואלים ללחם חריבה ואין לו ליתן להם וגם אין לו אפילו אף פרוטה אחת בכיסו לקנות עבורם אוכל להחיות נפשם הרעבה. ועוד שהולכים יחיפים בלי מנעלים וגם מלבושים קרועין ובלי לבנים על גופם רח"ל – ואשתו מצערותו מאוד מאד ומקללת אותו על מה שהוא רוע מזל שקורין שלימץ זאלעק. ¹⁶ ויודע שצדק אתה. וחבל על ימיו שהוא גורם לצער ב"ב [בני ביתו] כל כך בחנם. וגם עוד מה יהיה הסוף מזה. כי רואה שאין לו שום דבר ועצה שיוכל עי"ז להושיע. ומאין יבוא ישועתו. ובפרט שכנותיו מתגדלות. והן הגון וראוי להשיאן. אשר על זה דאבה עליו ליבו ונפשו ביותר. ובכה הרבה לפני רבו הק' הבעש"ט ז"ל בדמעות שליש על רוע מזלו ועניו וכו' – ותמיד היה משתוקק ומצפה לשמוע מפי רבו הבעש"ט הק' ז"ל איזה עצה ותשובה ישרה ונכונה של איזה סיבה וענין טוב שיוכל עי"ז עכ"פ לפרנס את בני ביתו אפילו בצמצום. ולא בעניות הנוראה הזוה אשר כשל כח הסבל – וכל פעם יצא מפי רבו הק' הבעש"ט ז"ל רק זה הדיבור הק' לבד. שהיה בתואר של מענה ותשובה ועצה כללי – בזה"ל – עס איז דאך עפ"ס דא א סטאמבאל אויף דער וועלט – ולא דיבר עם האיש הנ"ל יותר. ולא הסביר להאיש הנ"ל שום דבר פרטי בזה. והאיש העני הנ"ל האמין לדברי רבו הבעש"ט הק' אבל ליבו נשבר ונמס בקרבו כי לא שמע מעולם משם העיר סטאמבאל הזה. ומי יודע כמה ריחוק מקום הזה באיזה מדינה נמצאת העיר סטאמבאל הנ"ל. – וגם עוד איך יוכל לחשוב מחשבות בזה אשר אין בידו לפורטה אפילו שוה פרוטה על הוצאות הדרך ומי יודע כמה שנים יהיה צריך לסבול טיטול של נע ונד ומרירות עד שיבוא לעיר סטאמבאל הנ"ל אשר בתוך משך זה הזמן בודאי יעבור עליו מה שיעבור וחיל ורעדה ושרב גדול אחזה בו אשר שיכיר כוחו ועצמיו ובפרט איך יניח את בני ביתו בעירוס ובחוסר כנ"ל – ואפילו כשיבוא לשם לסטאמבאל איך יוכל להמציא עבורו אש"ל כי רואה שאין לו שום סגוליות ומזל של פרנסה. אחר רוב ההשתדלות של עסקים שונים שעסק במדינתו

אוקראינה. הן במסחר והן בעבודה פשוטה וכו' וכו' – ולא היה מצליח כלל וכלל לא וגם הוא בעל חוב גדול אשר אין ביכולתו לשלם את החובות הנ"ל – ואין שום בן אדם מרחם עליו ועל בני ביתו. והיה מעוטף במחשבתו בצער הגדול הזה מכל הנ"ל. ובפרט מחמת אשר לא הבין בפרטיות פירוש התשובה הק' של רבו הבעש"ט הק' ז"ל. להבין ולידע דבר פרטי. איך ומה להתחיל לעסוק בנסיעה זו לבוא לעיר לסטאמבאל וצער הגדול היה בכפלים. ראשית שהוא עני ואביון כזה במרירות גדול כזה מכל צד כנ"ל. והשנית אשר אינו זוכה לידע מפורש פרטי התשובה הק' של רבו הבעש"ט הק' זצ"ל. עד אשר עבר ופרח וברח כמה שנים בתוך יגון ואנחות של מרירות גדול רח"ל עליו ועל כל ב"ב ועבר עליהם מה שעבר – רח"ל – וכל פעם שבא לרבו הבעש"ט הק' ז"ל בשנים הללו והתנצל לפניו כדרכו. לא שמע יותר מפי רבו הק' הבעש"ט ז"ל רק תשובה זו כנ"ל עס איז דאך עפ"ס דא א סטאמבאל אויף דער וועלט. עד שפעם אחת הוסכם בדעתו בהחלט גמור. וגם לבל לגלות לבני ביתו מזה. להתחיל לילך רגליו. מכפר לכפר מעיר לעיר ממדינה למדינה לקיים ולמלאות רצון רבו הבעש"ט הק' ז"ל. כי במשך הזמן הזה נתוודע ע"י אנשים שהעיר סטאמבאל נמצאת במדינת התוגר. ועיר גדולה מאוד היא. אע"פ שמעולם לא הי' בעיר גדולה. ובפרט במדינה אחרת. ועוד שהים בתוכה וסביב לה. אנח אנחות רבות מעומק הלב על כל הנ"ל – אבל הוסכם והחליט לעצמו עוד הפעם שיהיה מה שיהיה. וישם לדרך פעמיו למלאות רצון רבו הק' הבעש"ט ז"ל. ואפשר עוד עי"ז יושע בישועתו השלמה. כי הוא הי' מאמין בדברי רבו הק' הבעש"ט ז"ל. ושם לדרך פעמיו עד שבערך קרוב לשנה בטילטול הכי גדול בא לעיר סטאמבאל בשלום עם מקלו ותרמילו לבדו. ונבהל מאד מאד מגודל הרעש והתהום שבעיר סטאמבאל הנ"ל – ורוב הרחובות עם ימים ואורות שנמצא שם אשר כל יום ויום באים ושבים מאניות חדשים ורבים עם אנשים שונים וסחורות שונות ונתפעל מאד מאד. ומקום האכסניא שלו הי' בהכנסת אורחים. אשר שם היו מספיקים לחם ומים ורותחין ולינה ללאורחים כנהוג על איזה זמן קטן. אשר כל זה הי' אצלו לעת עתה למנוחה קצת מרוב הטיטול הגדול שהי' לו עד כה – אשר עי"ז התחיל לסובב בשווקים וברחובות אצל שפת הים למקום האניות כל יום ויום כי חשב אפשר עי"ז ימצא את ישועתו אשר רבו הק' הבעש"ט ז"ל אמר לו כנ"ל עס איז דאך עפ"ס דא א סטאמבאל אויף דער וועלט – וכה עבר זמן רב כמה שנים, אשר בתוך משך זמן הזה עסק בעסק של סייסור בעיר סטאמבאל. ופירנס א"ע בצמצום גדול. ולפעמים שלח איזה סכום קטן לבני ביתו ג"כ להחיות נפשם הרעבה. והוא התחזק באמונה שלמה בדברי רבו הק' הבעש"ט ז"ל שבסטאמבאל יושע כי דברי רבו הק' הבעש"ט הק' ז"ל הם את ויציב וקיים וכאשר גוזר כן מקיים –

פעם אחת הלך האיש הנ"ל ברחוב השוק שמוכרין שם ירקות ופירות שונות וכדומה. והיה נראה לעיניו בשוק הנ"ל מין ירק אחד אשר הי' מונח על שולחן אחד ביחד עם שאר ירקות אשר על שולחן אחד. אצל ערל זקן אחד שעמד שם למכור ירקות ופירות כדרכו. אשר ירק הזה לא ראה האיש הנ"ל כמה שנים. אשר מברכין על ירק חדש הזה בתחילתו ברכת שהחינו כשאוכלין אותו. ומגודל ההשתוקקות להאיש הנ"ל לזכות לאכול את ירק החדש הזה ובפרט לברך ברכת שהחינו. רץ במהירות גדול למקום השלחן של ירקות הנ"ל מהערל הזקן הנ"ל – ושאל האיש הנ"ל להערל הזקן המוכר הנ"ל. בלשון של מהירות על המקח של ירק הזה. ענה ואמר לו הערל הזקן הנ"ל מקח יקר מאד בעד הירק הנ"ל. והאיש הנ"ל שילם ונתן להערל הזקן המוכר הנ"ל את כל הכסף כפי שאמר לו המוכר הערל הזקן הנ"ל בלי שום טענה ומענה – והאיש הנ"ל

¹⁵ לשון תלמוד בבלי, שבת, קה ע"א. ראו גם ליקוטי מוהר"ן, קמא, תורה קעג.

¹⁶ רוע מזל. ראו למשל: 'כי בודאי אין זה תכלית שיהיה שפל ונבזה ועצל שקורין רוע מזל (ובלע"ז שלים מזלניק)', ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה עב.

מפתן ביתו כל היום. והמתין על ביאתו של האיש הנ"ל. והערל הזקן הנ"ל דן כל פעם לכף זכות את האיש הנ"ל. וחשב ואמר לעצמו אפשר ואינו זוכר המקום אפשר עיכב אותו איזה סיבה אחרת. ע"כ עמד כל היום והמתין על האיש הנ"ל. וכאשר נטו צללי ערב ה' השגחה עליונה אשר האיש הנ"ל נודמן לאותו רחוב הנ"ל אשר ה' צריך לילך למקום אחר דרך רחוב הזה. וכאשר ראה אותו הערל הזקן הנ"ל מרחוק את האיש הנ"ל רץ לנגדו בשמחה גדולה וקיבל את האיש הנ"ל בסבר פנים יפות. והיתחיל לשאול להאיש הנ"ל מפני מה לא בא בבוקר לזמן המוגבל. אשר עי"ז היזכיר א"ע את האיש הנ"ל. כל המעשה אשר נשכח ממנו הכל עד עכשיו. ותירץ א"ע איש הנ"ל באיזה התנצלות של תירוץ מספיק להערל הזקן הנ"ל.

והערל הזקן הנ"ל לקח להאיש הנ"ל את ידו והלך עמו עד שהכניסו בתוך חצירו וביתו. אשר מבחוץ היה בית קטן מאד וגדר שעל חצר גדול מסביב הבית הנ"ל. אבל מבפנים היה חדרים הרבה קטנים וגדולים. והלך הערל הזקן הנ"ל עם האיש הנ"ל חדר לפנים מחדר. עד שבאו לחדר גדול מאד אשר עמד שם שלחן וכסאות וקומקום גדול על השלחן ופירות שונים ה' מוכן עבור לכבוד את האיש הנ"ל. וכיבד הערל הזקן הנ"ל לאיש הנ"ל. שישב על כסא נאה ויפה מאד. וגם כיבדו בתה ופירות. והאיש הנ"ל לא ראה שם שום איש אחר רק זה הערל הזקן הנ"ל לבד והיתחיל לפחד א"ע האיש הנ"ל בפחד נורא מאד ומחשבותיו וארכבותיו דא לדא נקשן מחמת הפחד. אע"פ שלא ראה שום פנים רעות מהערל הזקן הנ"ל. אדרבה שראה שהוא מכבדו בכבוד הכי גדול מאד בסבר פנים יפות מאד מאד. אך פחד וירא מחמת שגרם להערל הזקן הנ"ל שהיה מוכרח להמתין עליו כל היום כנ"ל. אבל האיש הנ"ל חיזק א"ע במחשבתו והיזכיר א"ע אז כל פעם בזמן הנ"ל בדברי רבו ה' הבעש"ט ז"ל שאמר לו בזה"ל – עס איז דאך עפ"י דא אַ סטאַמבאַל אויף דער נועלט. אפשר מעתה יתחיל הישועה שלו. ואחר גמר כל הכיבוד שכיבד הערל הזקן הנ"ל להאיש הנ"ל היתחיל הערל הזקן הנ"ל לדבר להאיש הנ"ל. וסיפר לפניו כאשר הוא איש זקן מאד קרוב למאה שנה. וכל הבית חומה אשר האיש הנ"ל רואה כל זה הוא שלו לבד. אשר יש לו כל זאת ירושה מאבותיו. ויש לו עוד הרבה חדרים יותר מאשר ראה עד עכשיו האיש הנ"ל וחוץ אשר נמצא עוד מרתפים ומערות עם אוצרות של אבנים טובות וכסף וזהב וחפצים יקרים הרבה הרבה – כי הוא היה בן יחיד לאבותיו ואין לו שום אח וגואל. וכל הנ"ל ירש גם אביו מאבותיו הקודמים והכל נשאר לו עבורו לבד מטמון גדול בבית חומה זה. אשר כל בית חומה הזו נבנה בחכמה נפלאה מאד שיה' נראה כבית כחוש וקטן מבחוץ. כדי שלא ידעו שום בן אדם מהמטמון הנ"ל. וכאשר הוא בעצמו (היינו הערל הזקן הנ"ל) הוא איש זקן מאד קרוב למאה שנים ואין לו בנים (שקורין כעז דיעטניק). ותמיד מחשבתו לעשות דברים טובים מן העשירות הגדול הזה. אך הוא ירא לעשות ולגלות הדבר הזה בפרהסיא. כדי שלא יתודע לאנשים זרים מהמטמון של העשירות הנ"ל. ובפרט לאנשי רשע רוצחים וגזלנים וכדומה אשר יוכלו להורגו ח"ו וכל המטמון הנ"ל ילך לאיבוד. אשר על זה דאבה עליו ליכב ביותר. כי כל רצונו וחפצו שיעשה מכל המטמון הזה רק דברים טובים וקדושים. כי הוא בוטח ומאמין בו ית'. אשר הוא משלם שכר טוב לעושי רצונו לכל ברי' שבעולם – וכאשר עתה ריחם עלי' והודמין לפניו אותו (היינו האיש הנ"ל) והיכיר בו שהוא איש כשר מאד. ע"כ כל רצונו וחפצו שעל ידו (ע"י האיש הנ"ל) יעשה מכל המטמון החשוב הזה. כל הדברים טובים וקדושים בהצנע ובהסתור גדול. אשר בעד שכר טרחתו יתן לו פרנסה קבועה על כל הצורך לו בהרחבה גדולה בלי מחסור. אך באופן שהאיש

החזיר פניו מעל הזקן הערל הנ"ל ובירך הברכה שעל הירק וגם ברכת שהחינו. ואכל הירק הנ"ל ואח"כ בירך הברכה שאחרי' – והערל הזקן הנ"ל ראה את כל זאת. והאיש הנ"ל היתחיל לילך לדרכו. עמד הערל הזקן הנ"ל על רגליו וקרא על קול גדול להאיש הנ"ל שיבוא אליו. כי יש לו עמו מה לדבר. וחזר ובא האיש הנ"ל למקום השלחן של הערל הזקן הנ"ל והתחיל הערל הזקן הנ"ל לדבר ולשאול לאותו האיש הנ"ל. אם הוא ידע מקודם המקח של הירק הנ"ל שקנה אצלו. ענה ואמר לו האיש הנ"ל למאי נפקא מינה. ענה ואמר הערל הזקן הנ"ל להאיש הנ"ל. תדע חביבי כי זה הירק נמכר בזול גדול. ושאל אותו האיש הנ"ל למה לקחת ממני ביוקר גדול כל כך. ענה ואמר לו הערל הזקן הנ"ל. כי ראה ראיתי מרחוק אשר אתה שמתה [שמת] ענין על הירק הנ"ל בעיניים פקוחות ובחשק גדול הבנתי שאוכל לקבל ממך מקח יקר. וכן עשית אתה ונתתה [ונתת] לי כפי אשר אמרתי לך. ע"כ ראיתי בך לאיש פלא אשר לא ראיתי זאת מעולם שאיש בר דעת יתן מקח יקר כזה בעד דבר שהוא בזול גדול והבנתי בזה שהוא דבר מה. וגם תיכף ראיתי ממך כי החזרתה [החזרת] פניך ממנו ועשית עם פייך ודיברתה [ודיברת] לעצמך ואח"כ אכלתה [אכלת] את הנ"ל ואח"כ עוד הפעם דיברתה [דיברת] לעצמך. אשר זה הוא שני פלאות אשר לא ראיתי מעולם כזאת. ע"כ רואה אני בך לאיש פלא. ע"כ בקשתי ממך מאד שתגלה לי כל זאת מהתחלה עד הסוף. – האיש הנ"ל היסביר ופירש להערל הזקן הנ"ל פרטיות הדבר והענין – באשר שהוא יהודי ועוד ממקום רחוק מאד מעיר סטאמבאל אשר במדינתו אין רואין את הירק הנ"ל הרבה. ועל פי התורה ה' חייב גדול על איש יהודי לקנות פירות וירקות חדשים בתחילתן כדי לברך עליהם את ברכתם וגם ברכת שהחינו. אשר אח"כ אוכלין את הפרי הנ"ל או את הירק הנ"ל בלי ברכת שהחינו. רק שעושין את הברכה האחת ששייך לה לבד. ועל כל אוכל יש ג"כ ברכה מיוחדת אחריו. אשר מודים ומשבחין להשי"ת אשר זכינו לאכול את האוכל הזה וכדומה – ע"כ כאשר לא ראיתי את הירק הזה כמה שנים. וכאשר ראיתי את ירק הנ"ל אצליך – התחלתי לכסוף לזכות לעשות ברכה יקרה כזו ברכת שהחינו. ע"כ נתתי לך כמה שאמרתה [שאמרת] לי מחמת החביבות הברכה הנ"ל. – והערל הזקן הנ"ל נתפעל מכל דבריו. וענה ואמר להאיש הנ"ל בזה"ל הנה אני רואה בך שאתה איש כשר מאד מאד. הנה יש לי דבר סתר גדול לדבר עמך במקום מיוחד שהדיבור יהיה רק בין שנינו לבד בלי שומעת אוזן אחר – אך עכשיו ובמקום הזה אין אפשרות לדבר – ע"כ אבקש ממך חביבי היקר בבקשה גדולה כאשר כל השבוע אני נמצא מבוקר עד הערב בשוק למכור הירקות והפירות כאשר אתה רואה. אך ביום ראשון יום א' אני נמצא בביתי לבדי אשר ברחוב זה ובבית זה תחת מספר זה. ואני אחכה ואמתין עליך שתבוא אלי בבוקר בזמן הזה. ואז אדבר עמך מהכל ויהיה לך לטובה ולרווח גדול על ידי בזה.

והאיש הנ"ל שמע כל זאת והיזכיר א"ע ברבו ה' הבעש"ט ז"ל אשר אמר לו בזה"ל עס איז דאך עפ"י דא אַ סטאַמבאַל אויף דער נועלט. אשר כל היותו איזה שנים בסטאמבאל לא ראה שום פלאות עד עכשיו. שהיזמין לו השי"ת את ירק הנ"ל לברך כמה ברכות ובפרט ברכת שהחינו. ועוד ממה שדיבר עמו הערל הזקן הנ"ל לא דבר פשוט הוא. והאיש הנ"ל חקק בזכרונו ליזכור לילך להערל הזקן הנ"ל על יום א' הנ"ל לזמן הנ"ל. והלך לדרכיו של עסק הסירסור והכל נשכח ממנו לגמרי מזכרונו כי זה היתה באמצע שבוע – וביום א' הנ"ל אשר היגביל הערל הזקן הנ"ל. עמד מוכן הערל הזקן הנ"ל בביתו והימתין על ביאתו של אותו האיש הנ"ל. וכאשר עבר זמן רב מזמן הקצוב הנ"ל ולא ראה את האיש הנ"ל. הלך הערל הזקן הנ"ל לחוץ של ביתו ועמד על

שנשכח ממנו כל הענין הנ"ל. אשר עיי"ז לא בא היום בבוקר להערל הזקן הנ"ל. ואם היה זוכר ובא לזמן המוגבל הנ"ל אפשר הי' לו עוד איזה ישועה עיי"ז. אבל מה יוכל לעשות עתה שנשכח מזכרוננו זה פעמים. ובוודאי לא דבר פשוט הוא זה – וחיזק א"ע במחשבתו והאמין בדברי רבו הק' הבעש"ט הק' ז"ל. ואמר לעצמו שלא על חנם אמר לו רבו הק' ז"ל – בזה"ל – עס איז דאך עפ"י דא א סטאמבאל אויף דער נועלט. כי ראה נפלאות בתוך זה הזמנים. – לכן חיזק א"ע וחזק בזכרוננו היטב היטב כאשר יבוא יום א' הבא ילך בבוקר השכם על הרחוב הנ"ל למקום בית זה. להודיע מהחדשות שיוולד בזה היום הנ"ל. אבל כאשר פנה לדרכו בעסק הסירסור בכל השבוע נשכח ממנו לגמרי את כל הנ"ל.

וגם עוד הפעם עיי"ה השגחה העליונה לבד. נודמן האיש הנ"ל לאותו הרחוב ביום א' הנ"ל לעת ערב. אשר רץ במהירות גדול דרך שם לביתו. ונמנע דרכו מחמת שכל הרחוב הנ"ל הי' מלא אנשים ונשים וטף והי' עומדים צופים ומככים לשמוע הכרוז עבור הבית הזה הנ"ל של הערל הזקן הנ"ל. כי כן הוא החזק של ממשלת התוגר מי שמת בלא בנים ואין לו קרובים. כל הונו נלקח להממשלה. והכריז פעם אחד מהממשלה בשם הממשלה על יד מקום גבוה. שכיום א' הבא לזמן של שמונה ימים מהיום ימכר הבית והחצר הזה של הערל הזקן הנ"ל. וכל מי שרוצה לקנות הבית והחצר הזה יבוא לקנות וישליש מעות קדימה בפני החוק. ביום הנ"ל וברחוב הנ"ל אשר המכירה הי' לעין כל. והאיש הנ"ל כאשר שמע הכרוז הנ"ל. כעס על עצמו מה זה אשר הוא שוכח כל פעם כל הנ"ל – וחזק בזכרוננו עוד יותר טוב בסימנים שונים שיזכור מהיום לבוא על יום א' הבא הנ"ל בקודם אור הבוקר ולעמוד שם על הרחוב הנ"ל כל היום לראות ולשמוע עד סוף דבר מהבית הנ"ל. אבל ליבו ונפשו מרה עליו מאד על כל הנ"ל. אשר הוא שוכח כל פעם את הכל מהתחלה עד הסוף. אבל נחם א"ע שלא דבר פשוט הוא זה. – אבל חזק במחשבתו עכשיו בתחבולות שונות שיהי' מוכרח לזכור לבוא על יום א' הבא לרחוב הנ"ל על בטח לראות סוף הענין של הבית הזה. ותיכף כאשר הלך מרחוב הנ"ל לרחוב השני שכח תיכף לגמרי את הכל.

וביום א' הנ"ל נודמן האיש הנ"ל בבוקר על הרחוב הנ"ל עיי"ה איזה סיבה מהשגחה העליונה. כי פגע באיש הנ"ל איש מכיר אחד ודיבר עם האיש הנ"ל מדבר איזה עסק אשר עיי"ז סבבו כמה רחובות ובאו ג"כ על הרחוב הנ"ל. וכאשר באו שניהם בקצה הרחוב הנ"ל גמרו הדיבורים שביניהם. ופרד ממנו האיש המכיר הנ"ל. והאיש הנ"ל נשאר לעמוד על הרחוב הנ"ל. אשר תיכף ראה המון אנשים תגרים (שקורין טענדלערס) עומדים בקיבוץ גדול. ומלחשים ומדברים זה לזה. וגם תיכף שמע האיש הנ"ל קול כרוז ממקום גבוה עיי"ה איש פקיד ממשלת התוגר שקורא התקציב והמקח של הבית הנ"ל שעומד למכור לכל מי שיתן ויוסיף יותר מהתקציב והמקח הזה ימכר לו הבית הנ"ל. והאיש הנ"ל כאשר שמע כל זאת היזכיר א"ע בכל הנ"ל. ואמר לעצמו וחיזק מחשבתו שגם הוא יוסיף איזה סכום קטן על הבית הזה הנ"ל. וקרא ואמר על קול גדול להפקיד המכריז הנ"ל שהוא מוסיף כך וכך על התקציב. וכל התגרים הנ"ל (הטענדלערס) הכירו את האיש הנ"ל לאיש עני. נסכם ביניהם למה להם להוסיף עוד על סכום הנ"ל שהוסיף האיש הנ"ל על הבית הזה. כי בוודאי יהיה מוכרח האיש הנ"ל לקבל אותם לשותפים. ואפשר עוד יהיה מוכרח האיש הנ"ל למכור להם את הבית הנ"ל. מחמת שהוא איש עני. כי לא יהי' להאיש הנ"ל כל סכום הכסף לשלם להממשלה לזמן הקצוב בעד הבית הנ"ל. כי כן דרך התגרים שכולם ביחד עושים הכל בשותפות. אשר עיי"ז החליט אצלם לבל להוסיף אף פרוטה אחת על הבית הנ"ל – והפקיד הנ"ל קרא ג' פעמים כנהוג.

הנ"ל יבטיח לו שישתדל בזה בכל עוז להוציא הכל מכח אל הפועל על אופנים היותר טוב בזירוז הכי גדול. אשר זה עיקר מגמתו מחמת זקנתו – ואחר כל זה אחז ולקח הערל הזקן הנ"ל את רחב ידו של האיש הנ"ל ושאל אליו. אם הוא היינו האיש הנ"ל מסכים לזה. והיסכים האיש הנ"ל בלב שמח – ותיכף אחזו ולקחו הערל הזקן בזרועותיו של האיש הנ"ל. והלך עמו לחדרים רבים נאים ויפים מאד מאד, אשר עמד בהם חפצים שונים. ויקרי עתיקים מאד מאד אשר שויים אין לשער. ואח"כ פתח הזקן הערל הנ"ל פתח מתוך רצפה אחת בקרן של החדר האחרון. והידליק גר עב בפנס אחד. ולקח עמו הפנס הנ"ל. ואחז בזרועותיו להאיש הנ"ל. והלכו שניהם על מדרגות עקומות למטה. ובאו לתוך בית תחתון כגבוהו קומת איש. ושם הי' מונח בארגז אחד מפתחות רבים. אשר הערל הזקן הנ"ל לקחם משם המפתחות הנ"ל. ופתח עיי"ה המפתחות הנ"ל פתחים רבים של מערות בתוך מערות. אשר בכל מערה ומערה היה מונחים דברים חשובים ויקרים מיוחדים. ואבנים טובות שונים וחיכוכות כסף וזהב שקורין (שטאבעס). וגם חפצים יקרים של כל מיני תכשיטין יקרים. והכל היה בלי מראה שקורין גלאנץ והי' הכל מכוסה באבק הרבה. אח"כ כשהראה לו הערל הזקן הנ"ל את הכל לאיש הנ"ל. חזרו וסגרו את כל הפתחים הנ"ל. ובאו חזרה להחדר אשר הי' יושבים בה מקודם. וישבו עוד הפעם על כסאות הנ"ל. אבל הערל הזקן הנ"ל התנצל לפני האיש הנ"ל. באשר שעכשיו אין זמן לגמור ולדבר עמו יותר כל הפרטים. מחמת שהוא אמצע הלילה והוא מוכרח עכשיו לשכב ולהניח א"ע ולישן קצת. באשר שקודם אור הבוקר הוא מוכרח לילך על השוק להכין פירות וירקות עבור הקונים. ע"כ הוא מבקש בבקשה שטוחה מן האיש הנ"ל שיבטיח לו על בטח שביום א' משבוע השני הבע"ל. יזכור למעשה"ש לבוא לזמן המוגבל בבוקר השכם. אשר אז יהי' נגמר ונדבר מכל הדברים בפרטיות יותר. ופטרו זה לזה בדברי שלום ואהבה של חיבה ושמחה. גם אמר אז הערל הזקן הנ"ל להאיש הנ"ל שידע שהסוד של מטמון הזה לא גילה מעולם לשום בן אדם אפילו לאשתו בעת שהי' לו אשה. ע"כ היזהיר להאיש הנ"ל שישמור הכל בסוד גדול כל הנ"ל. והיכפיל בקשתו מהאיש הנ"ל שיראה לבוא ביום א' משבוע הבא לזמן המוגבל כנ"ל. – והאיש הנ"ל הלך לחוץ הבית. והדלת נסגר מתחתיו עיי"ה הערל הזקן הנ"ל.

והאיש הנ"ל נשאר עומד כמבולבל ומשתומם על המראה של פליאה מהמטמון הזה. והיזכיר א"ע בדברי רבו הק' הבעש"ט ז"ל. והאמין בו באמונה שלמה שאמר לו בזה"ל עס איז דאך עפ"י דא א סטאמבאל אויף דער נועלט. וחזק בזכרוננו היטב היטב לזכור לבוא על יום א' הנ"ל להערל הזקן הנ"ל לזמן הנ"ל. והלך לביתו שמח וטוב לב על רמזי ה' של פלאות אלו. ובבוקר הלך לעסקיו של סירסור ונשכח ממנו עוד הפעם את הכל כל הענין הנ"ל. עד אשר עיי"ה השגחה פרטי מהשי"ת לבדו אשר לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו. בא האיש הנ"ל לזה הרחוב של הערל הזקן הנ"ל באותו יום א' הנ"ל. אך אחר צהרים. אשר הלך לדרכו של עסקיו של סירסור. ונודמן סמוך לבית הזה שדר בה הערל הזקן הנ"ל וראה איך שהרבה אנשים עומדים בקיבוץ דחוק ושאל אותם מה זה הדחק. ובתוך כך ברגע הנ"ל שמע קול צילצול של פעמון גדול. ואחד קורא על הקול פקודת הממשלה – נוסח זה – כאשר מת ערל זקן אחד ברחוב זה ובבית זה תחת מספר זה ואין לו בנים. ואפשר נמצאים איזהו קרובים של המשפחה הערל הזקן הנ"ל. יתנו ידיעה להממשלה על זה במשך שמונה ימים עד יום א' הבא. – וכאשר האיש הנ"ל שמע כל זאת הנ"ל. נתפעל מאד מכל הנ"ל מחמת שהוא ידע מכל המטמון הזה לבדו. ולא בן אדם אחר זולתו. ודאבה עליו נפשו ורוחו הרבה מחמת

ובאותו הזמן שהלך לביתו דרך רחובות שבעיר סטאמבאל היה ליבו שמח וניגון אז שיר של תודה לה' על טוב חסדו שעשה עמו השי"ת בזכות רבו הבעש"ט הק' ז"ל. בתוך כל זה שמע קול צילצול שמצלצלים על פעמונים רבים. שאל האיש הנ"ל על קול הצילצול הזה מה זה. אמרו לו שבמלון זה על רחוב זה תחת מספר זה מת פתאום כומר וגלח גדול אשר זה הצלצול הוא לכבודו. וכאשר האיש הנ"ל שמע כל זאת הבין תיכף שכל מעשה העניינים וסיבובים הנ"ל הם הכל בכוחו של רבו הק' הבעש"ט ז"ל. אשר כל הנ"ל נסתבב עבורו. שיזכה בכל המטמון הזה לבדו. אשר עכשיו נתקיים דברי רבו הק' הבעש"ט ז"ל. שאמר לו בשנים הקודמים בזה"ל – עס איז דאך עפ"י דאך א סטאמבאל אויף דער וועלט. והאיש הנ"ל נתן הודאה גדולה לה' על כל החסד הגדול הזה אשר עשה עמו השי"ת עד כה.

והאיש הנ"ל היתחיל לאט לאט לגלות מצפוני האוצרות שהיה בתוך הבית והחצר הנ"ל. אשר עי"ז נתגדל והיה לעשיר הכי גדול בעירו סטאמבאל הנ"ל. והי' לו עסקים ומסחרים גדולים של זהב וכסף ותכשיטין הרבה. וגם בני ביתו באו אליו לנסוע לסטאמבאל. והי' חיים כולם חיים הטובים בכל כבוד ופאר כדרך גדולי עשירי עולם. וקיסר וחיתן את בניו ובנותיו בנכבדות ושירותי הגונים לו בעשירות גדול מאד – והיגדיל האיש הנ"ל מאד מאד בעיר סטאמבאל מעלה מעלה בהצלחה הגדולה. וזכה בכתר שם טוב והי' לראש ליהודי סטאמבאל. והי' מכונה בשם חכם הגדול. – וגם האיש הנ"ל היה מיועצי המלכות מחמת רוב העשירות שלו. כי מזל מחכים כידוע. אבל כח השכחה מתגברת תמיד. וכן על האיש הנ"ל אשר נתקיים בו כחי' ושמנת ועבית וכו' [דברים לב, טו] – ונתרחק קצת מדרך היהדות רח"ל עי"ז שהי' מעורב עם השרי מלכות וד"ל. ומחמת שהי' איש כשר מכבד והי' מקורב להבעש"ט הק' זצק"ל. חמלו עליו מלמעלה וקיבל שכרו בזה העולם. עי"ז שיקנאו בו כל בני עיר סטאמבאל ובפרט השרים והראשים של המלכות מאד מאד על רוב גודל עשירותו וכבודו וכדומה. – וחשבו תמיד עליו מחשבות רשע של בילבולים שונים כדי עי"ז להורידו מגדולתו וכו'. אשר עי"ז חרקו שינים גם על כל היהודים שבעיר סטאמבאל והסביבה. – ופעם אחת אספו כל שרי המלך וראשי העיר והכומרים וכל שונאי ישראל ר"ל ימ"ש והיסכימו כולם להעליל על היהודים בילבול של עלילת דם רח"ל. עי"ז שיהרגו נער ערל. וישליכו אותו להמרתף של האיש הנ"ל אשר הוא הראש לישראל והיהודים מעיר סטאמבאל והסביבה. אשר עי"ז יהי' בנקל להעליל על כל היהודים. כי בגדול החל ובקטון כלה. שע"ז יגרשם מסטאמבאל והסביבה ויקחו את כל הונם ורכושם.

אבל הי' שיושב בשמים ישחק למו ומפיר עצת גוים והניא מחשבות עמים והקב"ה המצינו מידם. עי"ז כח זכות כל הצדיקים אמתיים תמיד, ובפרט בזה הנס והישועה אשר בא עי"ז הק' והטהור רבן של כל ישראל הבעש"ט הק' זצק"ל. אשר נתהפך הכל לטובה ולישועה גדולה בהרבה ענינים ודברים טובים. ובפרט בהולדת רבינו הק' נמ"ח אדומ"ר מוהר"ן זצק"ל מברסלב אשר בזה כוונת כל הסיפור הק'. הנה. כאשר יבוא לקמן כל הסיבות כללים והפרטים. ונא לדיק בעין פקוחה. אז יונעם לו להבין בהשכל ודעת אמת את גודל נפלאות מעשה הי' והצדיקים בכחי' ויאמינו בה' ובמשה עבדו.

[הבעש"ט וצאצאיו]

והנה – וזה דבר ידוע לכל. אשר כל חפצו ומגמתו של הבעש"ט הק' זק"ל היה שיסע לארץ ישראל, אשר היה לו על זה מניעות עצומות של סכנות נפשות ממש. כאשר מובא

כאשר שאין שום איש לא הוסיף על הבית הזה. עי"כ בית זה קנה האיש הנ"ל בעד סכום הזה כך וכך. האיש הנ"ל הי' שמח מאד. וגם התגרין (טענדלערס) היו שמחים ואמרו זה לזה שבוודאי על בטח יבוא האיש הנ"ל תיכף להם. ויתחנן מהם שימכרו ממנו את הבית הנ"ל. מחמת שהיו יודעים שהוא איש עני וכו'. אבל האיש הנ"ל הלך תיכף להמשרד של הממשלה ליתן את מעות הקדימה כפי החוק. וכל סכום קטן כסף הנ"ל על מעות קדימה. ב"ה הרויח זה קרוב הימים בעסק הסירסור שלו והי' נמצא תחת ידו אז. והלך האיש הנ"ל בשמחה גדולה. ונתן כל הסכום כסף הנ"ל לפקידו של הממשלה. וקיבל מהם תלוש קבלה. וגם החוזה כנהוג. להשלים את כסף המותר לזמן קצוב בעד הבית הזה שקנה הנ"ל – והלך לביתו בשמחה. אבל שהיה שמחתו משולב בעגמת נפש וצער. מחמת שאין בידו לפורטה לשלם בעד כל הבית. אשר עולה עוד לסכום גדול. ואם לא ישלים לזמן המוגבל כפי הקצוב בהחזקה. יפסיד עוד הכסף שנתן עכשיו. ובתוך כל המחשבות הנ"ל היזכיר א"ע ברבו הקדוש בזה הלשון עס איז דאך עפ"י דאך א סטאמבאל אויף דער וועלט. – וחזיק את מחשבתו ואמר שבוודאי יעזור לו השי"ת בזכות רבו הק' הבעש"ט ז"ל. שירוויח עד הזמן הקצוב הנ"ל את כל סכום הכסף אשר צריך לשלם בעד הבית בשלימות. כי היתחיל להבין שהצלחתו מתחלת לעלות מעלה מעלה. כי ראה שלא הי' שום איש נמצא שיוסיף על מקחו על בית זה. אשר עי"ז נתחזק שמחתו ביתר שאת ועז. והלך לביתו שמח וטוב לב בבטחון רב בה' וברבו הבעש"ט הק' ז"ל.

והיה מודה על העבר וצעק לה' על להבא. שיזכה מעתה להושע בישועה שלמה עי" קניות הבית הזה. ושמע הי' את קול צעקתו. וכאשר בא לביתו. טרם אשר לא נשם הנשימה. תיכף בא לביתו שליח (שקורין פאסלאניץ). ואמר להאיש הנ"ל שכומר אחד קורא אותו שיבוא להמלון הזה אשר ברחוב זה אשר הכומר הנ"ל מחכה עליו שם. ובקשתו שיורז לילך עמו תיכף להכומר הנ"ל. ותיכף הלך האיש הנ"ל להכומר הנ"ל. וכאשר ראה הכומר את האיש הנ"ל. שאל הכומר להאיש הנ"ל. האתה זה האיש שקניתה [שקנית] אצל הממשלה את הבית קטן והחצר אשר ברחוב הזה של הזקן הערל הנ"ל. ענה ואמר האיש להכומר. הן אני קניתי כל הנ"ל. אמר הכומר להאיש הנ"ל. הנה זה הבית והחצר אשר קנית אתה. תדע שהוא טוב מאד. ויכולין לעשות שם בחצר זה גן נאה ונפלאה מאד. אשר כל ימי אני כוסף ומשתוקק לזה החצר. שאוכל לקנותו כל הנ"ל. אשר היטב בעיני מאד מאד. ומחמת החק אין רשות לכומר שירכוש לו איזה רכוש ונחלה. עי"כ כדאי אצלו להיות לשותף להאיש הנ"ל והוא יתן לו כל סכום הכסף של הבית והחצר הנ"ל. וגם הכל יקרא על שם האיש הנ"ל מחמת החק הנ"ל. והיפציר מאד בהאיש הנ"ל שיעשה עמו שותפות. וגם יוסיף ויתן לו כסף רב עבור לנטוע הגן כרצונו וחפצו אשר כל כוספו ומגמתו לזה – ובוודאי יש להבין שהאיש הנ"ל היסכים על כל הנ"ל בלי פיקפוק כלל והכומר הנ"ל נתן לו תיכף כל סכום הכסף בעד הבית הנ"ל וגם עוד סכום גדול עבור לנטוע הגן כרצונו.

והאיש הנ"ל הלך מהכומר שמח מאד עם צרור הכסף. וכאשר בא האיש הנ"ל חוצה חשב בדעתו שעכשיו ילך למשרדי הממשלה לשלם את המותר הכסף בעד הבית הנ"ל. ולא להמתין על זמן המוגבל הנ"ל. וכן עשה האיש הנ"ל. וישלים בהמשרד את כל הכסף. וקיבל תיכף את כל המפתחות מהחצר והבית הנ"ל. והי' מלא שמחה וחדוה. והלך תיכף להבית שקנה אותה. ופתח עם המפתחות את פתח הבית והחצר. ומצא שם הכל בשלימות בלי מחסור. כאשר ראה עינו בעת שהראה לו הזקן הערל הנ"ל. ואח"כ סגר את הכל. והלך לביתו עם כל המפתחות הנ"ל בידו והיה שמח עד למדי –

מזה בספר שבחי הבעש"ט ובספרי תלמידיו הק' מזה¹⁷ – והרוב ע"י השתלשלות קבלה מעשיות של שיחות והספורים בעל פה ע"י תלמידי תלמידיו הק' והעיקר מהספורים הק' בזה ע"י נכדו הק' צדיק יסוד עולם, נ'חל נ'זכע מ'קור ח'כמה מוהר"ן זצק"ל מברסלב, אשר השארתו הוא לנצח ע"י תלמידיו וחסידיה עד היום הזה וכו'. אשר מעשיו יבואר בעז"ת איה"ש כל הפרטיות בזה – אשר לע"ע מוכרח להפסיק באמצע הסיפור הזה. ולהתחיל מחדש בשאר הסיפורים שונים, אשר כולם משולבים זה בזה בחד קטירה, עד הגמר והסוף של כל הסיפור הק' של הולדת רבינו הק' מוהר"ן זצק"ל מברסלב זצ"א.

והנה להבעש"ט הק' זצק"ל הי' לו בן אחד. ובת אחת. אשר שם בנו הרה"צ מוהר"ר ר' צבי זצק"ל. אשר מקום מנוחתו הק' בעיר קארלין במדינת פולין. והיה מסחרו עם שורים וכו'. ויש בזה כמה ספורים כידוע.¹⁸ ושם בתו הצדקת המפורסמת מרת אדל ז"ל. אשר אביה הבעש"ט הק' ז"ל אמר שלקח שמה מהתורה הק' איש דית לימו ר"ת אד"ל (פ' האינו) [דברים לג, ב]. והבעש"ט הק' הפליאה אותה מאד מאד. ואמר עליה דברים נודאים ונפלאים מאד כידוע לכל¹⁹ – ובעלה היה הרה"צ מוהר"ר יחיאל מיכל זצק"ל שהי' ממדינת אשכנז. והיה נקרא בפי כל ר' יחיאל דאָס דייטשיל – ויש ממנו סיפור באריכות גדול²⁰ – והיה להם שני בנים הצדיקים הגדולים והמפורסמים בשמם הראשון הרה"צ הרבי ר' ברוך [ברוך] זצק"ל ממעוזיבו והשני הרה"צ מוהר"ר משה אפרים זצק"ל מסידיקאוו. בעמ"ח ספר דגל מחנה אפרים כידוע.²¹ וגם בת אחת אשר שמה הצדקת המפורסמת בעלת רוח הקדוש כידוע מרת פיגא ז"ל. אשר הצדקת הק' הנ"ל

¹⁷ על תיאור הנסיעה בשבחי הבעש"ט ובספרי יעקב יוסף מפולנאה. דאו לעיל במבוא, הערה 9. ראו גם את הרמזות בשבחי הבעש"ט ביידיש (אוסטראה תקע"ה, פרק סב, כד ע"א-כה ע"א), שם נאמר במפורש שלקחו מהבעש"ט את כל חכמתו ותורתו בנסיעה לארץ ישראל. כמה עניינים על צבי הירש בן הבעש"ט מופיעים בשבחי הבעש"ט, מהדורת אברהם רובינשטיין, ירושלים תשנ"ב, עמ' 312. הוא נסתלק ככל הנראה בשנת תק"מ בפנינסק. ראו גם את התיאורים ההגיוגרפים בתוך אברהם אביש שור, 'הרה"ק רבי צבי בנו של מרן הבעש"ט זצ"א', קובץ בית אהרן וישראל, גיליון מט (תשנ"ד), עמ' קנ"ג-קנ"ז; שלמה אביש, עיר מבצר: תולדות העיר מעוזיבו, ברקליק תשס"ט, עמ' רכז-רל; הנ"ל, ראש בני ישראל: תולדות וקורות [...] ישראל בעל שם טוב, ניו יורק תשע"ה, עמ' שי-שיד. גם בגדר מסר שהיה סוחר שוורים. ראו שיח שרפי קודש, אות שלה, עמ' קי.

¹⁹ ראו את דברי הבעש"ט על בתו בשבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 183: 'ואמר הבעש"ט כי לקח נשמת בתו מן התורה מן הפסוק אש דת למו ר"ת אדל. ראו גם שם, עמ' 281-282; אליעזר שלמה שיק, פעולת הצדיק, ברקליק תשל"ח, אות ג, עמ' ל (המספר כי הבעש"ט 'החשיבה מאד מאד כאחד מתלמידיו').

²⁰ על יחיאל דאָס דייטשיל, הוא יחיאל אשכנזי, ראו בגדר, שיח שרפי קודש, ב, אות רכה, עמ' עב; אביש, עיר מבצר, עמ' רלא-רלד; הנ"ל, ראש בני ישראל, עמ' שג-שו. איני יודע איזה 'סיפור גדול' נרמז כאן.

²¹ על ר' משה חיים אפרים מסידיקלוב (1748-1800) ועל ר' ברוך ממזיבו (1753-1812) ישנה ספרות עניפה. ראו בין השאר שמעון דובנוב, תולדות החסידות, תל אביב תש"ך, עמ' 204-213; אברהם יצחק גרין, בעל היסורים: פרשת חייו של ר' נחמן מברסלב, תל אביב תשמ"א, עמ' 36-38. לסיכום הספרות ההגיוגרפית ראו אביש, עיר מבצר, עמ' רלז-רמט.

היתה האם של הצדיק הקדוש עליון מורינו מוהר"ן זצק"ל מק' ברסלב זצ"א.²² כאשר יבואר בקרוב הכל בפרוטרוט בעז"ת את כל ההשתלשלות השרשרות הזהב של הולדת הנשמה הק' של ראש בני ישראל ר'בי' נחמן הק' מברסלב זצ"ע ועכ"א.²³ – וכל המעיין וקורא ולומד בסיפור הק' הזה מוכרח לשים כל ליבו וכוונתו בזה בסבלנות קצת – עד גמר הסיפור כולו הזה. ואז ינעם לו הסיפור הק' הזה בנועם העליון אכ"ר.

[הבעש"ט באיסטנבול]

הבעש"ט הק' זצק"ל בימי חלדו בעת שעסק בהתבודדות ביערים ובשדות. קודם התגלותו. הואיל ורצה אז לשים דרכו לילך לארץ ישראל על יד של דרך מערות ומחילות וכו' וכו'. והיה אז בסכנה גדולה כידוע. וחזר לאחוריו ולא רצה לסכן א"ע באופן כזה. אשר עי"ז נפסק דרכו לא". כמבואר מזה בספר שבחי הבעש"ט בהסיפור של הגזלנים וכו' (עיין שם)²⁴ – וכפי הידועה ברורה לכל עסק הבעש"ט הק' בנסיעתו לארץ ישראל היה בשנת תק"א לפ"ק.²⁵ אשר נסע ממעוזיבו עם בתו הצדקת אדל ז"ל. וחתנו הוא בעלה הרה"צ ר' יחיאל מיכל זצק"ל. ותלמידו מוהר"ר צבי ז"ל. סופר הקמיעות.²⁶ וגם לקח הבעש"ט הק' זצ"ל צמו את הכתבים הק' של הצדיק הנסתר מוהר"ר אדם בעל שם ז"ל. אשר הכתבים הנ"ל היו אצל הבעש"ט הק' בחשיבות גדול מאד מאד מחמת שאמר שהכתבים הנ"ל הם משורש אחד של נשמתו הק' – כמובא בספר שבחי הבעש"ט איך שבאו לו הכתבים הנ"ל כידוע²⁷ –

²² על פייגא ראו להלן, סמוך להערה 55.

²³ קורמן שב על פירוט זה גם בתוך ספרו: ילקוט הליקוטים (כ"י), מכון שוקן, שער שני, איגרת היוחסין.

²⁴ כך נאמר שם: 'פ"א באו הגזלנים אליו ואמרו אדונינו הנה אנחנו יודעים דרך קצרה לילך אל ארץ ישראל דרך מערות ומחילות אם רצונך לך נא אתנו ואנחנו נהי' מורים לפניך הדרך אשר ילך בה. ויאל ללכת אתם. והנה בהליכתם בדרך הי' גיא א' עמוקה מלאה מים ורפש וטיט ודרך הליכתם על דף א' המונח מעבר אל עבר והיו נשענים על יתד א' שהיו נועצים באגם והלכו הם מתחילה וכשרצה הבעש"ט לילך עליו ראה שבכאן הוא להט החרב המתהפכת וחזר לאחוריו כי הי' לו סכנה גדולה אם היה עובר במעבר זה, שבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 52. על הסיפור ראו דב נוי, 'מוטיב המעבר התת קרקעי מן הגולה לארץ באגדת ישראל', הקונגרס העולמי למדעי היהדות, דין וחשבון, ירושלים תשכ"ה, עמ' 344-346.

²⁵ דבר זה 'הידוע לכל' לא ידוע כלל! ההערכה המקובלת בקרב חסידים היא שנסע בשנת תק"ב. אחרים רשמו שנסע בשנים תצ"ט-ת"ק. ראו למשל את השערת בן ציון דינור, במפנה הדורות: מחקרים ועיגונים בראשיתם של הזמנים החדשים בתולדות ישראל, ירושלים תשט"ו, עמ' 205-206.

²⁶ לפי סיפורי הנסיעה הנפוצים בין החסידים לא היה יחיאל מיכל שותף לנסיעה. על צבי סופר, שהיה שותף למסעות רבים של הבעש"ט, ראו את הסיפורים בשבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 60, 124, 154-155, 159, 176-175, 191, 193, 198-199, 269 (הוא אכן היה 'סופר קמיעות', כפי שעולה מלשון ספר זה ביידיש).

²⁷ שבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 41-46. עם זאת, לפי הסיפור שמביא קורמן בהמשך ורק הבעש"ט את הכתבים לים ואילו לפי שבחי הבעש"ט (שם, עמ' 59) הם נטמנו

ונסעו כולם מכפר לכפר מעיר לעיר. בלי פירסום גדול כלל. אשר עי"ז לפעמים עבר עליהם בדרך של הנסיעה הק' הוה הרבה הרבה נסיונות ועניות גדול והרפתקאות שונות וכדומה עד בואם לעיר סטאמבאל בשבוע שחל בה חג הפסח.²⁸ ושם עבר עליהם עניות ומריירות גדול מאד מאד. כי ה' ריק מפרוטה אחת. ולא היה להם מה להכין על צרכי החג הפסח – ואפילו לכוית מצה לא היה להם בעד מה לקנות רח"ל – וכאשר בא ערב חג הפסח גזר הבעש"ט הק' ז"ל לכתו הק' מרת אדל ז"ל, שלא תגלה מזה לשום בן אדם שבעולם²⁹ – ואביה הבעש"ט הק' ז"ל חיזק אותה שיבטחה [שתבטח] בה' לבד. ודיבר עמה זאת בזה"ל לבעלה הצדיק ר' יחיאל מיכל ז"ל הגי"ל ותלמידו הרה"צ ר' צבי סופר ז"ל בודאי יקחו אותם בני רחמנים לאורחים ויהיה להם כל טוב. וגם מסתמא [מסתמא] יומין לו השי"ת איזה כותים מצה שיהיה בעד שניהם. ע"כ היהיר אותה שלא יגלה כל זאת לשום איש באזהרה גדולה – ואחר זה הלך הבעש"ט הק' ז"ל לבהמ"ד, אשר היה שם כל היום – ולהצדקת מרת אדל ז"ל היה צערה ודאבון לבה גדול מאד מאד על שאינה זוכה ג"כ לעסוק בצרכי הכנת החג הפסח כדרך כל הנשים. וכדרכה אשר תמיד היתה רגילה לעסוק בזה בביתה במעוזיכו – אבל עוד יותר הצער והעגמת נפשה היה על אבי' הק' הבעש"ט זצק"ל – אשר עובר עליו כל כך עתה בעת הנסיעה לא"י ברוחניות ובגשמיות ובעניות ובחוסר כזה ובחג הק' הזה אשר יראתה מאד שלא יהי ח"ו נפילת המוחין לאבי' הק' שיסדר הסדר בצימצום כזה על איזה כיתים מצה חריבה לבד. אשר תמיד ה' שלחן ערוך בכל טוב – ונפשה היתה קשורה בנפש אבי' הק' הבעש"ט זצק"ל כי היתה בעלת רוח הקודש כידוע. כאשר יבוא לקמן את הרגש הצער של אבי' הק' ז"ל על הספינה. בדבר ענין עצמה ובדבר צער אבי' הק' הבעש"ט הק' ז"ל ובדבר הכתבים הק' הנ"ל – והיתה הצדקת הק' מרת אדל ז"ל מתאנחת אנחות רבות מעומק ליבה על כל הגי"ל – ומחמת גודל תשוקתה ג"כ לזכות במה לעסוק באיזה עובדה טובה לכבוד החג הפסח הק'. ולקחה את הלבנים אשר לא היה בנקיון והלכה להנהר אשר היה סמוך להגשר לכבס אותם לכבוד החג הק' והיתה הצדקת הק' מרת אדל ז"ל יושבת וכובסת על שפת הנהר. ומעיניה [ומעיניה] זלגו דמעות רב מאין הפוגות מחמת גודל הצער והע"ג [והעגמת נפש] הנ"ל וגם היתה אז אישה יחידה אצל הנהר. –

באבן. ראו איזכור לדבר זה גם בפי' ר' נחמן מברסלב, שבחי הר"ן, מהדורת אב"ן שתיה, ירושלים תשס"ט, "סדר הנסיעה שלו לארץ ישראל", אות ד, עמ' כז.

²⁸ מעשה פלא שלם שאירע לבעש"ט באיסטנבול (שלא שולב בסיפור של קורמן), מופיע בנוסח ביידיש של שבחי הבעש"ט, שם גם נאמר ששהה במקום קרוב לשנה. ראו שבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 293, 361-362; ספר שבחי הבעש"ט, פקסימיל מכתב-היד היחידי הנודע לנו ושינוי נוסחיו לעומת נוסח הדפוס, מאת יהושע מונרשיין, ירושלים תשמ"ב, עמ' 276-277. עלילות הבעש"ט באיסטנבול כפי שהם מופיעים למעלה מקורן בספרות השבחים של שנות השישים של המאה התשע עשרה.

²⁹ ראו על כך את הערת לוי יצחק בנדר, שיח שרפי קודש, ירושלים תשנ"ד, ה, עמ' קצו, אות תעו.

[העשירים ללא בנים]

בכאן נפסיק לע"ע [לעת עתה] קצת ג"כ. והנה באיזה מדינה רחוקה, היה עשיר גדול, אשר היה לו עשירות והון גדול מאד מאד. אבל היה חשוכי בנים. רח"ל.³⁰ וכל ימיו השתדל בכל תחבולות הרופאים הכי גדולים בכמה מדינות עבור זה שיזכה להוליד בנים. וגם עסק ע"י קוסמים ומכשפים. ועשה סגולות שונות. והכל היה לריקן ולחנם ולא הועיל כלום. ואז היה שם הבעש"ט הק' מפורסם בכל קצו עולם. – ושמע העשיר הנ"ל את שמע הבעש"ט הק' זצ"ל. שהוא פועל ישועות לכל הבאים אליו ודורשים ממנו איזה ישועה שהוא ברוחניות ובגשמיות בגוף ונפש וממון וכו'. וכל העולם נושעים אצלו ועל ידו. הוסכים והיחליטו בינו לבין אשתו שישתדלו לנסוע להק' הבעש"ט ז"ל אשר היה נקרא אז במדינתו בזה"ל דְּרָר פּוֹלִישֶׁק בעל שם. ולפזר אפילו כל הונו ועשירותו עבור זה כדי להושע בזש"ק [בורע של קיימא] על ידו הק' ז"ל. ונסע העשיר הנ"ל עם אשתו למדינת אוקריינא לעיר מעזיבו למקום מגורת הק' הבעש"ט ז"ל. אבל כאשר באו למעזיבו נתודעו שהבעש"ט נסע מפה שבוע זו לעיר הסמוך על מנת לנסוע לדרכו לארץ ישראל. והעשיר הנ"ל כאשר שמע כן אץ את דרכו להעיר הנ"ל. ותיכף כאשר בא לשם שאל על הבעש"ט הק' ז"ל אמרו לו שהיום נסע הבעש"ט הק' מפה לעיר הקרובה – ואץ העשיר הנ"ל נסיעתו לשם וכאשר בא לשם ג"כ הודיע לו כנ"ל – הכלל שכל כך ביטלו את עצמו העשיר הנ"ל ואשתו. והיו חזק בנסיעתם עד שנסעו כן כל החורף. וסבלו קור וכפור וגשם ושלג וכדומה. בכדי לראות ולדבר עם הבעש"ט הק' ז"ל. והיו נוסעים כך עד סמוך לחג הפסח. אשר אז היו סמוך לעיר סטאמבאל. ומחמת ששמע העשיר הנ"ל שעיר סטאמבאל הוא עיר גדול אשר שם הכל ביוקר. ובפרט קודם החג – הכין כל צרכי החג הפסח בעשירות גדול בהעיר שהי' קרוב וסמוך לעיר סטאמבאל – ושכר עגלה מיוחדת שהיה מלאה כל טוב. לכבוד חג הפסח הק'. אשר ה' דעתם לחוג את חג הפסח הק' בעיר סטאמבאל. ונסעו לסטאמבאל. ובאם לסטאמבאל היה ביום ערב פסח. וכאשר באו לנסוע עם עגלה הנ"ל על הגשר שעל הנהר הנ"ל אשר היה יושבת אז שמה על שפת הנהר הצדקת מרת אדל ז"ל בתו של הבעש"ט הק' ז"ל. והיתה מכבסת הלבנים הנ"ל. ודמעתה על לחיה. וכאשר ראה אותה העשיר הנ"ל קרא לה מעל הגשר. ובאתה אליו הצדקת מרת אדל ז"ל. ושאל אותה העשיר הנ"ל אפשר היא יודעת מהפולישין בעל שם. באיזה מקום מוצאו. כי העשיר הנ"ל חשב שבוודאי יודעין ממנו בכל עיר סטאמבאל. ובפרט כאשר שמע בכל העירות הקודמים את שמע הבעש"ט הק' ז"ל. אבל בסטאמבאל היה הק' הבעש"ט הק' ז"ל בהסתור ובהצנע גדול מאד. אשר עי"ז עבר עליו כל כך עניות כזה כי לא היה מכירים אותו שם כלל. והי' שם בלחץ נורא וגדול מאוד. אשר בערב פסח הנ"ל. לא היה לו עדיין פרוסת מצה ולא כוס יין. והאכסניא שלהם הי' בקאמֶר אצל איזה מלון שנתיחד הקאמֶר הזה עבור ארחי פרחי – כמבואר לעיל מזה קצת – וכאשר הצדקת מרת אדל ז"ל בתו של הבעש"ט הק' ז"ל. שמעה מפי העשיר הנ"ל ששואל א"ע על אבי' הבעש"ט הק' ז"ל. לא יכלה להתאפק מבכייה הגדולה ודמעות עיניה זלגו כמעין הנובע – אשר על עי"ז נבהל מאד מאד העשיר הנ"ל וחשב שמחמת שהיא אשה עני' כזה מאד. אשר על

³⁰ בנוסח רודקינסון (עדת צדיקים, למברג 1865, 5 ע"א) מתחיל סיפור הנסיעה במעשה זה והוזג מתואר כמי שהגיע מפולין. כך גם בנוסח בנדר, רק ששינה את מקומם לברלין. שיה

שרפי מודש. ב. אות שו. עמ' מ.

בטח אין לה מה על יום טוב ורצה העשיר הנ"ל ליתן לה כסף. שיהי' לה להכין צרכי החג הק' – אבל הצדקת מרת אדיל ז"ל סרבה לקבל מחמת האזהרה הנ"ל של אביה הק' הבעש"ט ז"ל. אשר גזר עליה בבוקר קודם לכתו לבהמ"ד שלא יגלה מכל העובר עליהם לשום איש. והעשיר הנ"ל רצה להוסיף לה יותר איזה מטבעות חשובים. אבל הצדקת הנ"ל לא פנה לכל זה – והעשיר הנ"ל שאל אותה על מה שהיא בוכת כל כך. עד שסיפרה לפני הכל שהבעש"ט הק' ז"ל הוא אבי. והעשיר הנ"ל ניהם אותה כי הביא אתו לרוב כל צרכי החג הפסח. וגם העשיר הנ"ל הבטיח לה שיכין ויקנה עוד כל הצורך על חג הפסח למען טובת המוחין של אבי הק' הבעש"ט ז"ל מכל מעדנים שבעולם ואפילו מלבושים וכדומה וכל אשר תאמר ותדרוש ממנו באופן שלא יהיה לה שום עצב כלל וכלל לא. ותיכף נסעו עם כל עגלות הנ"ל למלון גדול ונאה יותר. ולקח העשיר הנ"ל איזה חדרים גדולים – ומשרתי המלון נשאו תפוצים לבית החדרים הנ"ל – ותיכף התחילו לעסוק בהכנת צרכי אוכלי החג לכבוד החג – והי' מדליקין נירות [נרות] גדולות הרבה כלילה והכל היכון וערכו מיטה מוצעת ומהודרת ושלחן ערוך בכלים נאים ובכל טוב. והילבישו כולם בלבושים יקרים. וגם להצדקת מרת אדיל ז"ל ניתן בגד נאה ויפה מאד. וכלילה אחר הכנה הנ"ל היתה הצדקת מרת אדיל ז"ל עומדת ומתמהמה [ומתמהמה] על החוץ לקבל פני אבי הק' לבשרו על הניסים הנ"ל – אבל כשראה אבי הק' הולך ופניו בוער כלפיד אש הלכה אליו ואמרה לו גיט יום טוב. ואבי הבעש"ט ז"ל לא ענה לה שום דבר. רק הלך ישר עמה על המלון הנ"ל. ובא לתוך החדרים הנ"ל. ולהחדר שהי' שם מסודר הכל לצורך הסדר. ולא היכית על שום אדם. ולא דיבר כלל. וישב א"ע ישר על המיטה המוצעת הנ"ל. ועסק בהסדר באמירת הקידוש על יין המשוכח. ואמר בקול רם וברגש גדול ובהתעוררות נפלא מאד מאד. אשר העשיר הנ"ל ואשתו שבעים רצון ועונג של תענוג גדול מכל הנ"ל. והי' שמחים מאד שזכו לקיים מצוה רבה כזו באיש אלקי קדוש כזה כליל הפסח. וגם בעיר נכרי' והבעש"ט הק' ז"ל עשה את שלו כדרכו. וגמר את חצי הסדר הראשון. וטעם מכל המטעמים טובים ומאכלים הטובים. ובאמצע הסעודה נתן הבעש"ט הק' ז"ל שלום עליכם להעשיר הנ"ל. ושאל אליו מה שאלתך ובקשתך וינתן לך. ותיכף היתחילו העשיר הנ"ל ואשתו להתחנן לפני הבעש"ט הק' ז"ל ברב דמעות. וסיפר העשיר הנ"ל להבעש"ט הק' ז"ל הכל כל ליבו שהוא חשובי בנים רח"ל. וטילטל א"ע בטילטול הקשה עד שבאו הנה ורוצה לפזר מחצית הונו. ע"כ הוא מבקש מהבעש"ט הק' שיברכו בברכת ישועה של בנים בכלל ובן זכר בפרט. ותיכף יצא מפי הבעש"ט הק' את ברכתו הק' שכעת חיה את חובקת בן. וכאשר גמר הבעש"ט הק' ז"ל את ברכתו הק' הנ"ל. נתעלה הבעש"ט הק' ושמע שמכריזין למעלה ברקיע כאשר הבעש"ט הק' גרם להטריח להשי"ת שישנה מערכת הטבע מזה הזוג הנ"ל אשר המה שניהם הי' עקרים מצד התולדה. ועכשיו כאשר הבעש"ט הק' גזר כן יקום לשנות סדרי הטבע עבורם. כי הצדיק גזור והקב"ה מקיים ובפרט עתה. אך דנו למעלה את הבעש"ט הק' כאשר גרם כזאת שיהיה שינוי במעשה בראשית שייענו בדינו. כי אם בירך הבעש"ט הק' והבטיח מה לאיזה איש ותמיד נתקיים ברכתו אזי גם עכשיו יתקיים. אך בעד זה הנ"ל יקחו ממנו והפסיד את העוה"ב [העולם הבא] שלו ותיכף נתמלא מאד הבעש"ט הק' בשמחה וחדרה גדולה ונפלאה. והי' אומר בפיו הק' ב"ה אם כן אעבוד את השי"ת מהיום שלא על מנת לקבל פרס. והי' שמח מאד מאד. ותיכף בתוך השמחה הנ"ל שמע הבעש"ט הק' ז"ל כרוז השני שנותנים לו בחזרה

את העוה"ב שלו ג"כ על כי רצה לעבוד את השי"ת בלי פני' של עוה"ב³¹ – ויחוגו כולם את ימי הפסח הראשון בשמחה ובטוב לבב –

[אשת נחמן מהורדנקה]

וגם כאן נפסיק קצת – והבעש"ט הק' ז"ל ז"ע. הי' לו תמיד נאמן ביתו הצדיק הקדוש הרב מוהר"ר נחמן זצק"ל מהורדנקה – אשר נסע בפקודת רבו הבעש"ט הק' ז"ל לעת זקנתו לארץ ישראל³² ונסע דרך עיר סטאמבאל – ואז הי' אלמן רח"ל. ולקח שם אשה צעירה חשובה מאד לאשה. ותיכף כאשר הלך הצה"ק [הצדיק הקדוש] הרב ר' נחמן ז"ל הנ"ל מחופתו. נעלם עקבותיו מכל איש ולא ידעו אנה הוא – ונשארה אשתו הנ"ל בתורת עגונה וגלמודה מבעלה. והיתה תמיד מקוננת ומתאנחת על גודל צרתה. שהקרה לה שנשא לאיש צדיק גדול כזה אשר הוא מתלמידי הבעש"ט הק' שקורין דער פולישער בעל שם טוב. ולא הי' יודעת לשית עצה לנפשה להוציא מכבלי העיגון שלה³³ –

[עלילת הדם באיסטנבול]

וגם בכאן נפסיק קצת ונחזור להתחלת הסיפור – והאיש הנ"ל אשר הי' מקורב להבעש"ט הק' ז"ל. אשר ע"י ברכת רבו הבעש"ט הק' ז"ל היצליח כל כך. כמבואר לעיל. ומחמת העשירות הגדול שלו הנ"ל הי' אצלו בחי' יש עושר שמור לבעליו לרעתו רח"ל. אשר ע"י קנאו בו השרים וכל רשעי ישראל ימ"ש. ויעצו להעליל עליו בילבול בעלילות דם אשר ישלכו ויתנו בהמרתף שלו נער ערל הרוג כליל הפסח הנ"ל. אשר הבעש"ט הק' ז"ל הי' נמצא בסטאמבאל – והבעש"ט הק' ז"ל היתחיל לומר אז חצי הגדה השנית. ואמר בקול נעים ובמתקנת גדול מאד. וכל פעם בהתעוררות רב יותר עד שבא להפסוק זה **לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו** – אז חזר וכפיל את הפסוק הנ"ל לאלפי אלפי פעמים (בניגון הידוע לנו).³⁴ והכל הי' ברעש גדול ובהתעוררות נפלא. וכל החלונות והפתחים מחדרו הי' פתוחים כולם – ונשמע למרחוק את קולו הגדול על החוצות שבסטאמבאל. ובכל פעם נשמע קולו הק' גדול יותר אשר לא יסיף את הפסוק הנ"ל. והתמהמה בזה הפסוק כמה שעות רצופים. והי' נדמה ונשמע

³¹ סיפור זה נרמז בדברי ר' נתן מנמירוב שכתב מפי מורו: 'ובא על דעתי המעשה של הבעש"ט ז"ל המעשה הידועה ואז היה סבור הבעש"ט ז"ל ג"כ שאין לו עולם הבא ואמר: אני אוהב את השם יתברך גם בלי עולם הבא', חיי מוהר"ן, 'סיפורים חדשים', אות צא, עמ' קכ; צבי מרק, כל סיפורי רבי נחמן מברסלב: המעשיות, הסיפורים, החלומות והחזיונות, ירושלים תשע"ה, עמ' 325-327.

³² על פי שבחי הבעש"ט נסע ר' נחמן מהורדנקה לארץ ישראל בשנת תק"א לערך. הוא שב ונשתקע בארץ ישראל בשנת תקכ"ד-תקכ"ה. ראו שבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 201-202, 239, 242.

³³ ביקורת על סיפור זה מצויה אצל בגדר שרעם על הדברים וטען שלא יעלה על הדעת שהוא נישא לאישה ספרדיה. בתוך כך הציע תמונה היסטורית שונה במעט. ראו לעיל, במבוא, הערה 22; לוי יצחק בגדר, שיח שרפי קודש, בעריכת אברהם וויצנהנדלר, ירושלים תש"ס, ו, אות כח, עמ' טו-טז; אוצר יראת שמים: ספור חייו המופלאים של הצדיק הקדוש רבנו נחמן מברסלב, ירושלים תשמ"ג, א, עמ' גג-גד, נח-ס; שיק, פעולת הצדיק, אותיות ה-ר, עמ' ל-לא.

³⁴ ויגזר זה רוח ריני תמידית עד היום

קולו הק' של הבעש"ט הק' לכל השומעים לקולות רבים שמנגנים כמה אנשים ביחד את הפסוק הנ"ל – אשר במכוון בזה הזמן בדיוק. נתגלגל כמה ענינים וסודות נוראות. (א) שכל שונאי ישראל כולם נקבצו א"ע למקום סתר כזה אשר נעשה המקום הנ"ל ע"י מעשה כישוף לגדרים שונים מכרזל ולבנים ואבנים גדולים וכדומה. והי' יושבים שם כל אותה הלילה כדי ליהיות מוכן לצאת בבהלה ובצעקה על היהודים בבוקר השכם. להרעים על מעשה זו של עלילת דם כנ"ל. וכבר הי' הכל כתב וחתם בחתימת כולם עבור זה להעליל כנ"ל – ואת הכתב הנ"ל נשלח להקיסר החדש שהי' ממלא על מקום אביו הקיסר זה זמן קצר. שגם הקיסר הנ"ל יחתום על הגזירה זו. שאחר העלילה הנ"ל יגרשו את היהודים מסטאמבאל והסביבה למחר. ואביו הקיסר שמת היה מלך של חסד ליהודים שבמדינתו. אשר ע"י המלכה הזקנה אמו של הקיסר החדש בנה הנ"ל. והקיסר החדש הנ"ל היה איש צעיר לימים –

(ב) והיה שר אחד שאצל הקיסר הנ"ל שידע מכל הנ"ל – והוא היה אוהב ליהודים ובפרט להאיש הנ"ל שהי' לראש חכם ליהודים – הלך השר הנ"ל והודיע להאיש הנ"ל החכם הנ"ל באותו הלילה. עוד טרם שעשה הסדר האיש הנ"ל. וסיפר לו הכל מהכתב הנ"ל שנמצא אצל הקיסר. עבור שיחתום עליו בדבר הגרש לכל היהודים שבסטאמבאל והסביבה – וגם הודיעו אודות העלילת דם – ויעץ אותו שימהר א"ע ויקח עמו כל פרנסי היהודים וילכו כולם בזריזות גדול להמלכה הזקנה אמו של המלך החדש. ועל ידה לטכס עצה איך להמתיק ולבטל את כל הנ"ל. כי למחר סכנה גדולה מרחפת ח"ו על היהודים רח"ל – האיש הנ"ל נבהל מאוד מאוד – והשר הנ"ל זירז להאיש הנ"ל והזהיר אותו שכל יתמהמה בשום דבר ועסק אחר רק שילכו כל הנ"ל להמלכה הנ"ל. אפשר על ידה יצמח איזה צמיחת קרן הישועה.

(ג) ובאותה זמן הנ"ל נשאו שני ערלים על כתפיהם את ההרוג הנ"ל בשק. להשליכו להמרתף של האיש הנ"ל. והלכו שני ערלים הנ"ל עם ההרוג הנ"ל. דרך רחוב הבעש"ט הק' אשר סידר שם הסדר וניגן אז בקול נעים את הפסוק הנ"ל. אשר נדמה להשני ערלים הנ"ל לקולות של אנשים רבים. וכאשר באו הנ"ל קרוב לקצהו של רחוב הנ"ל פחדו מאד שני ערלים הנ"ל והשליכו מעליהם את ההרוג הנ"ל על הארץ. והיתחילו לברוח. אשר ע"יז חטפו אותם שומרי ושוטרי העיר. ושאלו אותם מה זה הריצו וסיפרו להם מהכל. כי שכרו אותם איזה אנשים. אשר גילו אז את שמותם להשוטרים הנ"ל. שישליכו זה ההרוג להמרתף של האיש העשיר הנ"ל. והשוטרים הנ"ל לקחו אז לתפיסה את שני הערלים וההרוג ביחד.

(ד) והעשיר איש הנ"ל הלך ביחד עם כל פרנסי העיר להמלכה הזקנה הנ"ל עבור לבטל הגזירה הנ"ל. הלכו ג"כ דרך רחוב הנ"ל אשר הבעש"ט הק' ניגן את הפסוק הנ"ל בקול של מתיקות גדול עד מאד אשר כל האנשים הנ"ל לא יוכלו לזוז ממקומם ממש. ובטלו במציאות. והיו מרגישים טעם גן עדן בניגון שעל הפסוק הזה. כי נכלל נשמתם בתענוג הניגון הזה. והאיש הנ"ל היה ניכר את הקול שהקול הזה הוא כמו קול רבו הבעש"ט הק'. אע"פ שהרבה שנים כבר לא שמע את קולו הק'. וגם כבר הי' נתרחק ממנו ג"כ כנ"ל. ופרט מי יתן אומן שרבו הק' נמצא עתה בסטאמבאל. ופרט בחג הפסח. ומחמת שהי' מוכרחין לזוז לילך להמלכה הנ"ל. ע"כ הי' מוכרח בקשי גדול להפסיק מתענוג הניגון הזה. ולזוז את ההליכה הנ"ל. וכל האנשים הנ"ל דיברו זה לזה בזה"ל. אילו היה יודע זה האיש המנגן הנ"ל. מהצרה הגדולה ששורר עכשיו בעיר סטאמבאל. לא הי' מנגן כן – בלשון אשכנז וואלט ער זיך גיט אזויא פאר גינין צי זינגין בא איין

פסוק – והאנשים הנ"ל הלכו להמלכה. ברב פחד ואימה ובפרט שהוא באמצע הלילה – אבל מחמת שהשר הנ"ל הזהיר אותם על זה שידורו בעוד מועד כי כשיאיר היום יכול להיות ח"ו מה. השם ישמרינו. ע"כ באין ברירה הלכו. והיה זולג דמעות רב מעיניהם שהשי"ת יהיה בעזרם שיצליחו בזה הליכה – והיה נס בתוך נס כאשר באו לארמון המלכה. תיכף הניחו אותם לבוא לחדר המלכה. כי המלכה לא הי' ישנה עדיין. וכאשר ראה המלכה אותם. שאלה להם על מה בואם באמצע הלילה. וסיפרו לפניו את הכל הנ"ל. ע"כ באו עכשיו לבקש ממנה רחמים על היהודים שבעיר מלכותה סטאמבאל שיתבטל כל מחשבת הגזירה הנ"ל – והמלכה הנ"ל נתמלאה רחמה עליהם. ואמרה לאנשים הנ"ל כי יש לה עצה לטובה עבורם – וצוה אותם שימתינו בביתה עד בואה חזרה – והמלכה הנ"ל הלכה אז לבנה הקיסר הנ"ל. וכאשר ראו לה שרי מלוכה באמצע הלילה. שהמלכה הולכת לבדה. נבהלו מאוד מפני' והודיע להקיסר בנה הנ"ל כל זאת. ותיכף רץ בנה הקיסר הנ"ל בבהלה גדולה. לקבל פני'. ושאל אותה מה זה בואה עכשיו באמצע הלילה – וסיפרה לבנה הקיסר הנ"ל. כאשר שכבר ישנה על המיטה. וחלם לה חלום רע מאוד שבא לה בעלה המלך מעולם העליון. ואמר לה שאין מניחין אותו שם במנוחה. מחמת שנמצא ברשות בנו הקיסר כתב של גזירה רעה על היהודים שבמדינתו. וכאשר יקרא את כתב הנ"ל של כל החתימות שונאי ישראל. יהיה לו מנוחה שם בעולם העליון. וכאשר שמע בנה הקיסר הנ"ל כל זאת הלך להחדר שלו בפחד ובאימה גדולה ולקח את כתב הנ"ל וקרע אותה לקרעים רבים – והמלכה הנ"ל נתנה תודה רבה לבנה הקיסר הנ"ל בעד הטובה הזה שעשה לאבי' המלך הנ"ל – והלכה לביתה לבשר ולהודיע מכל הנ"ל לאנשים פרנסים הנ"ל – ופרנסים הנ"ל עם האיש הנ"ל נתנו תודה לבביות להמלכה הנ"ל. והלכו כולם בצוותא חדא לביתם בשמחה גדולה. לסדר הסדר. ובפרט שהי' כבר אחר חצות לילה.

והיה הולכים כל אנשים חזרה לביתם. דרך רחוב הנ"ל כמקודם של הבעש"ט הק' ז"ל ושמעו עוד את נעימות קול הניגון הנ"ל על הפסוק הנ"ל והיו מתענגים מאוד על שנמצא איש מתעורר כזה. והאיש הנ"ל מגדול ההרגש בקול רבו הק'. לא היה יכול לזוז ממקום הזה והלך למעלה על המדרגות של המלון הזה לשמוע היטב יותר את הקול נעים הנ"ל. אשר נדמה לו ממש כקול רבו הק'. הבעש"ט ז"ל. וגם אנשים חבורא הנ"ל הלכו עמו עד שבאו כולם להחדר של הבעש"ט הק' ז"ל. וכאשר ראה האיש הנ"ל את תואר פני אלקים פני רבו הבעש"ט הק' ז"ל נפל על הארץ בהתעלפות גדול. והיה נעשה צעקה גדולה בבית. עד שהבעש"ט הק' ז"ל הוכרח להפסיק מהדביקות שלו. ואז פתח הבעש"ט הק' את פיו קדשו בדברי מוסר והקפדה על האיש הנ"ל. וצעק עליו בזה"ל על זה שלחתך לסטאמבאל. לנטות מדרך הקודש וליהיות מעורב עם הגוים וכו'. אשר על ידך נעשה הצרה הזאת הנ"ל – ותיכף זירז הבעש"ט הק' את האיש הנ"ל ולאנשיו שיזרזו כולם בזריזות הכי גדול. וילכו למקום הזה הנ"ל. אשר נקבצו שמה כל שונאי ישראל ימ"ש. ולרחש על ידי ועל רגליו על כל החומות הנ"ל. שהם נעשים ע"י כישוף. ואל יפחדו כלל. כי כל החומות הנ"ל הם רק אחיזת עינים. ולבוא ברעש גדול להם. אשר ע"יז יריצו משם לביתם כולם. ויתבטל הכל. אכ"י – וכן עשו האנשים הנ"ל כפי אשר ציוה עליהם הבעש"ט הק' זצק"ל. וע"יז נתבטל עצתם ומחשבתם ונתהפך הכל לטובה. ע"י כח מעשיו ותפילתו של הבעש"ט הק'. וכאשר חזרו משם האנשים הנ"ל. אמרו זה לזה כנראה שהאיש הבעש"ט הק' יודע מהכל יותר מאתנו. אשר ע"י הניגון של הפסוק הנ"ל נתבטל על ידו הכל. וכן בזה זמן הנ"ל נתודע להם מההרוג הנ"ל

ומהשני ערלים הנ"ל שהם בתפיסה. וגם אשר על ידם לקחו לתפיסה בלילה הנ"ל עוד כמה שונאי ישראל מהנ"ל. אמן כן יאבדו אויבך ה'. אכ"ר.
וכאשר באו עוד הפעם להבעש"ט הק' לספר לו מהכל זירז הבעש"ט הק' את אנשים הנ"ל. שילכו לביתם בשמחה גדולה. לסדר הסדר כי ב"ה נתבטל הגזירה ונמתק הכל בשלימות – וצוה להאנשים הנ"ל שישתו הארבע כוסות מיין החזק יותר – וכן עשו האנשים הנ"ל ושתו הארבע כוסות מיין החזק. אשר עי"ז נשתכרו ונפלו לשינה גדולה וחזקה מאוד. והי' ישנים כמה שעות על אור היום – והי' מנהג בבהכנס"ת בסטאמבאל. כשבאו כל פרנסי העיר אז היה מתחילין להתפלל בשבת ומועד – וביום א' דחג הפסח הנ"ל הי' העולם מחכים על בואם של הפרנסים הנ"ל. אבל עבר זמן רב עד שבאו הנ"ל. והאיש בתוכם הנ"ל – ועוד קודם התחלת התפילה עלה על הבימה האיש הנ"ל. אשר הי' לראש וחכם להם וסיפר כל המאורע. אשר עי"ז איחרו לבוא לבהכנס"ט וסיפר כל הניסים הנ"ל אשר כל יהודים שבעיר סטאמבאל והסביבה ניצלו בנס נפלא עי"ז כח רבו הק' הבעש"ט ז"ל. וגילה את גדול מעלת רבו הק' הבעש"ט ז"ל. שהוא איש גדול ופלא מאד והוא פועל ישועות ישראל תמיד ומושיעם עי"ז תפילתו בעת צרתם רח"ל. ואח"כ הי' מתפללים כל העולם בשמחה רבה וגדולה. והיו אומרים הלל שלם בקול גדול ובשיר של שמחה והי' כולם עליזים ושמחים מאד מאד. ומחמת זה נתפרסם שמו הק' והגדול של הבעש"ט ז"ל בעיר סטאמבאל.

ואנשים וגו' וטף הלכו לקבל פני הבעש"ט הק' ז"ל בשמחה רבה וגדולה – אשר עי"ז נתודעת האשה העגונה הנ"ל אשת הצדיק הק' מוהר"ר נחמן זצק"ל מהורדונקא מהבעש"ט הק' ז"ל. וזאות היתה יודעת שבעלה הוא תלמיד להבעש"ט הק' ז"ל. שנקרא דער פולישער בעל שם טוב. והלכה להבעש"ט הק' וסיפרה לפניו כל ליבה את הכל. איך שנשארה עגונה זה כמה שנים. ובכתה לפני בדמע רב. שיחוס וירחם עליה. להושיע מכבלי העיגון הזה – והבעש"ט הק' היתחיל להצטער מאד מאד ממעשה זו. אשר התנצלה לפניו האשה הנ"ל. והבעש"ט הק' הישליך את ראשו מאחוריו. ונתעטף בדביקות העליון שהי' פחד ומורא גדול על המראה הזה. והתמהמה כן לערך חצי שעה. ואח"כ חזר מהדביקות הנ"ל.³⁵ וענה ואמר להאשה הנ"ל בזה"ל איך האב גיזיכט דיין מאהן בעולם העליון האב איך עהם ניט גיפינען. איך האב עהם גיזיכט אין חוץ לארץ איך האב עהם ניט גיפינען. איך האב עהם גיזיכט אין ארץ ישראל האב איך עהם ניט גיפינען. איך זאג דיר ציא אז ער וועט ציא דיר בקרוב קימען. ואמרה האשה הנ"ל להבעש"ט הק' בזה"ל איך וועל אייך ניט אוועק לאזין פין דאנען ביז איהר וועט מיר מיין מאהן אב געבין ציריק. אמר לה הבעש"ט הק'. היות כאשר גם הוא עוסק לנסוע עכשיו לא"י. הוא מבטיח לה שישלח לה את בעלה בקרוב. והאשה הנ"ל האמין לדבריו הק'.

[הנסיעה בים]

תיכף ביום א' דחור"מ פסח הנ"ל שכר הבעש"ט הק' ז"ל את הספינה לנסוע לארץ ישראל ביחד עם בתו וחתנו ור' צבי סופר הנ"ל – וקודם שנודמן להבעש"ט הק' להשכיר את הספינה הי' הבעש"ט הק' ז"ל מוכן לנסוע עי"ז קפיצת הדרך. אשר אץ במהירות גדול את נסיעתו לארץ ישראל. והי' מרוצה ליפרוש המטפחת שלו על פני

³⁵ על 'השלכת הראש' אצל הבעש"ט ראו למשל שבחי הבעש"ט, מהדורות רובינשטיין, עמ' 92; חיי מוהר"ן, 'סיפורים חדשים', אות צא. עמ' כב.

המים שבים. ולנסוע על אופן כזה וגילה אז כוונת ושמות מיוחדות עבור זה לכל אשר אתו. והיזהיר אותם על זה. שיכוונו בכוונה רציה את כוונות הנ"ל. באם ח"ו ישגו בזה מה. ח"ו היה כולם בסכנה גדולה להטביע ח"ו. ולא רצו את אשר איתו להסכים לנסוע באופן כזה.³⁶ ושכרו הספינה הנ"ל – והיה רוח סערה גדולה על הים. ועלה השמים וירדו תהומות וכו'. ונשא את הספינה באין דרך שני ימים רצופים והיו כולם בסכנה גדולה. ובפרט הבעש"ט הק' ז"ל אשר הס"מ לחם עמו ברוחניות ובגשמיות כידוע. אשר הס"מ לא רצה שיסע הבעש"ט הק' לארץ ישראל. כי ידע שע"י יהיה הגאולה שלמה. כאשר יתועד הבעש"ט הק' עם הצדיק הק' איש אלקי הרב מוהר"ר חיים בן עטר בעל המחבר ספר אור החיים הק' כידוע.³⁷ על אשר זאת היתה קנאת הס"מ והירעיש את הים. שיהי' סוער וזועף. והספינה מטורפת בים וחשבה להשבר. ולהבעש"ט הק' היה מזה נפילת המוחין. כמבואר מזה בספרי תלמידיו הק'. ובפרט בספר לקוטי מוהר"ן במאמר מ"ח ח"ש.³⁸ והבעש"ט הק' ראה ושמע מעולם העליון כרוז שאין מניחין אותו מלמעלה לנסוע לא"י. ועוד שהם כולם בסכנה גדולה מחמת הכתבים הק' הנ"ל שהיו נמצאים אתו. אשר על זה הרעיש הס"מ ביותר כידוע. והבעש"ט הק' ז"ל כאשר שמע כרוז הנ"ל. וכדי להינצל מהסכנות הנ"ל נותנים לו הברירה. או שיפיל א"ע לתוך הים. או שיזרוק את כל הכתבים הנ"ל להים. מה שהם עיקר קדושתו לשורש נשמתו. או שיפול ויזרוק את בתו הצדקת מרת אדיל ז"ל להים. ויעמוד עי"ז הים מועפר. ועל כל זה הי' צערו גדול מאוד מאד. וייצר לו מאד. ובכה הרבה לפניו ית'. ובתו הק' הצדקת אדיל ז"ל היתה מרגשת את צער אבי' הק'. והיתה מתחננת מאבי' שיגלה לה מה צערו הגדול הזה. אשר עי"ז גילה לה אבי' הבעש"ט הק' ז"ל את הכל – ואמרה לאבי' הק'. שהיא מסכמת שיזריקה להים. בכדי שיהיה קיים אבי' הבעש"ט הק' ז"ל ביחד עם הכתבים הק'. כי היא היתה יודעת שכל חיות אבי' הק' הוא רק עי"ז הכתבים הק' הנ"ל וגם גילה אבי' הבעש"ט הק' שרואה שמן השמים מעכבים את נסיעתו לא"י. אשר עי"ז הוא עכשיו בעצבות. וסר רוח הקודש ממנו. ונפל ממדרגתו הגדולה. מפאת חסרון השמחה אצלו. ובטל ממנו הרגשת אהבה ויראה. אשר היה לו מני אז. והס"מ לוחם עמו. ורוצה להפילו לגמרי ח"ו. כמבואר מזה בספר הק' לקוטי מוהר"ן הישן בדיק תורה מ"ח תנינא – בזה"ל – מה עשה הבעש"ט הק' על הים כשהסיתו הבעל דבר

³⁶ סיפור המטפחת מופיע לראשונה אצל רודקינסון, עדה צדיקים, ע"ב. ראו גם נוסח שונה במעט אצל לוי יצחק בנדר, שיח שרפי קודש, ירושלים תשנ"ד, ג, עמ' רטז, אות תרט.

³⁷ רעיון זה מופיע לראשונה אצל האדמו"ר מקומרנה. ראו יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרין, ספר נתיב מצותיך, הקדמה ודרך לספר המצות הנקרא אוצר החיים, למברג תרי"ח, נתיב אמונה, שביל א, אות ט, ד ע"א.

³⁸ דברים אלו נרמזים בכתבי ר' יעקב יוסף מפולנאנה, כמו גם בתיאור הנסיעה אצל האדמו"ר מקומרנה. ראו על כך במחקרים המוזכרים לעיל במבוא, הערה 9. על הנוסח בליקוטי מוהר"ן ראו בהערה הבאה.

א"א לע"ע מחמת ההתנגדות שנמצא עוד ע"י מפורסמים שבעולם שאומרים אנא אמלוק וד"ל). וכן עשה הבעש"ט הק' והוציא את בתו הק' מרת אדיל ז"ל חזרה מהים לספינה. וזרק את כל הכתבים הנ"ל לתוך הים. ועי"ז התחיל להקים סערה לדממה קצת.

[האי, הקניבלים והאותיות]

עד שבא הספינה הנ"ל לאיזה אי אחד מאיי הים. ומלח מהספינה לא היכיר את האי הזאת. וילכו כל אנשים על האי לפוש א"ע קצת. מרוב הנידנוד שהי' להם עד כה. וגם הבעש"ט הק' ובתו הצדקת מרת אדיל ז"ל ובעלה מוהר"ר יחיאל מיכל ז"ל ור' צבי סופר ז"ל הלכו ג"כ על האי הנ"ל. לטייל קצת ולשאוף רוח צח קצת. אשר עי"ז נתעו למקום רחוק. ולא יכלו למצוא את הדרך להספינה. וילכו אנה ואנה למצוא את הדרך. ובתוך כך נפלו עליהם גזלנים, רוצחי נפשות רמ"ל [רחמנא ליצלן].⁴² ולא הבינו לשונם ואחזו בם הגזלנים הנ"ל. ואסרו אותם בחבלים. וינחו אותם על הארץ. והתחילו להשחית את הסכנים. וישבו הגזלנים ג"כ על הארץ. לאכול את ארוחתם אשר בא הזמן של אכילה. ויניחו את השכנים מאוסרים זה אצל זה. ותלמידו ר' צבי סופר ז"ל היה מונח סמוך להבעש"ט הק' בצדו הימנית. אז ענה ואמר ר' צבי הנ"ל ז"ל לרבו הק' הבעש"ט ז"ל. רבי למה אתם שותקים ומחשים עכשיו. כי בצרה גדולה אנחנו ולא העת לחשות עתה. עשה איזה דבר להצילנו. ויען ויאמר לו הבעש"ט הק' ז"ל. כי אין אני יודע כעת מאומה. ניטל ממני כל הכח שלי. אולי אתה זוכר איזה דבר אשר למדתיך. הזכר אותי. וענה ואמר ר' צבי סופר ז"ל. גם אנכי אינני יודע מאומה. זולת הא"ב הפשוט אשר אני זוכר. אז צעק בצעקה גדולה הבעש"ט הק' ז"ל לתלמידו הק' הר' צבי סופר ז"ל. ומה אתה עתה מחשה. קרא לפני את הא"ב. ויתחיל הר' צבי סופר ז"ל לקרוא לפניו. אליף. בית. גימל. דלית. הו. וואו. זיין. חית. טית. יוד. והבעש"ט הק' זצק"ל עונה אחריו בקול חזק ובהתעוררות ובהתלהבות עצומה כדרכו בקודש תמיד. אשר עי"ז החזיר אליו כל רוחו וכוונתו וכו' וכו' כמאז כימי קדם. והנה תיכף נשמע לאזנם קול פעמון צולל שהי' תלוי על עגלה יפה שקורין (קאשט). ועמד העגלה אצלם ויצא מהעגלה הנ"ל איש זקן אחד מלוכש במלבושים יקרים. והלך להם וינתק מכולם מאסרם אשר הי' בסכנה גדולה. והגזלנים הנ"ל כאשר שמעו קול פעמון הצולל החרידו כולם וברחו למקומם אשר הי' להם במעורות. והזקן הנ"ל הלך מהם וישב חזרה בהעגלה הנ"ל שקורין (קאשט). ונתעלם מהם הכל. ולא ראו ולא שמעו עוד שום קול של נסיעת העגלה הנ"ל. והי' כולם עומדים על רגליהם. אשר שב רוח וחיות חדש בקרבם. ואז אמר הבעש"ט הק' לתלמידו הר' צבי סופר ז"ל הנ"ל. בזה"ל. יכולין לומר שזה האיש היה אליהו הנביא. אז ענה ואמר הר' צבי סופר ז"ל לרבו הבעש"ט הק' ז"ל. רבי אתם יראים לומר על בטח שהי' אליהו הנביא. ושחק הבעש"ט הק' זצק"ל⁴³ —

אחר מעשה הנס הזה. חלש ליבם מאוד והי' רעבים עד הנפש ממש. ונראה לעיניהם מרחוק בית אחד על האי הנ"ל ויראו לגשת שמה אבל מחמת גודל הרעב והעיפות

לעבור על דת.³⁹ וגם בספר שבחי הבעש"ט הישן עמד בזה"ל להמיר דתו.⁴⁰ וצערנו של הבעש"ט הק' הי' אין לשער. כי היה עכשיו צערו בכפלים. על הסכמת והחלטת בתו הצדקת מרת אדיל ז"ל לזרקה להים. ויחל פני ה' שיכוון לקיום האמת בכל הנ"ל. והי' אומר שירות ותשבחות בספר תהלים כמו אדם פשוט. והי' בוכה הרבה הרבה. ואח"כ היסכים גם הבעש"ט הק' ז"ל שיזרוק את בתו הצדקת אדיל ז"ל להים. ומעיניו הי' זולגות דמעות גדולות. והי' יורדים על זקנו. ולקח את בתו אדיל ז"ל. והוריד את רגליה לאט לאט להים. מתוך חוץ דפני הספינה. מחמת רחמנות ליבו ובכה הרבה הרבה. עד שהדמעות הנ"ל הי' יורדים על ראש ביתו הצדקת מרת אדיל ז"ל. וכל פעם הוריד הבעש"ט הק' ז"ל את ביתו הק' הנ"ל מטה מטה לתוך הים. ובכה כל פעם ופעם הרבה הרבה יותר. והדמעות ירדו עליה. והבעש"ט הק' ירד אותה כל פעם לאט לאט יותר למים. וכאשר הי' כמעט כל גופה במים עד סמוך הצוואר והפה. והתחיל הבעש"ט הק' להורידה עוד קצת. ענה ואמרה הצדקת מרת אדיל ז"ל לאביה הק' הבעש"ט הק' ז"ל. שישליך את הכתבים למים ויושט אותה חזרה להספינה ומבטיחה לו שיהיה לה בנים כאלו שיעשו כתבים נאים ויפים מאילו הכתבים (שמעתי מפי ר' אברהם ב"ר נחמן טילטשינר ז"ל שאמר על זה שזה הסוף אנשי העולם אינם מספרים את זאת.⁴¹ מחמת שיהיה מוכרח להתגלות מאיזה הבנים נמצא כתבים וספרים נאים ויפים יותר. עד שיצטרכו לגלות את שם ספרי רבינו הק' מוהר"ן זצק"ל מברסלב. הן מהנדרסים. והן מהכתבים שלא נדפסו עדיין ולא ידפסו עד עת קץ הגאולה שלמה ע"י משיח צדקנו אכ"י. כי מהרב רבי ר' בוריכל [ברוך ממזיבון] צדק"ל לא נשאר שום ספר כידוע. רק אחי' הרה"צ [אפרים] מסדילקיב עשה ספר אחד הספר הק' המכונה בשם דגל מחנה אפרים ולא יותר. וזה ספר כמו שאר ספרי תלמידי הבעש"ט הק' ז"ל. ומחמת שאם אנשי העולם יאמרו כולם שהכתבים והספרים הנ"ל. רמזה הצדקת מרת אדיל ז"ל על רבינו הק' נכדה מוהר"ן זצק"ל מברסלב זי"ע. והיה כמחובין להתקרב אליו ז"ל. וזה

³⁹ ומה עשה הבעש"ט זצ"ל על הים כשהסיתו הבעל דבר לעבור על דת ח"ו. ומזה תבין עד היכן אתה צריך להתחזק ובלי לייאש עצמך, ליקוטי מוהר"ן תניינא, אוסטררה תקע"א, מ"ע"א (תורה מח). קטע זה הושמט בכל הדפוסים המאוחרים של הספר. אמירה זו שולבה גם בהשמות מחי מוהר"ן וקורמן רשמה בכתב ידו על אחד מעותקי הספר שנשמרו בשוקן. ראו על כך מרק, כל סיפורי רבי נחמן, עמ' 326-327.

⁴⁰ אולי נרמז כאן סיפור הבעש"ט ושבתי צבי. ראו שבחי בעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 133. ⁴¹ בכל הנוסחים של הסיפור הנפוץ בחסידות שונות נעדר הקישור לר' נחמן מברסלב, דבר שעומד בלב הנוסח של קורמן. באחת משיחותיו של לוי יצחק בנדר, בו פרש את הסיפור, נוסף כאן המשפט: 'רלו"צ [ר' לוי יצחק] א' [אמר] שהעולם לא מספרים זאת משום שבוודאי הכוונ' על רביז"ל שהשאיר לנו ירושה את ספריו הק' — ואילו את תורת הבעש"ט סילפו, בנדר, שיחות, העתקת ליברמנש (כ"י), סימן קיד; ובכתב יד אחר נאמר: 'והעולם לא רוצה לספר זאת שתוששים שמא יאמרו שהכוונה על רבינו אבל אני יודעים בכיורו שהיא התכוונה על רבינו ולכן אין לנו להתבייש אלא לומר בפה מלא כנ"ל, הנ"ל, שיחות, העתקת קרליבך (כ"י), עמ' פג. בכתב יד שמואל הורוויץ, מכון שוקן, 70132/11/1(1); כתבי רבי שמואל, בני ברק תשע"ו, עמ' לח (ראו לעיל במבוא, הערה 10), ישנה תוספת ברוח אחרת: 'ובזה מתורץ הקושיה שקשה לכל העולם איפה כתבי הבעל שם טוב וכי לא עשה שום כתבים'.

⁴² בנוסח בנדר: 'רוצחים הנקראים איידימאקעס'. שיח שרפי קודש, ב, אות ק, עמ' קד. הדברים לקוחים מדברי רודקינסון, עדת צדיקים, 5 ע"ב.

⁴³ בנוסח בנדר 'בעל הספינה' שהביאם חזרה לאיסטנבול הוא שהצילם, 'יהיו מסיימן בסיומו ומסתמא היה בעל הספינה אליהו הנביא'. ובכך חס הסיפור. שיח שרפי קודש, ב, אות ק. עמ' שז. גם כאן נמשך אחר הסיפור שבפי רודקינסון. עדת צדיקים, 5 ע"ב-6 ע"א.

שהי' להם. חזקו א"ע והלכו לבית הנ"ל ומצאו מוכן בתנור חם אוכל של תפוחי אדמה צלויים. והיו אוכלים את התפוחי אדמה הנ"ל והחיו את נפשם ממש ממות לחיים מגודל צער הרעב שהיה להם. ובבית הנ"ל לא הי' נמצא שום איש. ואחר שאכלו כנ"ל יצאו החוצה (מנהג אצל נכדי הבעש"ט הק' ז"ל במוצאי חג הפסח עושין סעודות ומכבדין במאכל של תפוחי אדמה שקורין אותו בזה"ל דעם בעש"ט קצויל ומספרין את הנס הזה).

[חזרה לאיסטנבול]

תיכף ראו שהם סמוך להים אשר עומדת ספינה אחת שהולכת לסטאמבאל. והבין הבעש"ט הק' שמרמזין לו שישע חזרה לסטאמבאל – ובסטאמבאל נודע לו מן השמים. וראה בחוש שאין מניחין אותו בשום אופן לנסוע לא"י הק'. אשר עי"ז חזר הבעש"ט הק' את נסיעתו חזרה לביתו למעוזו – ובעת אשר בא חזרה הבעש"ט הק' ז"ל לסטאמבאל. נתודעת האשה הנ"ל אשת הצדיק רבי נחמן ז"ל מהורדונקא תלמידו של הבעש"ט הק' ז"ל. אשר הבעש"ט הק' בא חזרה לסטאמבאל. באתה אליו ז"ל ותבעתה מהבעש"ט הק' ז"ל את בעלה הצדיק הנ"ל. כי הבטיח לה שיבוא בקרוב. אז ענה לה הבעש"ט הק' ז"ל. אני אמתין עליו פה. ולא אסע מפה עד בואו של בעלה הצדיק הק' הנ"ל ז"ע – וכתב הבעש"ט הק' מכתב לא"י לתלמידו הצדיק הנ"ל רבי נחמן זצוק"ל מהורדונקא, שיבוא לנסוע לסטאמבאל. כי הוא מחכה עליו פה. וכן הי' בקרוב של זמן קצר בא לנסוע מא"י תלמידו הצדיק הנ"ל לסטאמבאל. וראה א"ע עם רבו הבעש"ט הק' ז"ל. ודיבר עמו רבו הק' מדברים הנסתרים כידוע⁴⁴ – ופעם אחת דיבר הבעש"ט הק' ז"ל עם תלמידו הק' הנ"ל ושאל אליו על המעשה פליאה שעשה. שנשא אשה ואחר החופה נעלם ממנה. וגרם לה צער גדול כזה. אשר חשבה א"ע שהיא עגונה עולמית רח"ל. ובפרט שהוא משועבד לה על פי התורה. אז התנצל תלמידו הרב רבי נחמן זצוק"ל מהורדונקא לפני רבו הק' הבעש"ט ז"ל. כאשר נסע לא"י דרך עיר סטאמבאל. ראה ברוח קדשו. שהאשה הנ"ל היא זווגו. ויהיה לו עמה ילד אחד. אך בעת לידתה תצא מן העולם ח"ו. והי' חס ברחמנות גדול על ימי נעורה. ע"כ הי' מוכרח תיכף אחר החופה להתעלם ממנה. ונסע תיכף לא"י. והי' משבע ועומד על זה לבל לגלות לה כל זאת. ע"כ הניחה אותה בסטאמבאל. ובטוח הוא שהיה לה עוד ממנו ילד. אז ענה ואמר לו רבו הבעש"ט הק' ז"ל. נקרא ונשאל את פיה. כי היא אינה יודעת מכל זה. היסכים על זה בעלה הרב רבי נחמן ז"ל הנ"ל. וקראו לה הבעש"ט הק' ז"ל וסיפור לפניה הכל. ענה ואמרה בזה"ל להבעש"ט הק' ז"ל. איוב ער איז יא אזויא איין מענש וואס וויסט

⁴⁴ איני יודע למה כיוון שדיבר מדברים הנסתרים כידוע. יתכן שנרמז כאן דרכו של ר' נחמן מהורדונקא לעסוק בסיגופים עד שהבעש"ט לימדו דרך חדשה, כפי שעולה ממספר מקורות. ראו למשל שבחי הבעש"ט, מהדורת מונשיין, עמ' 117 (נוסח כתב היד): "פ"א שמעתי מר' נחמן מהאירידענקי שאמר היתי חסיד גדול שהיתי בתענית יום ביום והלכתי כל יום למקוה קרה שבדור זה לא הי' יכול שום אדם לסבול מקוה כזו וכשבאתי לביתי ובביתי הי' חם מאוד עד שכמעט בערו הכתלים ולא הרגשתי החמימות לערך שעה ואעפ"כ לא היתי יכול לפטור מן מחשבות זרות עד שהוכרחתי לחכמת הבעש"ט. ראו גם את הנוסח המשועשע בדפוסים, מהדורת רובינשטיין, עמ' 205.

אנעלכים זאל זיין וואס וויל זיין איך וויל פין עהם האבין א קינד. והלכה לביתה – אח"כ תיכף ענה ואמר הבעש"ט הק' לתלמידו הק' הרב רבי נחמן ז"ל מהורדונקא הנ"ל. בזה"ל. אני רוצה לשרך עמך כי בתי מרת אדיל ז"ל היא מעוברת ויולד לה בת ולך יולד בן. השיב לו תלמידו הק' הנ"ל לרבו הק'. בזה"ל. פאר איין רבין פאסט איהר מיר אין פאר איין מחותן ניט. שאל אליו רבו הבעש"ט הק'. מפני מה – ענה לו תלמידו הק' הרבי רבי נחמן ז"ל הנ"ל בזה"ל. כי יש לו כתב היחוס שנוגע עד בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. אז השיב לו רבו הבעש"ט. בזה"ל. אויב אזויא אין דעם גייט עס איין האב איך א יחוס בקריב ביז דוד המלך ע"ה ז"ע – אז נח דעתו של תלמידו הרה"צ מוהר"ר רבי נחמן זצ"ל מהורדונקא. ונגמר אז הנכבדות והשידוך הק' הזה בשעה הנ"ל. בעוד קודם שלא הי' דבר בא לעולם וד"ל. זי"ע ואכ"י אמנ.⁴⁵

[שמחה בן נחמן מהורדונקא]

ואחר מעשה זה נסע הבעש"ט הק' חזרה למדינתו אוקריינא לעירו מעזיבז לביתו בשלום. ותלמידו הרה"צ רבי נחמן ז"ל מהורדונקא נשאר בסטאמבאל. שנקרא היום קאסטאנטינאפול – וידע הרב הק' הנ"ל את אשתו. ונהר אשתו. ובעת הולדה הי' לה יסורים וחבלים גדולים וקשים מאוד רח"ל. ומחמת שהיתה יודעת מכבר את מה שגילה הבעש"ט הק' ז"ל לה. ע"כ היתה בוכה ומתחננת ומתפללת להשי"ת אז שיקל מעליה את היסורים הנ"ל ושתזכה להוליד את בנה ותחיה עמו ירח ימים להתענג א"ע עם בנה קצת – ונשמע ונתקבל תפילתה. ובעלה הרה"צ הק' הרב הנ"ל. עמד בחדר השני מתחת הדלת ושמע אז את תפילתה אשר תיכף נענה לה מן השמים כתפילתה. והוא ראה אז שיש בכח תפילתה לפעול אז אריכות ימים ושנים טובים. ולגדל את הבן הנ"ל לתורה ומע"ש [ומעשים טובים] אבל הוא נשבע ועומד ואסור לו לגלות לה כל זאת – וכפי בקשתה ותפילתה כן נענה לה. וילדה תיכף את הבן הנ"ל. ויקרא את שמו הק' שמחה (מזה רואים גודל צדקתו וקדושתו של הרב הק' רבי נחמן זצוק"ל מהורדונקא זי"ע שלא הי' אז דעתו הולך רכיל ומגלה טוד – וסוד הי' אשר הוא רק ליראיו לבד. אע"פ שהי' כל זאת נוגע אליו ג"כ וד"ל). וכן היה שהיתה אשתו חיה ירח ימים. ואח"כ מתה בסטאמבאל. והרב הק' הנ"ל אחרי מיתתה. נסע חזרה לא"י. ולקח עמו את בנו הילד הנ"ל שלו לא"י. ונתגדל בא"י אצלו. וכאשר הי' בנו גימל שנים מת אביו הה"צ הק' רבי נחמן זצוק"ל מהורדונקא בעיר טבריי.⁴⁶ וכאשר שמע הבעש"ט הק' ז"ל. כי נסתלק

⁴⁵ דברים אלו נדפסו בשינויים בתוך בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות שג, עמ' צח. על ייחוס משפחת הבעש"ט לדוד המלך ראו דברים מפורשים בפי ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן, תנינא, תורה ק; חיי מוהר"ן, יגיעתו וטרחתו בעבודת ה', אות רלו, עמ' רנו. בכתב יד שמואל הורוויץ, מכון שוקן, 70132/11/1(1); כתבי רבי שמואל, עמ' לח (ראו לעיל במבוא, הערה 10), נרשם הסיפור גם כן ובאה תוספת: 'כי הבעש"ט כיון שלא יוכל לגמור הנסיעה לארץ ישראל, על כל פנים עשה יסוד שבזה הנסיעה יולד רבינו ז"ל, שיגמור ויבוא לארץ ישראל'.

⁴⁶ נחמן מהורדונקא נסתלק, כפי הידוע לנו, בשנת 1765. כך שהסיפור למעלה לא ברור. ראו שבחי הבעש"ט, מהדורת רובינשטיין, עמ' 202. נראה שהנוסח המדויק צריך להיות בשעה שמתה אמו וכו'.

תלמידו הקדוש הנ"ל. שלח שליח מיוחד לא"י. להביא את הילד הנ"ל. אשר שמו הק' הי' שמחה. וכן היה. והביאו למעזיבו. ונתגדל בבית הבעש"ט הק' הילד שמחה ז"ל הנ"ל.

[צאצאי ר' שמחה ופיגא]

וגם הצדיקת מרת פיגא ז"ל נתגדלת ג"כ בבית זקנה הבעש"ט הק' ז"ל – כאשר נעשו שניהם י"ג שנה עשה הבעש"ט הק' ז"ל החתונה כידוע⁴⁷ – והי' הרב שמחה ז"ל חזן בבית מדרשו הק' של הבעש"ט הק' בעיר מעזיבו.⁴⁸ ולהבעש"ט היה נייחא גדולה מתפלתו אשר כיוון לעמוד א"ע בעת הדביקות של הבעש"ט הק' בעת התפילה בציבור, ולא כשאר תלמידיו הק' אשר לא יכלו לצמצם א"ע שיהיה מכוונין בדיוק להדביקות של רבם הבעש"ט הק' ז"ל (ועד היום הזה עדיין נמצא בבית מדרשו הק' את העמוד הק' הנ"ל שנקרא בזה"ל רבי שמחה עמוד) (ב"ה שראיתי את העמוד הנ"ל והתפללתי עליו כמה פעמים בעת היותי במעזיבו).⁴⁹

ולהרב ר' שמחה הנ"ל ולאשתו הצדקת והנביאה מרת פיגא ז"ל היה להם שלושה בנים. ובת אחת. בן הראשון הי' שמו הרב ר' ישראל מת. כך היה נקרא. ויבואר לקמן הענין הזה – והיה שו"ב במדינת אונגארין וחיבר כמה ספרים על הלכות שחיטה כידוע⁵⁰ – בן השני הי' הצדיק הק' הקדוש עליון נודע לשם ולתהלה בכל כדור העולם מספריו הק' ותלמידיו הק' והשארת דעתו הק' עד היום אשר האש הק' שלו תוקד לנצח עד בוא יבוא משיח צדקינו בקרוב אכ"י.⁵¹ הוא רבינו הק' **נחמן** מוהר"ר רבי **נחמן** זצוק"ל זי"ע ועכ"י אמן. מק"ק ברסלב פלך פאדאליא במדינת אוקריינא. אשר מנוחתו כבוד בעיר אומאן פלך קיעב. אשר צוה לבוא כל ישראל על ציונו הק' ויניח א"ע לאורך ולרוחב לתקן את האדם הזה אכ"י.⁵² – אשר בזה עיקר כוונתי בזה הסיפור לגלות

⁴⁷ בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות רסב, עמ' פד (שם נאמר ששמחה היה בן עשר בשעת הסתלקות הבעש"ט ושואל בחרה את החתן). ראו גם אוצר יראת שמים, א, עמ' סה; שיק, פעולת הצדיק, אותיות ז-ט, יב, עמ' לא, לב; נתן צבי קעניג, נזה צדיקים, בני ברק תשכ"ט, עמ' ט-יא; נתן אנשיין, 'תולדות חייו הקדושים והנוראים של אדוננו מורנו ורבנו רבי נחמן מברסלב זי"ע', מבועי הנחל נא (תשמ"ג), עמ' קיב-קיו.

⁴⁸ דברים דומים סיפר בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות שלג, עמ' קי.

⁴⁹ על בית המדרש ועל מה שנותר בו עד לראשית המאה העשרים, ראו מ' אשערצוויטש, שטעט און שטעטלעך אין אוקראינע און אין אַנדערע טיילן פון רוסלאַנד, ניו יאָרק 1948, א, עמ' 47-49; אברהם רעכטמאן, יידישע עטנאגראפיע און פאלקלאר, ברענאס-אירעס 1958, עמ' 118; אביש, עיר מבצר, עמ' קו-קטו; הנ"ל, ראש בני ישראל, עמ' צז-קיא. כך העיד גם שמואל הורוויץ, 'שעדיין לא נשתנה שום דבר מאז הבעש"ט ז"ל, אפילו הכתלים לא סדו עדין בסיד וכו'', כתבי רבי שמואל, עמ' שסו-שסז.

⁵⁰ הסיפור המלא על אח זה מובא בהמשך. לא ידוע לי על הספרים שחיבר ריש כאן מידע שצריך עיון נוסף.

⁵¹ על אמירה זו ראו לעיל, הערה 14.

⁵² 'כבר הבטיח רבינו ז"ל בחייו ויחד שני עדים כשורים על זה שכשיסתלק כשיבואו על קברו ויתנו פרוטה לצדקה ויאמרו אלו העשרה קפיטל תהלים הנרשמים אצלנו בשביל תקון למקרה לילה ר"ל אז יניח רבנו עצמו לאורך ולרוחב ובוודאי יושיע לזה האדם', חיי מוהר"ן, 'נסיעתו וישיבתו באומין', אות יד, עמ' רמח-רמט.

הולדה הק' שלו אשר הוא בסדר הזה. כאשר נכתב בסיפור הק' הזה מתחילתו עד סופו בעזה"ת בכל הפרטיות לידע לדורות עולם ההשתלשלות כל פרטי ענין ההולדה הזה אשר זקנו הבעש"ט הק' זצוק"ל היכן בכוונה רציה את הענין על ידי האיש הנ"ל. שצוהו אליו לנסוע לעיר סטאמבאל וד"ל. הכל אשר עי"ו נשתלשל השידוך הק' הנ"ל. מי שיש לו מוח בקדקדו. יבין איך לאחוז א"ע באותו צדיק הק' הזה. ולהתקרב אליו וללמוד ספריו הק' ולקיים עצותיו הק' כרצונו הק'. אשר ב"ה דרכיו הק' קיימים לנצח סלה ועד שאין לו הפסק עולמיות אכ"י.⁵³ – ובן השלישי היה שמו הק' הרב ר' יחיאל צבי זצוק"ל אשר מנוחתו כבוד בעיר קרימענטשיק פלך קיעב. והיה תלמיד מובהק לאחיו הק' מוהר"ן זצוק"ל הנ"ל.⁵⁴ – ובת אחת אשר הי' שמה הצדקת פעראל ז"ל ושם בעלה הרב מוהר"ר צבי ז"ל.⁵⁵ והשאירו כולם דורי דורות – וזה ידוע אשר אשת הרב ר' שמחה זצ"ל. אשר שמה הצדקת פיגא ז"ל. היה לה רוח הקודש כאחת הנביאות והצדקניות. והיתה רגילה לראות את זקנה הבעש"ט הק' ז"ל לאחר הסתלקותו הק'. ותמיד גילה לה סודות ודיון מענינים נוראים. בעת שהיתה מעוברת עם בנה הראשון. ראתה את זקנה הבעש"ט הק' ז"ל. ואמר לה הבן אשר יולד לה. יקרא את שמו ישראל דוקא ולא שם אחר רק כשמו הק'. ובעלה הרב ר' שמחה זצוק"ל היה רצונו שיקרא בנו הראשון בשם אביו הצדיק מוהר"ן – ואשתו הצדקת הנ"ל גילה לבעלה. שזקנה הבעש"ט הק' ז"ל היה אצלה וצוה עליה שיקרא את בן הנ"ל כשמו הק' בשם ישראל דוקא. ומחמת שבעלה ידע על בטח שכן הוא. כי היא רגילה לראות כל פעם את זקנה הבעש"ט הק' ז"ל. וכן אחי הצדיקים הרב רבי ר' ברוכיל ז"ל. והרב מסודילקין ז"ל קראו אותה בשם זה. פיגאלי דיא נביאתה כידוע.⁵⁵ ובעלה ידע מכל הנ"ל וגם על פי רוב המנהג השם הראשון שינתן לתינוק הראשון. ינתן מצד האם כידוע. ע"כ בעלה הרב ר' שמחה זצוק"ל לא דחק א"ע דוקא שיקרא שם בנו כשם אביו הרה"צ רבי נחמן זצוק"ל. כי ידע שלא

⁵³ ראו את איגרת ר' נחמן אל אח זה, חיי מוהר"ן, 'נסיעתו לנאוויריש וזאסלאב', אות קסה, עמ' קצו. כתב היד המקורי שמור במכון שוקן. לפי מסורת ברסלביית אחת 'אמרו אנ"ש שהסתלקותו היתה מוכרחת לטובת ענייני רביז"ל, כי בחייו לא הי' יכול ר' נתן ז"ל להתפשט כ"כ ולפעול גדולות מכיוון שהוא אחיו של רביז"ל ולו היתה שייכת, לכאורה, המנהיגות', לוי יצחק בנדר, שיחות, העתקת ליברמנש (כ"י). ראו גם בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות רכה, עמ' עב; שם, אות שטו, עמ' קז; ה, אות פא, עמ' כח.

⁵⁴ הוא ר' צבי מטשערהין. לפי מקורות אחרים נישאה בת זו לר' פנחס מאיר. ונראה שהיה זה זיווג שני. לאחר מות אביה הגיעה לארץ ישראל והתגוררה בצפת. ראו נתן מנמירוב, ימי מוהרנ"ת, מהדורת אב"ן שתיא, ירושלים תשס"ט, ב, אותיות קלה-קלו, עמ' קמא-קמג; שיק, פעולת הצדיק, אות טו, עמ' לג.

⁵⁵ כך כתב ר' נתן מנמירוב על נישואי אדל בת ר' נחמן בשנת תק"ס: 'ועל החתונה היתה אמו הצדקת מרת פיגא ז"ל וראתה בעת החופה את הבעש"ט ז"ל, כי היא היתה צדקת בעלת רוח הקודש וכל הצדיקים היו מחזיקים אותה לבעלת רוח הקודש ולבעלת השגה גדולה, ובפרט אחיה הצדיקים המפורסמים, הינו הרב הקדוש מסדליק והרב הקדוש מורנו הרב ר' ברוך ז"ל, כולם החזיקו אותה כאחת מן הנביאות', חיי מוהר"ן, 'מקום ישיבתו ונסיעותיו', אות קיד, עמ' קמט-קנ; ובמקום אחר הוסיף: 'כי אמו היתה צדקת גדולה, ופעם אחת שמעתי מפיו הקדוש בפרוש שאמו היתה בעלת רוח הקודש', שם, 'שיחות וסיפורים השייכים לתורת', אות יד, עמ' כו. ראו גם אנשיין, תולדות, נא, עמ' קיו-קכג.

יפעול כלל. אבל בליבו חרה ויצר לו מאד מאד וירע לבבו תמיד על זה. כל מה שאירע איזה דבר לבנו הנ"ל שהי' נקרא שמו ישראל כנ"ל. דיבר קשות לאשתו הצדקת מרת פיגא ז"ל על דבר שלא הי' מרוצה שיקרא הבן בשם אביו ז"ל – והיה לה יסורים כפלים. באחת של יסורי הבן ועוד דיבורים הקשים של בעלה על דבר הנ"ל. ותמיד היתה מתמרמרת בליבה על כל הנ"ל. ולא סיפרה מזה לשום איש – פעם אחד היה הילד ר' ישראל ז"ל הנ"ל משחק עם שאר הילדים. והי' עולים על גג גבוה הילדים הנ"ל ביחד עם ר' ישראל ז"ל הנ"ל ושחקו שם. ופתאום נפל מעל הגג הנ"ל על הארץ הילד ר' ישראל ז"ל הנ"ל ונפל מת תיכף כי האדמה הי' עם אבנים. ונעשה צעקה בעיר על המקרה הזה. והודיעו תיכף להצדקת הק' פיגא ז"ל אמו של הילד הנ"ל. וכאשר באתה הצדקת פיגא ז"ל לאותו מקום אשר מצאה את בנה מת. לא דיברה ולא בכתה כלל. רק לקחה את בנה המת – ר' ישראל ז"ל הנ"ל על זרועותי' והלכה עמו על הבית החיים הישן ישר לקבר וקנה הבעש"ט ז"ל. והניחה את בנה המת הנ"ל על הקבר הק' מתחת הקופא שעל הקבר מקרשים של עץ (כידוע למי שזכה להיות על קברו הק' במעזיבו) ⁵⁶ והיתה באה בטענה זו לזקנה הבעש"ט הק' ז"ל. בזה"ל. זיידע זיידע האסט מיצ' גיהייסיין א נאמין געבין דאס קינד נאך דיער אין איך האב זייער מורא אצינד אז מיין מאהן וועט מיצ' זייער ריזען נא דיר אב דאס קינד. וכל זאת הי' שומעין אנשים רב. אשר רצים אחרי' לראות מעשיה הפליאות תמיד. ובפרט עכשיו אחר מעשה כזה – ואחר זה חזרה והלכה לבעלה הרב ר' שמחה ז"ל כנ"ל להודיעהו אותו בנחת על המקרה הנ"ל להשקט קצת רוחו שלא יצער חי' יותר מדאי. וכשאר באתה לבעלה הודיעה אליו מכל הנ"ל בחכמה גדולה. ואח"כ הלכו שניהם על הבית החיים הנ"ל – ותיכף כאשר באו סמוך לקבר וקנה הבעש"ט הק' דצוק"ל. הי' הילד ר' ישראל ז"ל הנ"ל בא אליהם מתחת הקופא הנ"ל שעל הקבר הנ"ל. וירץ לנגדם בשמחה רבה וקרא להם בזה"ל טאטא טאטא. והרב ר' שמחה דצוק"ל ואשתו הצדקת מרת פיגא ז"ל נתמלאו מלא שמחה וחדוה על הנס הנפלא הזה. והי' שמחים ועליזים מאד מאד בבנם היקר הזה. והי' לוקחים אותו על ידיהם בנשיקה גדולה. ופתחו את פיהם בשיר ושבח להבורא ית' שהוא מחי' מתים ממש תמיד. ובפרט בזה הילד הק' הנ"ל. ועתיד להחיות את כל העולם כולו – והי' משבחין ומפאריין וכו' לשמו הגדול על הנס הנורא הזה. וכל האנשים אשר עומדים שם למאות ראו את כל הנ"ל. ונבהלו מאד שראו תחיית המתים ממש. ע"י זכות וכת הק' של הבעש"ט הק' השוכן שם ז"ע. וכולם מודים בכל הנפלאות של הבעש"ט הק' שעשה בחיים חיותו וגם עתה אחר הסתלקותו הק'. אשר אורו **לנצח** ע"י נכדו הק' מוהר"ן דצוק"ל אשר שמו הק' עולה **נצח** מספר קמ"ח שזה עולה שם רבינו הק' מוה"ר **נחמן** דצוק"ל אשר אמר בזה"ל **נצחתי ואנצח** אכ"ר. ⁵⁷ כאשר יבוא בקרוב הכל – אך פני הילד של ר' ישראל הנ"ל היה כל ימיו פניו הק'

⁵⁶ על השינויים בקבר הבעש"ט והאוהל שהוקם שם, ראו רעכטמאן, יידישע עטאגראפיע און פאלקלאר, עמ' 115-118; אביש, עיר מבצר, עמ' קלג-קמג, רכד-רכו; הנ"ל, ראש בני ישראל, עמ' רצה-שא. במקום אחר רשם קורמן, כרוז טו (אב תש"ד), עמ' ד: ב"ה אני זכיתי להשתטח על קבר הבעש"ט הרבה עשרות פעמים.

⁵⁷ משחקים לשוניים מעין אלו היו חביבים על חסידיו ברסלב ומקורם באמירות שונות של ר' נחמן. ראו על כך יונתן מאיר, שיר ידידות לר' יחיאל מגדל ממדודיווקה והתפתחות השיח הרויקלי בחסידות ברסלב, התפילה בישראל: היבטים חדשים, בעריכת אור ארליך, באר שבע תשע"ו, עמ' 211, 213.

המראה כפני המת ממש מהמעשה הזה. והיו קוראין אותו כל ימי חייו הק' בשם זה ר' ישראל מת – ז"ל עד היום הזה – ונשא אשה ממדינת אונגארין והי' שם לשו"ב וחזיר כמה חיבורים על הלכות שחיטה. והשאר אחריו ברכה דורי דורות כידוע לאנשי אונגארין. ⁵⁸

[סיפור הולדת ר' נחמן בפי פיגא]

ועתה נספר הגמר של הולדה הק' בפרטיות קצת מבנם השני הוא רבינו הק' נחל נובע מקור חכמה הוא אדומ"ר מוה"ר **נחמן** דצוק"ל מק"ק ברסלב ז"ע ועכ"י אמן – פעם אחד היה תלמידו הק' מורנו ר' נתן דצוק"ל (בעל המחבר ספר לקוטי הלכות על כל ארבעה ש"ע וספר לקוטי תפלות. וסידר כל ספרי רבינו ז"ל מגדול ועד הקטן. אשר רבים המה ב"ה. והפיץ אורו הק' ע"י ספוריו הק'. על פני כל כדור העולם. אשר ב"ה נדפס עד כה לעשרות אלפים ספרים. בחו"ל ובארץ ישראל וכו'. אשר הוא נטע את העץ רענן בלב כל ישראל להחיות את העצמות היבשות ע"י אור הדעת הק' של רבינו הק' מוהר"ן דצוק"ל ז"ע) – מדבר ביחד עם אנשי ותלמידי אדומ"ר מוהר"ן דצוק"ל מברסלב. בעיר ברסלב בעודו בחיים חיותו מגדול קדושת רבם אדומ"ר מוהר"ן דצוק"ל. והלכה דרך שם הצדקת המפורסמת מרת פיגא ז"ל אם רבם רבינו הק' מוהר"ן דצוק"ל – ושמעה איך שמדברים מקדושת בנה הצדיק הק' אדומ"ר מוהר"ן דצוק"ל. ענתה ואמרה להם. אני אספר לכם איזה רבי גדול וקדוש יש לכם. ותדעו קדושתו וקדושת נשמתו הק'. הנה בעלי הצדיק הרב מוהר"ר שמחה (ז"ל) נסע פעם אחד לדרכו. ויתמהמה שם כשתי שבועות. ואמר לי אשר על ש"ק [שבת קודש] זה יבוא לביתו. ועל אותו ש"ק שאמר הוא שיבוא עמדי קודם אור הבוקר ללוש החלות הק' על ש"ק. ובעת הפרשת החלה חפשתי את בעלי הצדיק מוהר"ר שמחה. כדי לראות באיזה מקום הוא כדי לדעת אם יבוא על ש"ק לביתו (כי היא היתה כאחת הנביאות כידוע. וכמבואר לעיל אשר אחיה הרב רבי ר' ברוכיל דצוק"ל ממעזיבו והרב מסדילקאב דצוק"ל קראו אותה בשם נביאה). ולא ראיתי אותו וכן אח"כ כשעשיתי איזה דבר לכבוד ש"ק חפשתי אותו ג"כ ולא מצאתיו וכן כמה פעמים. ואח"כ בעת הדלקת הנרות הק' לכבוד ש"ק חפשתי אותו ולא ראיתי (מנהגה היה להדליק נרות גדולות לכבוד ש"ק שעות הרבה קודם הזמן). ואחר הדלקת הנרות שכבתי על מטתי לפוש קצת. והיתי נים ולא נים תיר ולא תיר. ובאת [ובאה] אלי אמי הצדיקת מרת אדיל דצוק"ל מעולם העליון ביחד עם כל האמהות שרה רבקה רחל לאה וכו'. ושאר צדקניות וכו'. ואמרו לי אל תצטערי כי בעלך יבוא עוד היום עש"ק [ערב שבת קודש] בקרוב לביתו. ולקחו אותי והוליכני לחדר הנשמות וראיתי נשמה אשר אורה גדול מאד. ושאלתי אותם מי זאת הנשמה. ואמרו לי זאת היא נשמת זקנך הבעש"ט הק' דצוק"ל. אח"כ הוליכוני להלך יותר וראיתי נשמה אשר אורה רב

⁵⁸ סיפורו של ישראל מת המובא כאן זהה בעניינים רבים לכתב יד שמואל הורוויץ, מכון שוקן, (1/11/132701; כתבי רבי שמואל, עמ' לט-מ) (ראו על כך לעיל במבוא, הערה 10). נוסח מעורר יותר נרשם מפי לוי יצחק בנדר, שיח שרפי קודש, ב, אות רכה, עמ' עב. על אח זה יש ידיעות רבות וסותרות. ראו גם שיק, פעולת הצדיק, אות יד, עמ' לב-לג; אביש, עיר מבצר, עמ' רלד-רלה; אנשין, תולדות, מט, עמ' קיט-קכ. הסיפור נפוץ גם מחוץ למסורת הברסלבית. ראו למשל שמעון מנחם מגדל וודניק, זה ספר בעל שם טוב, א, לודו תרצ"ח, 'קונטרס מאירת עינים', טו ע"ב (על פי מכתב של הרב ממזיבו). ראו גם את נוסח מצבתו עליה נרשם: 'פ"נ רבי ישראל מת שמת בחייו, רעכטמאן, יידישע עטאגראפיע

וגדול מאד מאד בלי שיעור וערך בבחי' אור גנוז אשר כל טוב של כל עלמין גנוז בגוה באור הזה כידוע למחצדי חקלין. בבחי' עטרת זקנים בני בגים. ושאלתי אותם מי היא הנשמה הק' הזאת. ואמרו לי נשמה זו רוצים ליתן לך. ותיכף הקיצויותי ובעלי מוה"ר ר' שמחה (ז"ל) בא מדרכו לביתו. ושאלתי אותו מה זאת שחפשתי אותך ולא ראיתך בשום מקום. והשיב לי כי ביום ו' בבוקר נסע כדרכו והי' רחוק ממעזיבו ערך חמשה עשר פרסאות שקורין (ווייערסט) ותעה על הדרך כל היום. ולעת ערב הביט והנה הוא קרוב לעיר מעזיבו. ונתפלא מאד על כל זה. ובא אל ביתו בעוד היום גדול. ובאותו הלילה היה ליל טבילתי ונתעברתי אז עם בני הק' הזה. אשר הוא הרבי שלכם. ומעתה תוכלו לידע גדולתו וגדולת נשמתו הק' של הרבי שלכם – נא לדבר עוד מגדול קדושת רבכם הק' והטהור. אשר על ידו תוכלו כולכם לקבל ממנו את טובתכם בזה ובבא. אכ"י.⁵⁹

לידתו של אדמו"ר הקדוש העליון הוא רבינו הק' נ'צ"מ' מורינו ורבינו מוה"ר' מברסלב זצ"ל ז"ע הי' בק"ק מעזיבו בשנת תקל"ב. ביום שבת קודש. ראש חודש ניסן. לאביו הק' הרה"צ מורינו ר' שמחה ז"ל. בן הצדיק המפורסם מוה"ר נחמן הארידענקער זצ"ל. ולאמו הק' הצדקת המפורסמת מרת פייגה – פייגא – ז"ל. בת הצדקת המפורסמת בכל העולם מרת אדל – אדיל זצ"ל. נכדת רבן של כל ישראל רבינו הרב ר' ישראל בן שרה בעל שם טוב זצ"ל ז"ע"א – ביום לידתו הנ"ל אשר נולד רבינו הק' מוה"ר' זצ"ל. בא הרב רבי ר' ברוכיל זצ"ל [ברוך ממזיבו] לאחותו הצדקת הנביאה הק' מרת פייגה – פייגא – ז"ל. אם של בנה הנולד רבי נחמן הק' ז"ל. לברכה בברכת מזל טוב כנהוג – ענה ואמרה הצדקת הק' מרת פייגא – פייגא – ז"ל. לאחי' הרב רבי ברוכיל ז"ל – בזה"ל. ברודער ברוך איך כעשה דין זייער כעט פאר דעם קינד ער זאל גיט האבין אויף זיך קיין מחלוקת – ענה ואמר הרב ר' ברוכיל ז"ל לאחותו הק' הנ"ל. בזה"ל. שוועסטער עס איז שוין פארפאלן. ועשה תנועה בידו הימנית כאומר שמוכרח להיות עלי מחלוקת (וסיים ר' אברהם ב"ר נחמן טילטשינער ז"ל הנ"ל בזה"ל ע"כ זכה גם הוא בזה כידוע וד"ל).⁶⁰ ונכנס לברית מילה בשבת הגדול⁶¹ – ומן אותו היום ממש זכה למה שזכה עין לא ראתה. בעדו ובעד כל ישראל לדורות עולם. כאשר מבואר קצת בספריו הק'. מגדול העבר עליו מקודם לידתו הק'. ובחייו הק'. עד אחד יום הסתלקותו הק'. בספר ספורי מעשיות בהמעשה של זכוב ועכביש. וברמזי

⁵⁹ מקבילה לסיפור זה מופיעה בתוך חיי מוה"ר'ן, העתקת אלטער טעפליקר, תרנ"ח (כ"י), לב ע"א-לג ע"א; ונוסח דומה למדי נמצא גם בכתב יד שמואל הורוויץ, מכון שוקן, 70132/11(8) / 70132/5(1-2); כתבי רבי שמואל, עמ' מ-מג (ראו לעיל במבוא, הערה 10). הדברים שבו נדרפסו בשינויים והרחבות בתוך ספר נחל גובע, ירושלים תשכ"א, עמ' ח-יא (מפי אברהם שטרנהארץ); אהרן גלידמן, ספר סיפורים חדשים, ברוקלין תשכ"ה, א, עמ' קלג-קלב (העתקת הנוסח הקודם); יעקב דב הלוי, ספר והלכתא כנחמני, יד תורת ברסלב, ברוקלין תשל"ט, עמ' 8-9 (על פי כתב יד טעפליקר). ראו גם שיק, פעולת הצדיק, אותיות י-יט, עמ' לג-לד; קעניג, נה צדיקים, עמ' יא; אנשיין, תולדות, נב, עמ' קסו-קעב. לניסוח אחר של 'שיחה' זו ראו לוי יצחק בנדר, שיחות, העתקת קרליבך, תשל"ז (כ"י),⁶⁰ אות שמג, עמ' מז-מח; שיח שרפי קודש, ב, אות שא, עמ' צח; אוצר יראת שמים, א, עמ' לב-לג; שיק, פעולת הצדיק, אות כא, עמ' לד; אנשיין, תולדות, נב, עמ' קעג.

⁶¹ חיי מוה"ר'ן, 'מקום לדתו ושיבתו ונסיעתו', אות קד, עמ' קלח.

המעשיות על המעשה הזה.⁶² ובספרו שבחי הר"ן וחיי מוה"ר'ן וכו'. כטיפה מן הים הגדול מעבודתו הק' ונסיעותיו הק'. ובפרט נסיעתו הק' לארץ ישראל כידוע (והמחלוקת הגדול והנורא אשר הי' עליו מכמה גדולים) וכו'. וכו'.⁶³ ואעפ"כ זכה להעמיד תלמידים רבים קדושים וצדיקים כגדולי מלאכי אלקים כידוע. ולחבר כמה ספרים קדושים וטהורים על לשון הקודש ועל שפת אשכנז שקורין (זארגאן) כידוע. והרבה כתבי יד אשר לא נדפסו מעולם עד בוא יונן שמו אשר אז יתגלה הכל אבי"ר – אשר בזה יש סיפורים רבים מאד מאד⁶⁴ – ולהשאיר השארה נצחי ע"י קברו וציונו הק' על פי צוואתו הק'. לבוא להתקבץ אליו כל איש ואיש ולומר שם העשרה מיני נגינה יוד קפיטל תהילים המכונה בשם תיקון הכללי כמבואר בספר ליקוטי מוה"ר'ן הק' מזה ובהקדמה של הספר תיקון הכללי הנ"ל⁶⁵ – ובפרט להתקבץ אליו מדי שנה בשנה על כל ר"ה של כל ימי חיי האדם – להתפלל ביחד עם הקיבוץ הק' שם. ובער"ה ליהיות שם על ציונו הק' בעיר אומאן פלך קיוב במדינת אוקריינא כידוע לכל⁶⁶ – ויותר ממה שנדרס בספריו הק' ובספרי תלמידיו הק' עד היום הזה נמצא בכתב ובעל פה ע"י השתלשלות הקבלה זה מזה. כל

⁶² ראו נחמן מטשעהרין, 'רמזי המעשיות', סיפורי מעשיות, למברג תרס"ב, ג ע"ב-ד ע"א, המפרש את המעשה מזכוב ועכביש (מעשה ז) על שורש נשמת ר' נחמן והמחלוקת עם 'הזקן הידוע', בהערות שרשם יוסף וייס בכתב ידו בשולי ספר סיפורי מעשיות שהיה ברשותו (מהדורת הורוויץ, תרפ"ב), רשם על סיפור זה: 'שמעתי מפי הרב י"מ קורמן נר"י כי המעשה מזכוב ועכביש נאמר כנגד הזקן'. על פרשנות זו ומקורותיה, ראו מאיר, שיר ידידות, עמ' 201, 212.

⁶³ הכוונה לספרים הכוללים את ספרות השבחים הברסלביים פרי עטו של ר' נתן מנמירוב, שיחות הר"ן, שבחי הר"ן וחיי מוה"ר'ן. בכל הדפוסים של ספרים אלו ישנן השמטות שונות המצויות באופן מלא בכתבי יד שהיו ברשותו של קורמן. חלק מכתבי היד הועברו לספריית שוקן.

⁶⁴ ראו קורמן, ספר ילקוט הליקוטים (כ"י), שער ה, הספר הנשרף; שער ישיש, הספר הגנוז. ראו ליקוטי מוה"ר'ן, קמא, תורות לו, רה; תנינא, תורה צב; שיחות הר"ן, אות קמא, עמ' קמג-קמח; חיי מוה"ר'ן, נסיעתו ושיבתו באומן, אות רכה, עמ' רמח-רמט; תיקון הכללי כי הוא תיקון הברית, ברסלב תקפ"א, [עמ' 1-2]; תיקון הכללי, לעמבערג תרל"ו, הקדמה; התיקון הכללי, ירושלים תרס"ד, א ע"ב-ד ע"א. קורמן דן בהבדלים בין ההקדמות, לצד פירוט ביבליוגרפי מקיף ויוצא דופן של מהדורות התיקון, בתוך ילקוט הליקוטים (כ"י), שער שמיני, התיקון הכללי. על התפתחות תיקון זה והגלויה אליו ראו צבי מרק, התגלות ותיקון בכתביו הגלויים והסודיים של ר' נחמן מברסלב, ירושלים תשע"א, עמ' 113-153; יונתן מאיר, 'הפוליטיקה של הדפסת ספר ליקוטי תפילות', ציון פ (תשע"ה), עמ' 59-60.

⁶⁶ את הקיבוץ באומן בראש השנה לאחר הסתלקות ר' נחמן קבר ר' נתן והוא הפך לריטואל ברסלבי מרכזי. ראו בין השאר: 'סיפור מענין הקיבוץ של אדמו"ר זצ"ל בראש השנה בעיר אומאן, ימי מוה"ר'ן', למברג תרס"ג-ירושלים תרס"ד (בעימוד נפרד); קונטרס גדול מעלת ענין של התקבצות הנפשות על ראש השנה הק' במקום אחד בהתקשרות להצדיק האמת, ורשה תרפ"ט (על שני הקונטרסים האחרונים נדון במקום אחר). על גלגולי התפיסות בדבר קדושת הקבר ראו צבי מרק, 'צדיק הנתון בלוע הסטרא אחרא: האדם הקדוש והמקום הטמא – על העלייה לקברו של ר' נחמן מברסלב באומן בראש השנה', ראשית 2 (2010), עמ' 112-146; יונתן מאיר, 'גורל הצדיקים: סאטירה נשכחת על חסידות ברסלב', דחק לספרות יפה ד (תשע"ד), עמ' 283-313.

קורות ימי חייו הק'. וכל מה שעבר עליו מהכל בכל פסיעה ופסיעה ממש. ומכל בניו וב"ב [ובני ביתו] זצ"ל וכו' וכו'. עד יום הסתלקותו הק' יום גימל ח"י ימים לחודש תשרי ב' דחזה"מ סוכות שנת תקע"א בעיר אומאן כנ"ל. ונקבר למחרתו ביום ד'. למקום מנוחתו אשר בחר בו בחייו הק' לתקן דורות עולם – אשר בזה יש ספורים מיוחדים מכל פרט ופרט. ובפרט של כל השארתו הק' ע"י תלמידיו הק' ומקורביו הק' והגלוים אליו ז"ל עד היום הזה אשר דביקים בו ובספריו הק' ובקיום עצותיו הק' ובהתקרבות של שכנים רבים וכו' שנתוספים ב"ה בחוץ לארץ ובארץ ישראל כידוע אכ"ר –

[סיום].

ובזה תפילתי מהבורא ית' כאשר זכיתי לסדר עלי נייר את כל הסיפור הק' הזה אחרי רב הרפתקאות שונות שעוברים עלי ועל כל ב"ב שיחי' מיום בואי לארץ ישראל ובפרט בפה עה"ק ירושלים תבב"א עד היום הזה שנה ומחצה לאיש"ט.⁶⁷ כה יתן לי ה' כח ומדע ומנוחה בגוף ונפש וממון שאזכה להוציא לאור כל תעלומות אלפי הסיפורים הק' הנחקקים בעמקות לבבי מיום שמעי כל הג"ל מזקני אנ"ש חסידי ברסלב אשר זכיתי לשמוע מפי כולם פה אל פה וזאת נחמתי בעניי ותמיד אני מודה ומשבח בשיר של אשרינו טוב חלקינו וגורלנו להשתעשע ולהתענג משליח ה' הוא אדמו"ר הר"ן וספריו הק' ודיבוק בתלמידיו הק' עד היום הזה אכ"ר – אשר רבינו הק' הולך ולוחם את מלחמתנו שנוכל לאחוז ולדבק בו על כל העובר עלי ברוחניות ובגשמיות בגוננו"מ [בגוף ונפש וממון] בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות ובפרט מכל התלויים בי ב"ב שיחי' לאורך ימי' ושנים טובים אמן – ולברכה יהיה כל עמלי בכל ספורי מורינו ורבינו הק' ותלמידיו הק' וכו' וכו' – עד בוא הגואל צדק משיח צדקינו אשר יהיה מיוצאי חלציו כידוע אכ"ר.⁶⁸ – היה לרבינו הק' מוהר"ן מברסלב שני בנים. וחמשה בנות. אשר כולם היו זרע ברך לברכה עד היום הזה – אשר יבוא הכל בשאר הספורים בקרוב בעזה"י בזכותו הק'.⁶⁹ – לפקות עיניים העורות ולאמץ ולחזק ולחדש א"ע כל אחד לקרב אליו מחדש בהתחדשות חדש מעתה ועד עולם אמן.

מנאי המלקט והמגלה לאור. הק' יצחק מאיר קורמן.

⁶⁷ קורמן הגיע לארץ ישראל ערב ראש חודש אלול תרצ"ה ומיד החל לעסוק בענייני אנ"ש ובהדפסה. ראו קורמן, 'ילקוט הליקוטים' (כ"י), מכון שוקן, שער רביעי, 'ליקוטי מוהר"ן', עמ' 1. ⁶⁸ על פי חיי מוהר"ן, 'גדולת נוראות השגתו', סימן רעד, עמ' רפ; שם, 'עבודת השם', אות תריג, עמ' תעח; ימי מוהר"ן, מהדורת אב"ן שתייה, ביתר עלית תשס"ט, אות יז, עמ' לד. לתולדותיה של הדינמיקה בין ר' נחמן כמשיח לתפקיד המשיחי של יוצאי חלציו, ראו בין השאר צבי מרק, מגילת סתרים: חזונו המשיחי הסודי של ר' נחמן מברסלב, רמת גן תשס"ו, עמ' 71, 100, 104-109; מאיר, שיר ידידות, עמ' 200-201.

⁶⁹ קורמן השלים סיפורים מעין אלו – גם אם קצרים בהרבה בהיקפם – כחלק מספר ילקוט הליקוטים (כ"י). כך כתב שם, שער שני, איגרת היוחסין, עמ' א: 'כי אנשי עלמא לא בקיאיין בזה והם טועין בטעות הגדול של סדר השתלשלות היחס הק' הזה. ומחליפין השמות ועומדים בדעתם המוטעה ומשיחין בזה בפומבי מתוך גדול חסרון הידיעה להם בזה – ואפילו להרבה סופרים ומחברי ספרים טועים בזה למרבה – אשר כולם הג"ל – גורמים ידיעה לא נכונה לכל עם הישראלי מזה. וזה דבר שצריך תיקון והתגלות נכון פרטי בכל דבר זה; ושם, שער שביעי, מגילת סתרים, עמ' מא-מו, הרחיב על צאצאי ר' נחמן. על ספר זה ותכניו ראו בהרחבה יונתן מאיר, 'ספרו הגנוז של יצחק מאיר מורמו'. פבלה (ברסלב).

תורת השמיטות והמשיחיות בכתבי נתן העזתי

שיניצ'י יאמאמוטו

1. מבוא

הגותו הענפה של נתן בינימין אשכנזי מעזה נביאו של שבתי צבי, לא יכולה להיות מובנת אלא על הרקע של קבלת האר"י. המערכת הלוריאנית, בשילוב פירושים אודות הסודות הטמונים בספרות הזוהרית, יוצרת את התשתית להשקפת עולמו של נתן העזתי ועל פיה יוצר הוא מערכת תיאוסופית עצמאית. עם זאת, חלק מהרעיונות המרכזיים בהגותו הם פיתוח של רעיונות קבליים קדומים יותר, בהם מצא נתן רמזים לסוד הגאולה ולמשיחיותו של שבתי צבי. רעיון חשוב שכזה יש לראות בתורת השמיטות, שלמרות שאינה חוזרת מופיעה בכל כתביו ודרושיו של נתן, היא תופסת מקום מהותי בהגותו האסכטולוגית ונותנת בידינו מפתח להבנת משמעות התיקון והגאולה בתורתו. למרות חשיבותה של תורת השמיטות בהגותו של נתן, לא הוצג עד היום מחקר מקיף שהוקדש לרעיון זה. להלן אדון בו בצורה מפורטת כפי שהוא מופיע בשלושה חיבורים שלו, שנכתבו הן לפני התאסלמותו של שבתי צבי והן אחרי זו. עוד לפני המרת דתו של המשיח נזכר רעיון השמיטה והגאולה בדרוש התנינים, שחובר בשנת תכ"ה.¹ בצורה מפותחת יותר מופיע הרעיון בדרוש המנורה, שחובר בין השנים תכ"ז ות"ל, בתקופה שאחרי המרתו של שבתי צבי.² בשני חיבורים אלו לא מוצגת תורת השמיטות באופן שיטתי, בייחוד אם נשווה אותם לתורה זו שבספר הבריאה שחובר בשנת ת"ל בערך.³ ובו מגיעה שיטתו הקבלית של נתן לפיתוח בשל ומסודר וכך גם תורת השמיטות שלו. אי לכך, לצד דיון בהופעותיה החלקיות של תורת השמיטות בהגותו של נתן, יוקדש חלק ניכר מהדיון לצורה שמקבל רעיון זה בספר הבריאה ובכך תוצג לראשונה מפה רחבה להתפתחות רעיון זה בהגותו.

להלן אבקש להצביע על כך כי פעולותיהם של המאמינים השבתאיים מקבלות מקום מרכזי בעיצוב תורת השמיטות של נתן. כפי שמציין אבי אלקיים חיוני במיוחד בכתבי נתן הוא סוד האמונה המתגלה באמצעות אלוהי אמונתו של שבתי צבי וחוויה דתית גואלת שניתן לכנותה בשם חווית אמונה שבתיצונטרית.⁴ אמת, הגאולה במישור

¹ גרשם שלום, בעקבות משיח, ירושלים תש"ד, עמ' ט-נב.

² שם, עמ' פח-קכח.

³ בספר הבריאה, ח"ב י ע"ב, כתוב "בארץ העומדת בנויה שנתחדש זה ה' אלפים ות"ל". שנת החיבור פוענחה על סמך קטע זה. עיין סופו של כתב היד (MS. Berlin Oct. 3075). זו גם דעתו של חיים וירשובסקי, התיאולוגיה השבתאית של נתן העזתי, כנסת כרך ח (תש"ד), עמ' 211. הציטוטים הבאים מספר הבריאה מובאים מעבודתו של וירשובסקי. הוא הקליד אותה מכתב היד הנזכר למעלה. ספריית גרשם שלום R5502.1.

⁴ אברהם אלקיים, 'סוד האמונה בכתבי נתן העזתי', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ד, עמ' 2-5.